Сергей Есенин

СОЛНЦЕ ЕДЕМ

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Соляріс — найвідоміший роман Станіслава Лема. Саме з нього почалася світова слава письменника. "Соляріс" вважається класикою science fiction, його перекладено безліччю мов і двічі екранізовано режисерами зі світовими іменами. Інтелектуальна та емоційна сила історії випробування Людських почуттів у драмі пізнання Нелюдського є такою, що її перекладали і ще перекладатимуть, видавали і ще видаватимуть, екранізували і ще екранізуватимуть…

- Станіслав Лем.
  - ПРИБУТТЯ
  - СОЛЯРИСТИ
  - ГОСТІ
  - САРТОРІУС
  - ГЕРІ
  - НАРАДА
  - ПОТВОРИ
  - РІДКИЙ КИСЕНЬ
  - РОЗМОВА
  - МИСЛИТЕЛІ
  - СНИ
  - УСПІХ
  - СТАРИЙ МІМОЇД

Станіслав Лем.
СОЛЯРІС

ПРИБУТТЯ

Рівно о дев'ятнадцятій за бортовим часом я пройшов повз тих, що зібралися довкола колодязя, й по металевому трапу спустився в капсулу. Вона була така тісна, що в ній ледве можна було розставити лікті. Отож коли я вкрутив наконечник шланга в патрубок, який стирчав із стінки капсули і мій скафандр роздувся, я вже не міг навіть поворухнутися. Я стояв,— точніше висів,— у повітряному ложі, злившись в одне ціле з металевою шкаралупою.

Звівши очі, я побачив крізь опукле скло стіни колодязя, а вище — схилене над ним Моддардове обличчя. За мить воно щезло, і в капсулі зробилося темно — це нагорі опустили важкий захисний конус. Вісім разів завили електромотори, які затягували гайки. Потім засичало повітря, яке нагнітали в амортизатори. Очі поступово звикали до темряви. Я розрізняв уже ясно-зелені обриси табло — єдиного в кабіні.

— Ти готовий, Кельвін? — пролунало в навушниках.

— Готовий, Моддард,— відповів я.

— Ні про що не турбуйся. Станція тебе прийме,— сказав він. — Щасливої дороги!

Не встиг я відповісти, як нагорі щось заскреготало, і капсула здригнулась. Я мимохіть напружив м'язи, але вже більше нічого не відчув.

— Коли старт? — запитав я і вловив якийсь шерех, немовби на мембрану посипався дрібненький пісок.

— Ти вже летиш, Кельвін. Бувай здоров!— десь зовсім поруч пролунав голос Моддарда.

Важко було в це повірити, але прямо перед моїм обличчям відкрилася широка щілина, і я побачив крізь неї зірки. Я намагався відшукати Альфу Водолія, до якої прямував «Прометей», але марно. Небо цих обширів Галактики було мені невідоме, я не знав тут жодного сузір'я; за вузьким віконцем вихорився іскристий пил. Я чекав, коли заблимає перша зірка. Але так і не дочекався — зорі просто зблідли й почали зникати, розпливаючись на поруділому тлі. Я зрозумів, що перебуваю вже у верхніх шарах атмосфери. Стиснутий з усіх боків пневматичними подушками там, що й не поворухнешся, я міг дивитися тільки просто себе. Горизонту поки що не було видно. А я летів і летів, зовсім не відчуваючи цього. Лише тіло моє поволі й підступно огортав пал. Іззовні долинав тихий, пронизливий скрегіт, немовби по мокрому склу водили якимсь металевим предметом. Якби не цифри, що мигтіли на табло, я б і гадки не мав, з якою велетенською швидкістю падає капсула. Зірок попереду вже не

було. Оглядову щілину затопило руде світло. У моїх скронях лунко гупала кров, обличчя пашіло, в потилицю дув холодний струмінь із кондиціонеру; а пошкодував, що мені не вдалося побачити «Прометея» — коли автоматичний пристрій відкрив оглядову щілину, він опинився вже, мабуть, за межами видимості.

Капсула здригнулася раз, удруге, потім почалася нестерпна вібрація; вона пробивала всі ізоляційні оболонки, повітряні подушки й проникала в глиб мого тіла — ясно-зелені обриси табло розмазалися. Та я не відчував ані-найменшого страху, бо не для того прилетів із такої далечі, щоб загинути оце зараз біля самісінької мети подорожі.

— Станція Соляріс! — закричав я.— Станція Соляріс! Станція Соляріс! Зробіть що-небудь. Здається, я втрачаю стабілізацію. Станція Соляріс, говорить Кельвін. Прийом.

І знов я проґавив, важливий момент — появу планети. Вона раптом виникла переді мною,— величезна, пласка; за розмірами смуг на її поверхні я міг визначити, що перебуваю ще далеко від неї, точніше, високо, бо вже поминув ту невловну межу, коли відстань від небесного тіла стає висотою. Я падав. Усе ще падав. І виразно відчував це навіть тепер, коли заплющив очі. Втім, я відразу ж розплющив їх — хотілося побачити якнайбільше.

Почекавши ще кілька десятків секунд, я знову почав викликати станцію. Але й цього разу не отримав ніякої відповіді. В навушниках залпами тріщали атмосферні розряди. Вони чітко вирізнялися на тлі шуму, такого глибокого й низького, неначе то був голос самої планети. Оранжеве небо в оглядовій щілині запливло більмом. Скло потьмяніло; я мимохіть зіщулився, наскільки мені дозволили це зробити пневматичні подушки, та наступної миті зрозумів, що то були хмари. Вони лавиною майнули вгору й щезли. А я все ще планерував, опиняючись то в яскравому сонячному сяйві, то в тіні; капсула оберталася довкола вертикальної осі, і величезний, мовби розбухлий сонячний диск розмірено пропливав перед моїми очима, з'являючись ліворуч і щезаючи праворуч. Нараз крізь шум і тріск просто в вухо мені заторохтів далекий голова

— Станція Соляріс — Кельвіну, станція Соляріс — Кельвіну! Все гаразд. Ви під контролем станції. Станція Соляріс — Кельвіну. Приготуватися до посадки в момент нуль, повторюю, приготуватися до посадки в момент нуль, увага, починаю. Двісті п'ятдесят, двісті сорок дев'ять, двісті сорок вісім…

Між окремими словами лунало уривчасте попискування — очевидно, говорив автомат. Це було принаймні дивно. Звичайно, коли на станцію прибував хтось новий, та ще й прямо з Землі, всі, хто міг, бігли на посадочний майданчик. Однак часу на роздуми,

що б це могло означати, в мене не було, бо велетенське кільце, яке описало довкола мене сонце, разом з рівниною, куди я летів, раптом стали дибки; після першого крену почався другий, у протилежний бік; я гойдався, мов важок величезного маятника, намагаючись побороти нудоту, і нараз побачив на поверхні планети, покарбованій, брудно-ліловими та чорнуватими смугами, маленьку шахівницю з білих і зелених цяток — орієнтир станції. Тієї ж миті від верху капсули щось з тріском відірвалося — довге намисто кільцевого парашута гучно залопотіло… В цих звуках було щось до болю земне — перший після стількох місяців шум справжнього вітру.

Далі все відбулося дуже швидко. Досі я тільки знав, що падав. Тепер я це побачив. Біло-зелена шахівниця навально наближалася; вже можна було розгледіти, що її намальовано на видовженому, китоподібному сріблястому корпусі з голками радарних антен, з рядами темних ілюмінаторів, і що цей металевий колос не лежить на поверхні планети, а висить над нею, відкидаючи на чорнильно-чорне тло власну тінь — еліптичну пряму ще густішої чорноти. Водночас я помітив фіолетові хвилі на поверхні Океану, які ліниво перекочувалися, зненацька сліпучо-пурпурові по краях хмари шугнули високо вгору; далеке й пласке небо між ними спалахнуло буро-оранжевою барвою; потім усе розпливлося — я ввійшов у штопор. Перш ніж я встиг подати сигнал, короткий удар повернув капсулу в вертикальне положення; в оглядовій щілині ртутним блиском спалахнув розхвильований аж до самісінького обрію, затягнутого імлою, Океан; стропи й куполи парашута миттю відділилися й, гнані вітром, понеслися над хвилями, а капсула якось особливо, м’яко й плавно загойдалась, як це завжди буває в штучному гравітаційному полі, а тоді ковзнула вниз. Останнє, що я встиг помітити, були ґратчасті злітні катапульти й двоє величезних, заввишки, мабуть, з кількаповерхову будівлю дзеркал ажурних радіотелескопів. Щось зупинило капсулу з пронизливим скреготом сталі, яка пружинисто вдарилася у сталь, щось піді мною відчинилося, і металева оболонка, в якій я летів стоячи, протягло зітхнувши й засичавши, закінчила свою стовісімдесятикілометрову подорож.

— Станція Соляріс. Нуль-нуль. Посадку закінчено. Кінець,— почув я мертвий голос контрольного пристрою.

Відчуваючи невиразний тиск на груди й неприємний тягар усередині, що геть розпирав мене, я обома руками потяг на себе важелі, які знаходилися на рівні моїх плечей, і розімкнув контакти. Засвітився зелений напис «ЗЕМЛЯ», стінки капсули розійшлися, пневматичне ложе легенько підштовхнуло мене в

спину, і я, щоб не впасти, ступив крок уперед.

З тихим шипінням, схожим на сумне зітхання, повітря вийшло з мого скафандра. Я був вільний.

Я стояв під високою, наче склепіння храму, сріблястою лійкою. По стінах тяглися сплетіння різнобарвних труб, зникаючи в круглих люках. Я обернувся. Вентиляційні шахти гули, втягуючи рештки отруйної атмосфери, яка ввірвалася сюди під час посадки капсули. Порожня, мов тріснутий кокон, сигара капсули стояла на дні чаші сталевого підвищення. Її зовнішня обшивка обгоріла й стала брудно-коричневою. Я зробив кілька кроків по похилій площині. Далі на метал було наварено шар шерехатого пластику. В тих місцях, де звичайно котилися візки підйомників ракет, пластик протерся аж до самісінької сталі.

Зненацька компресори вентиляторів змовкли й довкола запала глибока тиша. Я трохи безпорадно озирнувся, чекаючи, коли хтось з'явиться, проте нікого не було. Тільки неонова стрілка вказувала на безшумний ескалатор. Я став на нього. Склепіння залу гарною параболою спадало вниз, переходячи в тунель коридора. В його нішах громадилися балони для стиснених газів, контейнери, кільцеві парашути, ящики. Все це було звалено в купу, абияк. Це мене теж здивувало. Ескалатор закінчився біля округлого розширення коридора. Тут панував іще більший безлад. З-під звалища бляшанок витікала маслянista калюжа. В повітрі стояв неприємний різкий залах. Навсібіч, чітко відбиваючись у цій липкій рідині, тяглися сліди черевиків. Між бляшанками виднілися сувої білої стрічки, клапті паперу й сміття,— мабуть, усе це було виметено з кабін. І знов спалахнув зелений покажчик, спрямовуючи мене до середніх дверей. За ними вів такий вузький коридор, що в ньому ледве змогло б розминутися двоє людей. Світло проникало крізь націлені в небо верхні ілюмінатори з лінзоподібним склом. Ще одні двері, розмальовані біло-зеленими шаховими квадратиками, були прочинені. Я ввійшов досередини. Це була напівкругла кабіна з одним великим панорамним ілюмінатором, у якому палало повите легким серпанком небо. Внизу безшумно перекочувалися чорнуваті гребені хвиль. У стінах виднілося безліч шафок з інструментами, книжками, немитими склянками, запиленими термосами. На брудній підлозі стояло п'ять чи шість механічних, рухливих столиків, а між ними — кілька надувних крісел, що втратили будь-яку форму, бо з них вийшло повітря. Тільки одне, з відкидною спинкою, було накачане. В ньому сидів дрібненький, худорлявий чоловік з обпаленим сонцем обличчям. Шкіра клаптями лущилася в нього з носа й вилиць. Я зрозумів, що це Снаут, заступник Гібаряна, кібернетик. Свого часу він надрукував кілька досить оригінальних

статей у «Соляристичному альманаху». Раніше я його ніколи не бачив. На ньому була сітчаста сорочка, крізь вічка якої стирчали сиві волосини запалих грудей, і брудні білі, з плямами на колінах, пропалені реактивами полотняні штани з безліччю кишень, як у монтажника. В руці він тримав пластикову грушу, з якої звичайно п'ють на кораблях, де нема штучної гравітації. Снаут дивився на мене примруживши, наче його сліпило світло. Зненацька груша випала з його розімкнених пальців і покотилася по підлозі, підстрибуючи, наче м'ячик. З неї вилилося трохи прозорої рідини. На обличчі Снаута не було ані кровинки. Приголомшений, я не міг вимовити й слова. Скільки тривала ця німа сцена, не можу сказати, але поволі страх, який скував Снаута, почав передаватися й мені. Я ступив крок уперед. Снаут зіщулився в кріслі.

— Снаут… — прошепотів я.

Він здригнувся, наче від удару, і, дивлячись на мене з невимовною огидою, прохрипів:

— Я тебе не знаю, не знаю тебе. Чого ти хочеш?..

Розлита рідина швидко випаровувалася. В повітрі запахло алкоголем. Він пив? Був п'яний? Але чого він так боїться? Я все ще стояв посеред кабіни. Коліна в мене тремтіли, а вуха наче хтось заткнув ватою. Підлога попливла з-під ніг. За опуклим склом ілюмінатора розмірено погойдувався Океан.

Снаут не спускав з мене налитих кров'ю очей. Вираз страху поступово сходив з його обличчя, але огида, з якою він і далі дивився на мене, не минала.

— Що з тобою?.. — напівголосно запитав я його.— Ти хворий?

— Піклуєшся…— глухо сказав він.— Он як. Але чому саме про мене? Я тебе не знаю.

— Де Гібарян?— запитав я.

На мить Снаутові перехопило подих, очі його знову оскліли, в них щось спалахнуло й відразу ж згасло.

— Гі… Гіба…— пробелькотів він.— Ні! Ні!!!— І затрусився від беззвучного, ідіотського сміху. Потім раптом затих.— Ти прийшов до Гібаряна?..— запитав він уже май же спокійно.— До Гібаряна? Що ти хочеш з ним зробити?

Снаут дивився на мене так, наче я враз перестав являти собою для нього небезпеку; в його словах, а ще більше в тоні було щось ненависне і образливе.

— Що ти говориш?..— витиснув я з себе, приголомшений.— Де він?

Снаут пильно дивився на мене:

— Ти не знаєш?..

«Він п'яний. П'яний, як чіп»,— подумав я і спалахнув гнівом. Звичайно, краще було б забратися звідси, та мені зрештою урвався терпець.

— Опам'ятайся! — крикнув я.— Звідки я можу знати, де він, якщо тільки-но прилетів! Що з тобою, Снаут?!!

У нього відвисла нижня щелепа, і йому знов перехопило подих, очі раптом зблиснули. Тремтячими руками він схопився за поручні крісла й підвівся з таким зусиллям, що аж хруснули кісточки.

— Що? — сказав він, майже зовсім протверезівши.— Прилетів? Звідки ти прилетів?

— З Землі,— сердито відповів я.— Може, ти чув про неї? Мені здається, що ні!

— З Зе… о Боже!.. Так ти — Кельвін?!

— Кельвін. Чого ти так на мене витріщився? Що в цьому дивного?

— Нічого,— відповів він, закліпавши повіками.— Нічого.— І потер чоло.— Вибач мені, Кельвін, це нічого, знаєш, так несподівано… Я не чекав…

— Як то не чекав? Адже вам послали повідомлення ще кілька місяців тому, а Моддард радирував ще раз сьогодні, з борту «Прометея»…

— Так. Так… звичайно, тільки, бачиш, тут у нас деякий… розгардіяш…

— Та бачу,— сухо відповів я.— Цього не можна не помітити.

Снаут обійшов довкола мене, ніби хотів пересвідчитися, що мій скафандр такий, як усі скафандри на світі,— звичайнісінький, з переплетінням шлангів та проводів на грудях. Кілька разів кахикнув, потім торкнувся рукою свого кістлявого носа.

— Хочеш прийняти душ?.. Це тебе трохи освіжить… Голубі двері навпроти.

— Дякую. Я знаю планування станції.

— Може, ти голодний?..

— Ні. Де Гібарян?

Снаут підійшов до ілюмінатора, ніби не чуючи мого запитання. Тепер, стоячи до мене спиною, він здавався значно старшим. Коротко підстрижене сиве волосся, спалена сонцем, покарбована глибокими, наче шрами, зморшками потилиця. За ілюмінатором поблискували велетенські гребені хвиль, які то підіймалися, то опадали так повільно, мовби Океан застигав. Здавалося, що станція рухається трохи боком, зісковзуючи з невидимої основи. Потім вона повертається в попереднє положення і знов ліниво нахиляється, але вже в інший бік. Та це, очевидно, був оптичний обман. Пластівці слизистої піни кольору

крові збиралися між хвилями. Мене замлоїло. Суворий порядок на борту «Прометея» пригадався мені як щось дороге, безповоротно втрачене.

— Послухай…— несподівано озвався Снаут.— Поки що тільки я…— Він обернувся й нервово потер руки.— Тобі доведеться задовольнятися лише моїм товариством. Поки що. Можеш називати мене Щуром. Ти знаєш мене хіба з фотографії, але то байдуже, так мене називають усі. Тут я вже нічого не можу вдіяти. Якщо зважити на те, що мої батьки страшенно захоплювалися космосом, то Щур звучить навіть дуже по-земному…

— Де Гібарян?— уперто допитувався я.

Він закліпав очима.

— Мені дуже прикро, що я тебе так прийняв. Це… не тільки моя вина. Я зовсім забув, тут таке коїлося, що, знаєш…

— Ну що ти, все гаразд,— відповів я.— Не будемо зараз про це. То що ж усе-таки з Гібаряном? Його немає на станції? Він кудись полетів?

— Ні,— відповів Снаут, дивлячись у куток, завалений котушками з кабелем.— Нікуди він не полетів. І не полетить. Саме тому… між іншим…

— Чому? — вигукнув я. Вуха в мене ще й досі були ніби заткнуті ватою — я погано чув. — Що ти хочеш цим сказати? Де він?

— Ти ж усе знаєш,— відповів Снаут зовсім іншим тоном. І так холодно глянув мені в очі, що поза спиною в мене аж мурахи пробігли. Може, він і справді був п'яний, проте знав, що каже.

— Невже з ним щось сталося?..

— Так, сталося.

— Нещасний випадок?

Снаут кивнув головою, не спускаючи з мене свого пильного погляду, немов хотів пересвідчитись, як я на це зреагую.

— Коли?

— Сьогодні на світанку.

Дивна річ: те, що сказав Снаут, мене анітрохи не вразило, скоріше навпаки. Діловитість, з якою ми обмінялися лаконічними запитаннями і відповідями, навіть трохи заспокоїла мене. Здавалося, тепер я розумію поведінку Снаута, яка ще кілька хвилин тому так приголомшила мене.

— Як це сталося?

— Піди переодягнись, розпакуй свої речі й вертайся сюди… ну… скажімо, за годину.

Мить повагавшись, я погодився:

— Гаразд.

— Стривай,— зупинив мене Снаут, коли я вже рушив до дверей. Він дивився на мене якось незвично. Я бачив: він ніяк не може витиснути з себе те, що крутиться в нього на язиці.— Нас було троє і тепер, разом з тобою, знов стало троє. Ти знаєш Сарторіуса?

— Так само, як і тебе. Лише з фотографії.

— Він у лабораторії, нагорі, і, думаю, не вийде звідти до ночі, однак… в усякому разі, ти його впізнаєш. Якщо побачиш тут іще когось, розумієш, не мене і не Сарторіуса, розумієш, то…

— То що?

Чи не сон усе це? На тлі чорних хвиль, які криваво полискували в промінні призахідного сонця, Снаут знов сів у крісло і, як і раніше, понуривши голову, дивився в куток, на котушку змотаного кабелю.

— То… не роби нічого.

— Кого я можу побачити? Привид? — розсердився я.

— Розумію. Ти гадаєш, я схибнувся з розуму. Ні. Не схибнувся. Я не можу тобі пояснити цього інакше… поки що. Зрештою, може… нічого й не станеться. В усякому разі, запам'ятай те, що я тобі сказав. Я тебе застеріг.

— Від чого? Про що це ти?

— Тримай себе в руках,— уперто правив своє Снаут.— Поводься так, наче… Будь готовий до всього. Це неможливо, я знаю. Та ти все ж таки спробуй. Це єдиний вихід. Іншого просто нема.

— Але що́ я побачу?!— майже закричав я, ледве стримуючись, щоб не схопити його за плечі й не труснути, приводячи до тями, щоб він не сидів отак, утупившись у куток, з нещасним виразом на обпаленому сонцем обличчі, насилу витискаючи з себе кожне слово.

— Не знаю. У певній мірі це залежить від тебе.

— Галюцинації?

— Ні. Це… реальність. Не… нападай. Пам'ятай.

— Що ти мелеш?!— знову спаленів я.

— Ми не на Землі.

— Політерії? Але ж вони зовсім не схожі на людей!— вигукнув я.

Я не знав, як вирвати Снаута з цього стану відчуження, а він і далі дивився просто себе в порожнечу й, здавалось, вичитував у ній щось таке безглузде, від чого а жилах холола кров.

— Саме тому це так страшно,— тихо сказав Снаут.— Пам'ятай: будь насторожі!

— Що сталося з Гібаряном?

Він не відповів.

— Що робить Сарторіус?

— Приходь через годину.

Я повернувся і вийшов. Відчиняючи двері, ще раз глянув на Снаута. Він сидів, згорбившись, затуливши обличчя руками, маленький, у брудних від реактивів штанях. Тільки тепер я побачив, що на пальцях його рук запеклася кров.

СОЛЯРИСТИ

У тунелі коридора нікого не було. Я мить постояв перед зачиненими дверима, наслухаючи. Стіни, мабуть, були досить тонкі, бо ззовні доносилося завивання вітру. На дверях трохи навскоси висів прямокутний шматок пластику, на якому було написано олівцем: «Людина». Я дивився на ті нерозбірливі карлючки, і мені раптом захотілося вернутись до Снаута, але я зрозумів, що це неможливо.

Його безглузде застереження все ще лунало мені в вухах. Я обвернувся і враз відчув, який нестерпно важкий став на мені скафандр. Навколо панувала тиша, та мене не полишало відчуття, що за мною хтось спостерігає. Я вернувся до круглого приміщення з п'ятьма дверима. На трьох із них висіли таблички: «Д-р Гібарян», «Д-р Снаут», «Д-р Сарторіус». На четвертих дверях таблички не було. Трохи повагавшись, я легенько натиснув ручку і повільно прочинив двері. Коли вони почали прохилятися, мені раптом здалося, більше того, я був майже певен, що там хтось є. Я ввійшов досередини.

Ні душі. Такий самий, тільки трохи менший, опуклий ілюмінатор дивився на Океан. Тут, під сонцем, його хвилі мінилися масним полиском, немовби на них розлилася червоняста олива. Пурпуровий відблиск затопив усю кімнату, схожу на корабельну каюту. З одного боку стояли полиці з книжками, між якими було вертикально прикріплено до стіни змонтоване на карданах ліжко, з другого — безліч шафок; між ними в нікельованих рамках висіли знімки планети з космосу; в металевих захватах стояли пробірки й колби, заткнуті ватою; під ілюмінатором, захаращуючи прохід, тяглися два ряди білих емальованих ящиків. Кришки на деяких з них були відкинуті, відкриваючи вміст ящиків, повних інструментів і пластикових шлангів; у двох кутках — крани, витяжна шафа, морозильні установки, просто на підлозі — мікроскоп, бо на великому заставленому столі під ілюмінатором його вже ніде було примостити.

Обернувшись, я помітив біля самісіньких дверей шафу, що сягала аж стелі. Дверцята в ній були прочинені, і я побачив там комбінезони, робочі й захисні халати; на полицях лежала білизна, антирадіаційні чоботи, між халявами яких поблискували алюмінієві балони для портативних кисневих апаратів. Два апарати разом з масками висіли на бильці піднятого ліжка. Тут, як і скрізь, панувало безладдя, хоч видно було, що хтось, хай і недбало й хапливо, але все-таки прибирав. Потягнувши носом, я

відчув слабкий запах хімічних реактивів і чогось ядучого. Невже хлор? Я мимохіть пошукав очима під стелею в кутках вентиляційні решітки. Приклеєні до їхніх рамок смужки паперу легенько ворушилися,— отже, компресори працюють, підтримуючи нормальну циркуляцію повітря. Я переніс книжки, апарати й інструменти з двох стільців у кутки, абияк порозпихавши їх, щоб звільнити бодай трохи місця довкола ліжка, між шафою і полицями. Потім підтяг вішалку, щоб повісити на ній скафандр, і вже хотів був розстебнути замки-блискавки, але раптом опустив руки. Я ніяк не міг відважитися зняти з себе скафандр — мені здавалося, що без нього я стану зовсім беззахисним. Я ще раз обвів усе довкола поглядом, перевірив, чи щільно зачинено двері; як виявилося, в них не було замка, і я, трохи повагавшись, підпер їх двома важенними ящиками. Отак забарикадувавшись, я миттю зняв скафандр і здихався своєї важкої, рипучої оболонки.

У вузькому дзеркалі на внутрішній стінці шафи відбивалася частина кімнати. Краєм ока я раптом помітив там якийсь рух і підхопився з місця, але відразу ж зрозумів, що то моє власне відображення. Мій трикотажний костюм під скафандром весь просяк потом, тож довелося скинути і його. Потім я відсунув шафу. В ніші за нею блиснули стіни малесенької душової. Там, під самісіньким душем, на підлозі лежала чимала пласка коробка. Я насилу підняв її, щоб занести до кімнати. Коли ставив її на підлогу, кришка, мов на пружині, зненацька відскочила, і я побачив відділення, заповнені якимись чудернацькими речами — спотвореними, грубими подобами інструментів з темного металу, трохи схожими на ті, якими було напхано шафки. Деформовані, викривлені, оплавлені, наче з пожарища, вони вже ні на що не годилися. Та найбільше вражало те, що такі самі сліди пошкодження були й на керамітових, тобто практично неплавких ручках. У жодній лабораторній печі не можна було досягти температури, при якій вони плавляться,— хіба що в атомному реакторі. З кишені свого скафандра я вийняв портативний індикатор випромінювання, підніс до цих дивовижних інструментів, але його чорний циліндр мовчав.

На мені були лише плавки й майка. Я скинув їх на підлогу, мов якийсь непотріб, і став під душ. Вода відразу ж принесла мені полегкість. Я вигинався під її пружними, гарячими струменями, масував тіло, пирскав — мився так старанно, немовби хотів змити з себе цю страшну, підозрілу непевність, яка виповнила всю станцію.

У шафі я знайшов легкий тренувальний костюм, який звичайно надягають під скафандр. Перекладаючи в його кишені

весь свій убогий скарб, між сторінками записника я намацав щось тверде. Як виявилося, це був ключ від моєї земної квартири. Я й уявлення не мав, як він туди потрапив, якусь мить нерішуче повертів його в пальцях, а тоді поклав на стіл. Універсальний складаний ножик навів на думку, що мені, можливо, знадобиться якась зброя. Але він для цього, звісно, не годився. Втім, нічого іншого в мене не було, а до такого душевного стану, щоб шукати випромінювач чи щось подібне, я ще не дійшов.

Я всівся на металевому стільчику, який стояв посеред вільного простору, віддалік від усіх речей. Мені хотілося побути на самоті. Я тішився, що в мене є ще більш як півгодини часу; нічого не вдієш — я від природи був педантичний і пунктуальний буквально у всьому, навіть у дрібницях. Стрілки на двадцятичотирьохгодинному циферблаті мого наручного годинника показували сьому. Сонце сідало. Сім годин за місцевим часом — отже, двадцять на борту «Прометея». На Моддардових екранах планета Соляріс, мабуть, уже зменшилася до розмірів іскорки й нічим не відрізнялася від зірок. Та що мені було тепер до «Прометея»? Я заплющив очі. Довкола панувала глибока тиша, яку порушували тільки розмірене нявчання труб та глухе капотіння води на кахель у душовій.

Отже, Гібарян мертвий. Якщо я правильно зрозумів Снаута, то його смерть настала всього кілька годин тому. Що зробили з його тілом? Поховали? Але ж тут, на цій планеті, цього зробити не можна. Я досить довго розмірковував над цим, немовби доля мертвого була для мене тепер найголовніше, а потім, зрозумівши безглуздість таких думок, підвівся й почав ходити з кутка в куток, раз по раз зачіпаючись носаками за розкидані на підлозі книжки; спіткнувшись об щось, я нахилився й побачив невеличкий планшет, що видався мені порожнім. Я підняв його. В планшеті щось лежало. Відкривши його, я витяг пляшку з темного скла. Вона була легка, неначе з паперу. Я подивився крізь неї на темно-червоний, затягнутий брудною імлою захід сонця. Що це зі мною діється? Чому я звертаю увагу на всілякі дурниці, на зовсім незначні дрібниці, які попадаються мені на очі?

І раптом я здригнувся від сліпучого світла. Мабуть, спрацював фотоелемент — кімнату вже оповивали сутінки. Я був сповнений чекання, моє напруження дедалі зростало, а порожнеча, яку я відчував за спиною, ставала просто нестерпною. Щоб перебороти це почуття, я присунув стілець до книжкових полиць, узяв добре знаний мені другий том старої монографії Х'юза й Ейгеля «Історія планети Соляріс» і почав гортати його, поклавши на коліна товстий, цупкий корінець.

Соляріс було відкрито майже за сто років до мого

народження. Планета обертається довкола двох сонць — червоного й голубого. Понад сорок років до неї не наближався жоден космічний корабель. У ті часи теорія Гемоу-Шеплі про неможливість виникнення життя на планетах подвійних зірок вважалася аксіомою. Орбіти таких планет безперервно змінюються внаслідок гравітаційних збурень, спричинених взаємним обертанням двох сонць.

Пертурбації, які виникають при цьому, поперемінно скорочують і розтягують орбіту планети, і зародки життя, якщо вони й з'являються, знищує то пал випромінювання; то крижаний холод. Зміни ці відбуваються протягом мільйонів років, тобто в астрономічному чи біологічному масштабі за дуже короткий час, бо еволюція потребує сотень мільйонів, а то й мільярдів років.

Соляріс, за попередніми обчисленнями, повинен протягом п'ятисот тисяч років наблизитися на відстань, яка дорівнює половині парсека, до свого червоного сонця, а ще через мільйон років — упасти в його розпечену безодню.

Та вже через десять з лишком років учені пересвідчилися, що орбіта планети не зазнає очікуваних змін, а така ж постійна, як і орбіти планет нашої Сонячної системи.

Ще раз проведені — цього разу з максимальною точністю — спостереження і обчислення тільки підтвердили те, в чому вже всі були певні: Соляріс має постійну орбіту.

Отож Соляріс, що досі був однією з кількох сотень. планет, які щороку відкривають учені і яким у великих статистичних таблицях відводиться кілька рядків — основні характеристики їхнього руху — тепер перейшов у ранг небесного тіла, котре заслуговує на особливу увагу.

Через чотири роки після цього відкриття Соляріс облетіла експедиція Оттеншельда, який вивчав його з борту «Лаокоона» та двох допоміжних космічних кораблів. Ця експедиція мала характер попередньої розвідки, тим більше, що висадитися на планету вона не могла. Вчені тільки вивели на екваторіальні й полярні орбіти велику кількість автоматичних супутників-спостерігачів, які мали заміряти гравітаційні потенціали. Досліджувалася й поверхня планети, майже цілком покрита Океаном, над рівнем якого підносяться тільки нечисленні плоскогір'я. Як виявилося, їхня загальна площа менша за територію Європи, хоч діаметр Соляріса на двадцять процентів більший за земний. Ці безладно розкидані клаптики скелястої й пустельної суші зосереджені переважно в південній півкулі. Було вивчено також склад атмосфери, позбавленої кисню, і проведено надзвичайно точні заміри щільності планети, її альбедо та інших астрономічних характеристик. Як і сподівалися, жодних ознак

життя не було виявлено ні на острівцях суші, ні в Океані.

Протягом наступних десятьох років Соляріс, який тепер уже перебував у центрі уваги всіх спостерігачів цього космічного обширу, демонстрував дивовижну «тенденцію до зберігання своєї, поза всяким сумнівом, гравітаційно нестабільної орбіти. На якийсь час навіть запахло скандалом, бо провину за наслідки спостережень (дбаючи про благо науки) намагалися перекласти то на окремих осіб, то на обчислювальні машини, якими ці особи користувалися.

Через брак коштів спорядження спеціальної експедиції на Соляріс затрималося ще на три роки, аж до того часу, коли Шенаган, який укомплектував екіпаж, одержав від Інституту три кораблі тоннажу «С» космодромного класу. За півтора року до прибуття на планету експедиції, яка стартувала в районі Альфи Водолія, другий дослідницький флот за дорученням Інституту вивів на довколасолярійську орбіту автоматичний сателоїд — Місяць-247, що працює й досі, правда, після трьох чергових реконструкцій, кожну з яких проведено через десятки років. Дані, які він зібрав, остаточно підтвердили висновки експедиції Оттеншельда про активний характер руху Океану.

Один корабель Шенагана залишився на високій орбіті, а два інших після попередньої підготовки сіли на скелястому клаптику суші площею близько шестисот квадратних миль, у районі південного полюса планети. Експедиція, яка працювала тут вісімнадцять місяців, загалом пройшла успішно, якщо не зважати на один нещасний випадок, викликаний несправністю апаратури. Проте вчені, які входили до складу експедиції, розкололися на два протилежні табори. Предметом їхньої суперечки став Океан. На підставі аналізів учені одностайно визнавали його органічним утворенням (назвати його живим тоді ще ніхто не наважувався). Та якщо біологи вбачали в ньому досить примітивне утворення, щось на зразок велетенського скупчення, тобто однієї рідкої клітини, яка, потворно розрісшись (вони називали її «добіологічною формацією»), оточила всю планету драглистою оболонкою, що подекуди сягала кількох миль у глибочінь, то астрономи й фізики стверджували, буцім це надзвичайно високоорганізована структура, яка за складністю своєї будови, можливо, переважає навіть земні організми, якщо вона здатна активно впливати на формування планетної орбіти. Бо жодної іншої причини, яка пояснювала б поведінку Соляріса, їм не вдалося відкрити, більше того, планетофізики виявили зв’язок між певними процесами в плазматичному Океані і місцевим гравітаційним потенціалом, який змінювався залежно від океанічного «обміну речовин».

Таким чином, фізики, а не біологи запропонували парадоксальне формування — «плазматична машина», маючи на увазі утворення, в нашому розумінні, може, й не живе, однак здатне до цілеспрямованих дій, додамо відразу — в астрономічному масштабі.

У цій дискусії, яка, наче вир, затягла в себе протягом кількох тижнів усі найвидатніші авторитети, вперше за вісімдесят років похитнулася доктрина Гемоу-Шеплі.

Якийсь час дехто ще намагався її захистити, стверджуючи, начебто Океан не має нічого спільного з живим організмом, що це навіть не «поза» — чи «добіологічне» утворення, а всього-навсього геологічна формація, хоч і незвичайна, бо здатна тільки стабілізувати орбіту Соляріса, змінюючи сили тяжіння; при цьому посилалися на закон Ле Шательє.

На противагу цій консервативній думці з'явилися інші гіпотези, які проголошували (наприклад, одна з найдосконаліших — гіпотеза Чівіта-Вітти), що Океан — результат діалектичного розвитку: від свого первісного стану, від Праокеану — розчину хімічних речовин, які слабо реагують — він зумів під впливом зовнішніх умов (тобто змін планетної орбіти, які загрожували його існуванню), минаючи всі земні щаблі розвитку, минаючи виникнення одно- й багатоклітинних організмів, рослинну й тваринну еволюцію, утворення нервової системи й мозку, зробити різкий стрибок до стадії «гомеостатичного океану». Інакше кажучи, він не пристосовувався, як земні організми, протягом сотень мільйонів років, до навколишнього середовища, щоб тільки після такого тривалого часу дати початок розумним істотам, а зразу ж сам запанував над своїм середовищем.

Це було дуже оригінально, а проте й досі ніхто не розумів, як драглиста маса може стабілізувати орбіту небесного тіла. І хоч уже майже ціле століття були відомі пристрої, які створюють штучні силові й гравітаційні поля — гравітатори, важко було навіть уявити, як саме аморфний кисіль може зробити те, що в гравітаторах досягалося за допомогою складних ядерних реакцій та величезних температур. У газетах, які тоді писали про «таємниці Соляріса», потішаючи читачів і викликаючи обурення у вчених наївними вигадками, траплялися навіть твердження, буцім планетарний Океан — далекий родич земних електричних вугрів…

Та коли одну проблему вдавалося якоюсь мірою розв'язати, на її місці,— як це згодом не раз бувало з планетою Соляріс,— поставала інша, ще неймовірніша.

Дослідження показали, що Океан діє зовсім не за принципом наших гравітаторів (зрештою, це було б і неможливо), а здатен

безпосередньо моделювати метрику часу — простору, що, до речі, призводить до відхилень при вимірюванні часу на одному й тому самому меридіані планети. Отже, Океан у певному розумінні не тільки знав теорію Ейнштейна — Бові, але й міг використовувати її висновки (чого не можна сказати про нас).

У науковому світі це відкриття викликало справжню бурю, чи не найсильнішу в нашому столітті. Всіма визнані непохитні теорії розсипалися на порох, у науковій літературі з'явилися досить-таки єретичні статті, а альтернатива «геніальний Океан» чи «гравітаційні драглі» розпалила уми.

Усе це відбувалося десь за півтора десятка років до мого народження. Коли я ходив до школи, Соляріс,— на підставі встановлених на той час фактів, — було вже повсюдно визнано планетою, на якій є життя, але яку населяє тільки один мешканець.

Другий том Х'юза і Ейгеля, який я гортав майже машинально, починався з систематики, такої ж оригінальної, як і кумедної. Класифікаційна таблиця рекомендувала по черзі: тип — політерія (Polytheria), порядок — одноклітинні (Syncytialia), клас — метаморфні (Metamorpha).

Немовби нам було відомо хтозна-скільки представників цього виду, тимчасом як насправді існував тільки один — щоправда, вагою в сімнадцять більйонів тонн.

Під пальцями в мене шелестіли кольорові діаграми, графіки, дані спектральних аналізів, які демонстрували характер і перебіг основного обміну та його хімічні реакції. Що далі я заглиблювався в товстенний том, то більше математики з'являлося на крейдяних сторінках; так нібито наші відомості про цього представника класу метаморфних, який лежав, повитий темрявою ночі, що тривала тут чотири години, за кількасот метрів під сталевим днищем станції, були вичерпні.

Насправді ж не всі вчені ще дійшли одностайної думки про те, чи Океан «істота», а тим більше чи можна вважати його розумним. Я поставив грубий том на полицю й узяв наступний. Він поділявся на дві частини. У першій викладалися протоколи незліченних експериментів, метою яких було встановити контакт з Океаном. У мої студентські роки ці спроби — я це дуже добре пам'ятаю,— породили силу-силенну анекдотів, жартів та дотепів; здавалося, навіть середньовічна схоластика в порівнянні з тими нетрями, в які завела вчених ця проблема, була ясніша й доступніша. Друга частина тому, яка налічувала майже тисячу триста сторінок, містила самі тільки бібліографічні відомості про досліджувану тему. Сама ж література з цього питання, мабуть, не вмістилася б і в кімнаті, де я сидів.

Перші спроби встановити контакт з Океаном було зроблено з допомогою спеціальних електронних апаратів, які трансформують імпульси, посилаючи їх в обох напрямках, причому сам Океан брав активну участь у конструюванні цих апаратів. Проте вся робота виконувалася наосліп. Що означало — «брав участь»? Океан модифікував певні вузли занурюваних у нього приладів, внаслідок чого мінялися записувані ритми розрядів, прилади фіксували незліченну кількість сигналів, схожих на уривки якихось складних викладок вищого математичного аналізу. Але що все це означало? Може, це були дані про тимчасове збудження Океану? Може, імпульси, які десь далеко, за тисячі миль від місця дослідження, спричинюють його велетенські утворення? Чи, може, перекладені на недоступну електронну мову вираження його одвічних істин? А може, його мистецькі твори? Хто ж міг це знати, якщо реакція на той самий подразник жодного разу не була однакова? Якщо на одне подразнення він відповідав вибухом імпульсів, що мало не розносив на друзки всю апаратуру, а на друге, таке ж самісіньке,— глухим мовчанням? Якщо жоден дослід не можна було повторити? І все ж таки здавалося, що від розшифрування цієї лавини записів, яка безперервно наростала, нас відділяє тільки один крок, тим більше, що з цією метою було створено спеціальні електронні мозки, здатні так переробляти цю інформацію, як досі ще ніколи не переробляло. Справді, деякі результати вдалося одержати. Океан — джерело електричних, магнітних, гравітаційних імпульсів — розмовляв мовою, схожою на мову математики; деякі сплески його електричних розрядів можна було класифікувати, користуючись дуже абстрактними сферами земного математичного аналізу, теорією множини; там з'являлися гомологи структур, відомих із тієї галузі фізики, яка з'ясовує взаємозв'язок енергії і матерії, скінченних і нескінченних величин, часточок і полів. Усе це дедалі більше переконувало вчених, що перед ними — мисляче чудовисько, щось на зразок велетенського протоплазматичного моря-мозку, який безмежно розрісся, оперезав усю планету й бавить час у небачених за своїм розмахом теоретичних розміркуваннях про суть усього сущого, а все те, що вловлюють наші апарати, — тільки незначні, випадково підслухані уривки цього правічного, глибинного монологу, який перевищує всяку можливість нашого розуміння.

Так думали математики. Їхні гіпотези одні трактували як вияв зневаги до людських можливостей, як схиляння перед чимось, чого ми ще не розуміємо, але що можна зрозуміти як спробу воскресити давню доктрину ignoramus et ignorabimus; інші ж вважали, що все це шкідливі й марні балачки, що ці гіпотези математиків відбивають міфологію нашого часу, яка вбачає у

велетенському мозку — байдуже, електронному чи плазматичному,— найвищу мету існування — суму буття.

А ще інші… Словом, дослідників і точок зору була незліченна кількість. Утім, крім спроб налагодити контакт, були й інші проблеми соляристики, де спеціалізація зайшла так далеко, особливо за останню чверть століття, що солярист-кібернетик насилу міг зрозуміти соляриста-симетріадолога. «Як же ви можете порозумітися з Океаном, коли не здатні зрозуміти один одного?» — якось жартома запитав Вейбеке, котрий у мої студентські роки керував Інститутом; у цьому жарті була велика доля правди.

І все ж таки Океан не випадково віднесли до класу метаморфних. Його рухлива поверхня могла давати початок найрізноманітнішим, не схожим ні на що земне формам, причому цілеспрямованість — адаптаційна, пізнавальна чи будь-яка інша — цих інколи бурхливих спалахів плазматичної «творчості» лишалася цілковитою загадкою.

Ставлячи назад на полицю том, такий важенний, що мені довелося підтримати його й другою рукою, я подумав, що наші відомості про Соляріс, які заповнюють бібліотеку,— власне, непотрібний баласт, кладовище фактів; що ми вже сімдесят вісім років, відколи почали їх нагромаджувати, тупцюємо на місці, навіть гірше — вся праця цих років, як виявилося, була надаремна.

Наші точні відомості складалися тільки з заперечень. Океан не користувався машинами й не будував їх, хоч за певних обставин, можливо, був здатний на це — іноді він копіював частини деяких занурених у нього апаратів, але робив це тільки в перший і другий рік ваших дослідницьких робіт; потім вів ігнорував усі наші спроби, хоч як терпляче ми їх повторювали, ніби втратив будь-який інтерес до наших пристроїв і виробів (а отже, й до нас самих). Океан не був наділений,— я перелічую далі наші «негативні відомості»,— ні нервовою системою, ні клітинами, ні структурою, близькою до білкової; він не завжди реагував на подразники, навіть дуже сильні (так, наприклад, Океан повністю «проігнорував» катастрофу допоміжного ракетного корабля другої експедиції Гізе, який упав з висоти трьохсот кілометрів на поверхню планети й знищив вибухом своїх атомних двигунів плазму в радіусі півтори милі).

Поступово в наукових колах, особливо в тих, що належали до керівництва Інституту, «справа Соляріс» почала трактуватися як «справа безнадійна», тож серед них в останні роки залунали голоси, що вимагали скоротити дотацію на подальші дослідження. Про повну ліквідацію станції поки що ніхто не наважувався заговорити — це було б відвертим визнанням

поразки. Хоч дехто в приватних розмовах і висловлював думку, що тепер найголовніше — це якомога «з честю» припинити «аферу Соляріс».

Проте для багатьох, особливо для молодих, «афера» ця поступово ставала чимось на кшталт випробування власної вартости. «По суті,— казали вони,— йдеться про ставку, набагато більшу, ніж вивчення соляріанської цивілізації,— про нас самих, про межі людського пізнання». Певний час популярним був погляд (його старанно поширювали газети), начебто мислячий Океан, що омиває планету Соляріс,— це велетенський мозок, який випередив у своєму розвитку нашу цивілізацію на мільйони років, начебто це «космічний йог», мудрець, утілене всезнання, начебто він давно вже зрозумів марність усякої діяльності й тому на всі наші спроби налагодити з ним контакт відповідає мовчанкою. Та це був хибний погляд, бо живий Океан діяв — і ще й як! Щоправда, він діяв інакше, ніж уявляли собі люди: не будував ні міст, ні мостів, ні літальних машин, не пробував ні подолати простір, ні переступити його (що, на думку декого, було неоціненною перевагою людини перед ним). Зате він займався тисячократним перетворенням — «онтологічним аутометаморфозом» (уже чого, а вчених термінів на сторінках соляристичних праць не бракувало!). З другого боку, в того, хто наполегливо намагався осягнути найрізноманітніші відомості про Соляріс, складалося враження, що перед ним уламки інтелектуальних конструкцій, можливо, навіть геніальних, безладно перемішані з утвореннями, які є наслідком цілковитої глупоти на грані божевілля. Через те, як антитеза концепції «Океану-йога» виникла теорія «Океану-дебіла».

Ці гіпотези воскресили й оживили одну з найдавніших філософських проблем — проблему взаємовідношення матерії і духу, свідомості. Треба було мати неабияку сміливість, аби першому,— як це зробив Дю-Хаар,— визнати, що Океан наділений свідомістю. Ця проблема, котру дехто з учених відразу ж потрактував як метафізичну, стала темою майже всіх дискусій і суперечок. Чи можливе мислення без свідомості? І водночас чи можна процеси, які відбуваються в Океані, назвати мисленням? Чи можна вважати горою велетенський камінь, а планетою — велетенську гору? Звичайно, цими термінами можна користуватися, але нове співвідношення величин виводить на сцену нові закономірності й нові явища.

Проблема ця стала квадратурою кола нашої доби. Кожен учений з самостійним мисленням намагався зробити в скарбницю соляристики свій внесок; з'явилося чимало теорій, які стверджували, буцімто перед нами продукт дегенерації, регресу,

що настав після фази «інтелектуального розвитку» Океану, буцімто Океан — насправді новоутворення, гліома, котра, зародившись у тілах колишніх жителів планети, роз'їла і поглинула їх, сплавивши рештки в надклітинну стихію, що вічно існує й самоомолоджується.

Я зняв з пластикового столу прилади й книжки, розклав на ньому карту Соляріса і, спершись руками на металеві краї столу, почав розглядати її при білому, схожому на земне, світлі ламп. У живому Океані були свої мілини й глибини, а острови, вкриті нальотом вивітрілих мінералів, свідчили про те, що колись вони були його дном. А може, він регулював також процес піднесення над поверхнею і опускання скелястих утворень, занурених у його лоно? Це поки що лишалося таємницею. Я знов, як у дитинстві, коли вперше почув про існування планети Соляріс, був приголомшений величезними півкулями на карті, розмальованими різними відтінками фіолетового й блакитного кольорів.

Не знаю, чому, але все навколо раптом утратило для мене інтерес; навіть загадкова смерть Гібаряна і моє невідоме майбутнє видавалися мені тепер такими незначними; поринувши в споглядання цієї вражаючої карти, я забув про все на світі.

Окремі ділянки «живоутворення» було названо іменами дослідників, які присвятили себе їхньому вивченню. Роздивляючись глеємасив Тексалла, що омивав екваторіальні архіпелаги, я нараз відчув на собі чийсь погляд.

Я все ще стояв, схилившись над картою, але вже не бачив її, заціпенівши зі страху. Двері навпроти були забарикадовані ящиками й присунутою до них шафкою. «Мабуть, якийсь робот», — подумав я, хоч досі не бачив у кімнаті жодного робота, а ввійти непомітно для мене він не міг. Відчуття важкого, непорушного погляду ставало нестерпним, пекло шкіру на потилиці й спині. Я мимохіть утягнув голову в плечі й щосили оперся на стіл; стіл зненацька повільно посунувся по підлозі. Я отямився і рвучко обернувся.

Кімната була порожня. Переді мною тільки зяяв чорнотою великий напівкруглий ілюмінатор. Дивне відчуття не зникало. На мене дивилася темнота — безлика, велетенська, безока, безмежна. За ілюмінатором, у мороці, не світилася жодна зірка. Я засмикнув світлонепроникні штори. Тепер я вже починав розуміти, хоч не пробув на станції й години, чому тут у декого виникає манія переслідування. Мимоволі я пов'язував це зі смертю Гібаряна. Я знав цього дослідника й досі був певен, що ніщо не може потьмарити його розум. Тепер ця певність зникла.

Я стояв посеред кімнати біля столу. Дихання моє стало

рівніше, а піт на чолі поволі висихав. Про що це я тільки-но думав? Ага, про роботів. Дивно, що жодного з них я не бачив ні в коридорі, ні в кімнатах. Куди вони всі поділися? Єдиний робот, якого я помітив,— та й то на відстані — належав до механічної обслуги ракетодрому. А де ж інші?

Я зиркнув на годинник. Час було вже йти до Снаута.

Я вийшов у коридор, тьмяно освітлений люмінесцентними лампами під стелею. Поминувши двоє дверей і наблизившись до третіх, на яких висіла табличка з прізвищем Гібаряна, довго стояв перед ними. На станції панувала тиша. Я натиснув ручку дверей. Щиро кажучи, мені зовсім не хотілося туди заходити, але ручка легко піддалася, двері трохи відхилилися, й виникла щілина, спершу чорна, а потім осяяна світлом, що спалахнуло всередині. Тепер мене міг побачити кожен, хто йшов коридором. Я швидко переступив поріг, безгучно й щільно причинив за собою двері. Потім рвучко обернувся.

Я стояв, майже притискаючись спиною до дверей. Кімната була трохи більша за мою, з таким же панорамним ілюмінатором, на три чверті заслоненим завіскою з дрібними голубенькими й рожевими квіточками, напевно, привезеною з Землі,— вона явно не належала до спорядження станції. Уздовж стін тяглися книжкові полиці й шафки, покриті сріблясто-зеленою емаллю. Все з шафок було вивернуто просто на підлогу, між табуретками й кріслами. Переді мною, захаращуючи прохід, лежали перекинуті два пересувні столики, завалені журналами, які, видно, висипалися з розірваних тек. Розгорнені віялом сторінки книжок були залиті рідинами з розбитих колб та пляшок з притертими корками: ці колби й пляшки були з такого товстого скла, що, просто впавши на підлогу, навіть з великої висоти, нізащо не змогли б розбитися. Під ілюмінатором лежав перекинутий стіл з розтрощеною лампою на висувному кронштейні; поряд валявся табурет, дві ніжки якого було встромлено в напіввисунуті шухляди стола. Усю підлогу встеляв шар карточок, списаних аркушів та інших папірців. Я впізнав Гібарянів почерк і нахилився. Піднімаючи розрізнені аркуші, я помітив, що моя рука відкидає не одну тінь, як досі, а дві.

Я обернувся. Рожева завіска палала, немовби її підпалили згори, а різка смуга сліпучо-голубого вогню чимдалі розгоралася. Я рвучко відсунув завіску, і в очі мені вдарило полум'я гігантської пожежі, що охоплювала третину обрію. Довгі, потворно витягнені тіні бігли поміж хвиль до станції. Це займався світанок. У зоні, де перебувала станція, після ночі, яка тривала всього годину, на небо викочувалося друге, голубе сонце планети. Автоматичний вимикач погасив лампи під стелею, і я знову нахилився до

розкиданих паперів. Перебираючи їх, знайшов короткий план експерименту, який мав відбутися три тижні тому. Гібарян збирався піддати плазму Океану дії над-жорстких рентгенівських променів. З тексту я зрозумів, що план цей мав здійснити Сарторіус, провівши експеримент,— у мене в руках була копія. Осяяні світлом, білі аркуші сліпили очі. Новий день був не такий, як попередній. Під оранжевим небом сонця, яке поволі остигало, чорнильний, з кривими відблисками Океан майже постійно вкривала брудно-рожева імла, ніби зливаючи в одне ціле небосхил, хмари й хвилі. Тепер усе це щезло. Навіть профільтрований крізь рожеву тканину завіски схід палахкотів, мов пальник сильної кварцевої лампи, і мої засмаглі руки здавалися в ньому майже сірими. Кімната змінилася: все, що мало червоний відтінок, стало враз блякло-бронзовим, мов сира печінка, а всі предмети білого, зеленого й жовтого кольорів, навпаки, налилися соковитою барвою і, здавалося, самі випромінювали сяйво. Примруживши, я зазирав у шпарку завіски: небо перетворилося на біле море вогню, під яким погойдувалося й дрижало щось схоже на розплавлений метал. Я стулив повіки — в очах попливли червоні кола. На полиці надбитого вмивальника лежали темні окуляри. Я надів їх — вони закрили мені майже півобличчя. Тепер завіска світилась, як полум'я натрію. Я заходився читати далі, піднімаючи з підлоги аркуші й складаючи їх на столику, що якимсь дивом стояв неперекинутий. Частини тексту бракувало.

Це були протоколи вже проведених досліджень. З них я довідався, що Океан протягом чотирьох днів піддавали опроміненню в пункті, розташованому за тисячу чотириста миль на південний схід від теперішнього місця розташування станції. Для мене це виявилося цілковитою несподіванкою —адже застосування наджорстких рентгенівських променів заборонено конвенцією ООН через їхній згубний вплив. Я був абсолютно певен, що ніхто не звертався на Землю з проханням дозволити такі експерименти. Підвівши голову, я раптом побачив у дзеркалі прочинених дверцят шафки власне відображення, мертвотно-бліде обличчя й темні окуляри. Кімната, яка палахкотіла білим і голубим сяйвом, мала дуже неприродний вигляд; та ось пролунав протяжний скрегіт, і ззовні ілюмінатори закрили герметичні заслінки; в кімнаті зробилося темно, потім спалахнуло штучне світло, яке тепер здавалося неймовірно тьмяним. Ставало дедалі гарячіше, почулися розмірені звуки кондиціонера, що скидалися на відчайдушне скиглення — холодильні установки станції працювали на повну силу. А проте спека ставала ще задушливішою.

Раптом за дверима залунали кроки. Хтось ішов коридором. Двома нечутними стрибками я опинився біля дверей. Хода сповільнилася й стихла. Той, хто йшов, зупинився під дверима. Ручка повільно повернулася. Я інстинктивно схопив її й притримав. Натиск не дужчав, але й не слабшав. Той, за дверима, певно, як і я, намагався не зчиняти шуму. Якийсь час ми обидва трималися за ручку. Раптом вона підскочила в моїй долоні — її відпустили. За дверима знову почувся слабкий шерех — той, хто намагався їх відчинити, пішов геть. Я ще трохи постояв, наслухаючи, але в коридорі панувала тиша.

ГОСТІ

Я квапливо склав учетверо й сховав у кишеню Гібарянові нотатки. Обережно підійшов до шафи й зазирнув усередину: весь одяг було зіжмакано й зсунуто в один куток, немовби там хтось тільки-но ховався. З-під стосу паперів на підлозі стирчав ріжок конверта. Я підняв його. На конверті стояло моє ім'я. У горлі в мене раптом пересохло. Зробивши над собою зусилля, я розірвав конверт і розгорнув маленький аркушик.

Своїм чітким і дуже дрібним почерком Гібарян занотував: «Ann. Solar. Vol. I. Anex, а також Vot. Separat. Мессенджера в справі F; «Малий Апокриф» Равінцера». І все. Більше ні слова. Почерк свідчив, що писали записку поспіхом. Може, це було якесь важливе повідомлення? Коли Гібарян це написав? «Треба негайно піти до бібліотеки»,— подумав я. Про те, що є додаток до першого тому «Соляристичного щорічника», я знав, але жодного разу не розгортав його, бо він мав суто історичну цінність. Однак ні про Равінцера, ні про його «Малий Апокриф» я ніколи навіть не чув.

Що робити?

Я вже запізнювався на чверть години. Від дверей я ще раз окинув поглядом усю кімнату й тільки тепер помітив вертикально прикріплене до стіни складане ліжко, яке затуляла розгорнена карта Соляріса. За картою щось висіло. Це був кишеньковий магнітофон у футлярі. Я вийняв апарат, футляр почепив на місце, а магнітофон засунув у кишеню, попередньо глянувши на лічильник і впевнившись, що касета використана майже до кінця.

Заплющивши очі, я ще якусь секунду постояв біля дверей, напружено вслухаючись у тишу, що панувала в коридорі. Жодного звуку. Я обережно прохилив двері: коридор видався мені чорною безоднею; тоді я зняв темні окуляри й побачив тьмяне світло світильників під стелею. Зачинивши за собою двері, я повернув ліворуч, до радіостанції.

Я наближався до круглої камери, від якої, ніби спиці колеса, навсібіч розходилися коридори; поминаючи якийсь вузький бічний прохід, що вів, здається, до душових, я раптом побачив велику, невиразно окреслену постать, яка майже зливалася з напівмороком.

Я зупинився, немов укопаний. З глибини коридора неквапливо, перевальцем, як качка, йшла величезна на зріст негритянка. Я помітив, як зблискують білки її очей, і майже одночасно почув м'яке чалапання босих ніг. На ній не було нічого, крім жовтуватої, блискучої, ніби сплетеної з соломи спіднички; дебелі груди її обвисли, а чорні руки були такі товсті,

як стегна в нормальної людини; вона пройшла повз мене на відстані метра, навіть не глянувши в мій бік, і віддалилася, похитуючи слоновими клубами, схожа на ті велетенські статуї епохи кам'яного віку, які можна побачити в антропологічних музеях. Там, де коридор повертав, негритянка зупинилася й прохилила двері до Гібарянової кабіни. На мить вона опинилася в смузі сліпучого світла, яке падало з кабіни, потім двері тихо зачинились, і я лишився сам. Правою рукою я схопив кисть лівої й стиснув її так, що хруснули кісточки. Потім розгублено озирнувся. Що тут діється? Що це було? Зненацька я здригнувсь, немов від удару, згадавши Снаутове застереження. Що все це означало? Хто була ця потворна Афродіта? Звідки вона тут узялась? Я ступив один, тільки один крок до Гібарянової кабіни й завмер. Я добре знав, що не ввійду туди. Я глибоко втягував повітря. Щось тут не сходилося, щось було не так… Ага, он воно що! Я підсвідомо чекав, що в ніс мені вдарить неприємний, різкий запах поту, але не відчув його навіть тоді, коли ця негритянка пройшла повз мене за крок,

Не знаю, скільки я так простояв, спершись на холодний метал стіни. На станції панувала тиша, яку порушувало тільки монотонне гудіння кондиціонерів.

Я легенько поплескав себе по щоці й поволі попрямував до радіостанції. Натиснувши ручку дверей, почув різкий голос:

— Хто там?

— Я, Кельвін.

Снаут сидів за столиком між купою алюмінієвих коробок і пультом передавача й просто з бляшанки їв м'ясні консерви. Не знаю, чому він обрав собі для помешкання радіостанцію. Я стояв на порозі, безглуздо вирячившись на його щелепи, які розмірено жували, й раптом відчув, що теж голодний. Підійшовши до полиць, я вибрав з купи тарілок ту, яка найменше припала пилом, і сів навпроти Снаута. Якийсь час ми їли мовчки, потім Снаут підвівся, дістав із стінної шафки термос і налив у склянки гарячого бульйону. Ставлячи термос на підлогу,— на столику вже не було місця,— він запитав:

— Бачив Сарторіуса?

— Ні. А де він?

— Нагорі.

Нагорі містилася лабораторія. Ми знову їли мовчки, чутно було тільки шкрябання виделок об бляшанку. На радіостанції панувала ніч. Ілюмінатор був щільно закритий ззовні, під стелею горіли чотири круглих світильники. Їхні відображення тремтіли в пластиковому корпусі передавача.

На худих Снаутових вилицях проступали червоні прожилки.

Він був тепер у чорному, просторому, досить потріпаному светрі.

— З тобою щось трапилося? — запитав Снаут.

— Нічого. А що зі мною може трапитися?

— Тебе кинуло в піт.

Я витер рукою лоба й відчув, що й справді весь мокрий від поту. Це, напевне, була реакція на потрясіння, яке я щойно пережив. Снаут пильно дивився на мене. Може, розповісти йому? Хотілося б, щоб і він мені більше довіряв. Хто з ким тут грає? І в яку саме гру?

— Душно,— сказав я.— Я був певен, що кондиціонери у вас працюють краще.

— За годину все ввійде в норму. А ти певен, що тебе кинуло в піт тільки від спеки? — підвів на мене очі Снаут.

Я старанно жував, удаючи, ніби не помічаю його погляду.

— Що ти збираєшся робити? — запитав він нарешті відверто, коли ми поїли, і, скидавши увесь посуд та порожні бляшанки в раковину під стіною, знову сів у крісло.

— Приєднаюсь до вас,— байдуже відповів я.— У вас же є якийсь план досліджень? Якийсь новий подразник, здається, рентген чи ще щось, га?

— Рентген? — здивовано звів брови Снаут.— Де ти таке чув?

— Не пригадую. Але десь чув. Може, на «Прометеї». А що? Ви його вже застосовуєте?

— Подробиці мені невідомі. Це була Ідея Гібаряна. Він розпочав разом з Сарторіусом. Але звідки ти про це знаєш?

Я знизав плечима.

— Тобі невідомі подробиці? Але ж ти повинен був брати в цьому участь, це входить у коло твоїх…— Я не докінчив.

Снаут мовчав. Гудіння кондиціонерів змовкло, температура трималася на стерпному рівні. В повітрі висів тільки безперервний високий звук, що дуже скидався на дзижчання мухи, яка заплуталася в павутинні. Снаут підвівся, підійшов до пульта керування й знічев'я почав клацати перемикачами — головний рубильник перебував у нульовому положенні. Трохи перегодя Снаут, не повертаючи голови, зауважив:

— Треба буде виконати всі формальності щодо цього… ну та ти знаєш.

— Так?

Він обернувся до мене. Очі його зблиснули люттю. Не можу сказати, що я навмисне намагався вивести його з рівноваги, але, нічого не розуміючи в грі, яка тут велася, волів поводитися стримано. Його гострий борлак ходив над чорним коміром светра.

— Ти був у Гібаряна,— сказав раптом Снаут.

Це не було запитання. Звівши брови, я спокійно дивився йому в вічі.

— Був у його кімнаті,— повторив він.

Я кинув, мовби кажучи: «Припустимо. Ну то й що?» Мені хотілося почути, що він казатиме далі.

— Хто там іще був?— запитав Снаут.

Він знав про неї!!!

— Ніхто. А хто там міг бути? — запитав я.

— Тоді чому ти мене не впустив?

Я осміхнувся,

— Бо злякався. Ти сам мене остерігав. Тож коли ручка повернулась, я інстинктивно придержав її. Чому ти не сказав, що це ти? Я був би тебе впустив.

— Я думав, що там Сарторіус, — невпевнено сказав Снаут.

— Ну то й що?

— Як ти гадаєш… що там сталося? — відповів він запитанням на запитання.

Я вмить повагався, а тоді сказав:

— Ти маєш знати це краще, ніж я. Де він?

— У холодильнику,— випалив Снаут. — Ми відразу ж перенесли його туди вранці… Спека ж…

— Де ти його знайшов?

— У шафі.

— У шафі? Він був уже мертвий?

— Серце ще билось, але він уже не дихав. Це була агонія.

— Ти пробував його врятувати?

— Ні.

— Чому?

— Я не встиг,— відповів Снаут після короткої паузи.— Він помер раніше, ніж я його поклав.

— Він стояв у шафі? Між комбінезонами?

— Так.

Снаут підійшов до невеличкого столика в кутку, взяв з нього аркуш паперу й поклав переді мною.

— Я накидав попередній акт,— сказав він.— Це навіть добре, що ти оглянув його кімнату. Причина смерті — ін'єкція смертельної дози перносталу. Тут написано…

Я перебіг очима короткий текст.

— Самогубство…— тихо мовив я.— А причина?

— Нервовий розлад… депресія… чи як це ще називається. Ти розумієшся на цьому краще, ніж я.

— Я розуміюся тільки на тому, що бачу сам,— заперечив я, звівши на Снаута очі, бо він стояв наді мною.

— Що ти хочеш цим сказати? — спокійно запитав він.

— Гібарян увів собі перностал і сховався в шафу. Так? Якщо так, то це не депресія і не нервовий розлад, а гострий психоз. Паранойя… Йому, мабуть, здавалося, що він щось бачить…— провадив я дедалі повільніше, не спускаючи зі Снаута пильного погляду.

Він підійшов до пульта передавача й знову почав клацати перемикачами.

— Тут стоїть тільки твій підпис,— заговорив я після короткої мовчанки,— А Сарторіус?

— Він у лабораторії. Я тобі вже казав. Не виходить звідти й на хвилину. Я гадаю…

— Що?

— Що він замкнувся.

— Замкнувся? Ах, замкнувся. Он як! Може, ще й забарикадувався?

— Цілком можливо, що й забарикадувався,

— Снаут… — почав я, — на станції хтось є.

— Ти бачив?!

Він дивився на мене, ледь нахилившись.

— Ти мене остерігав. Від кого? Це галюцинація?

— Що ти бачив?

— Це людина, так?

Снаут мовчав, відвернувшись до стіни, мовби не хотів, щоб я бачив його обличчя, й тарабанив пальцями по металевій перегородці. Я глянув на його руки. На них уже не було слідів крові. І тут у мене сяйнув здогад.

— Це особа реальна,— сказав я тихо, майже пошепки, ніби відкриваючи йому таємницю, яку хтось міг підслухати.— Так? До неї можна доторкнутись. Її можна поранити… Останній раз ти бачив її сьогодні.

— Звідки ти знаєш?!

Снаут не обертався. Стояв, притиснувшись грудьми до стіни. Здавалося, мої слова прибили його до неї.

— Перед тим, як я прилетів… Незадовго до того?..

Снаут зіщулився, немовби очікував удару. Я побачив його знавіснілі очі.

— Ти?! — видушив він із себе.— А хто ти такий?

Здавалося, він зараз кинеться на мене. Цього я не сподівався. Все полетіло шкереберть. Він не вірив, що я той, за кого себе видаю. Що це могло означати?! Снаут дивився на мене з невимовним жахом. Що це, божевілля? Отруєння? Цілком можливо. Але ж я бачив його — те страховище. Отже, я й сам… також?..

— Хто це був? — запитав я.

Мої слова трохи заспокоїли Снаута. Якусь хвилину він пильно, з недовірою дивився на мене. Та перш ніж він устиг розтулити рота, я зрозумів, що спроба моя марна: він нічого мені не скаже.

Снаут повільно сів у крісло і обхопив руками голову.

— Що тут коїться?..— мовив він тихо. — Маячня якась…

— Хто це був? — знову запитав я.

— Якщо ти не знаєш… — буркнув він.

— То що?

— Нічого.

— Снаут, — сказав я,— ми з тобою надто далеко від дому. Давай відверто. Усе й так неймовірно заплутано.

— Чого ти від мене хочеш?

— Щоб ти сказав, кого бачив.

— А ти?.. — спитав він підозріло.

— Не лукав, Снаут. Я скажу тобі, і ти скажи мені. Можеш не турбуватись — я не вважатиму тебе психом, бо знаю…

— Психом! О Боже! — Снаут удавано засміявся. — Любий мій, та ти, я бачу, нічого, анічогісінько… Це було б порятунком. Якби він хоч на хвилину повірив, що збожеволів, то не зробив би цього й був би зараз живий…

— Отже, те, що ти написав в акті про нервовий розлад,— брехня?

— Ну звичайно!

— Чому ж ти не написав правду?

— Чому?.. — повторяв він.

Запала мовчанка. Я знов зайшов у глухий кут, нічого не розуміючи, хоч іще хвилину тому мені здавалося, що зможу переконати Снаута і ми спільно атакуємо цю таємницю. Чому, чому він не хоче сказати?!

— Де роботи?— запитав я.

— На складах. Ми замкнули їх усіх, крім тих, які обслуговують ракетодром.

— Навіщо?

Він знову не відповів.

— Не скажеш?

— Не можу.

В цьому було щось таке, чого я ніяк не міг уловити. Може, піти нагору, до Сарторіуса? Раптом я згадав про записку й подумав, що зараз це найголовніше.

— Як ти уявляєш собі подальшу роботу в таких умовах?— спитав я.

Снаут зневажливо пересмикнув плечима.

— Яке це має значення?

— Ах, он як? І що ж ти збираєшся робити?

Він мовчав. Десь за стіною зачовгали босі ноги. Серед нікелю і пластику, високих шаф з електронною апаратурою, скла, точних приладів де ліниве човгання здавалося безглуздим жартом якогось навіженого. Хода наближалась. Я підвівся, напружено вдивляючись у Снаута. Він дослухався, напружившись, але обличчя його не виказувало й тіні переляку. Отже, він боявся не її? — Звідки вона тут узялася? — спитав я.

Снаут зволікав з відповіддю.

— Ти не хочеш мені цього казати?

— Я не знаю.

— Гаразд.

Човгання поволі віддалялося й нарешті стихло зовсім.

— Ти мені не віриш? — спитав Снаут.— Слово честі, не знаю.

Я мовчки відчинив шафу й почав розсовувати важкі, незграбні скафандри. Як я й сподівався, в глибині, на гаках, висіли газові пістолети, котрими користуються для пересування в невагомості. Як зброя, вони були варті небагато. Та все ж краще, ніж нічого. Я перевірив зарядний пристрій, перекинув через плече ремінь футляра. Снаут уважно стежив за моїми рухами. Коли я підганяв довжину ременя, він саркастично посміхнувся, блиснувши жовтими зубами…

— Щасливого полювання!

— Дякую тобі за все,— відповів я і рушив до дверей.

Снаут підхопився з крісла.

— Кельвін!

Я обернувся. Він уже не посміхався. У нього було таке змучене обличчя, якого мені ще ніколи не доводилося бачити.

— Кельвін, це не…. Я.. я справді не можу,— насилу видушив Снаут із себе.

Я чекав, що він скаже ще щось, але він тільки беззвучно ворушив губами.

Я мовчки повернувся і вийшов.

САРТОРІУС

Коридор був порожній. Спершу він тягнувся прямо, а потім повертав праворуч. До цього я ніколи не був на станції, але під час тренування шість тижнів прожив у точній її копії в Інституті на Землі. Я знав, куди веде алюмінієвий трап.

У бібліотеці було темно. Я намацав вимикач. Відшукавши в картотеці перший том «Соляристичного щорічника» разом з додатком, я натиснув клавішу: спалахнув червоний вогник. Я перевірив у реєстраційному пристрої — ця книжка, як і друга, «Малий Апокриф», була в Гібаряна. Вимкнувши світло, я повернувся наниз. Я боявся заходити до його кабіни, хоч недавно чув, як від дверей віддалялися легкі кроки. Вони ж могли туди повернутись! Якийсь час я нерішуче стояв під дверима, а потім, зціпивши зуби, здолав страх і ввійшов…

В освітленій кабіні нікого не було. Я почав перебирати книжки, які лежали на підлозі під ілюмінатором, та погляд мій мимохіть звертався до шафи, де між комбінезонами чорніла прогалина; нарешті я не витримав і, підійшовши, зачинив дверцята. Під ілюмінатором додатку не було. Я методично перекладав том за томом, аж поки нарешті, дістався до останнього стосу між ліжком і шафою, натрапив на те, що шукав.

Я сподівався знайти в книзі якусь помітку, і справді — в іменному покажчику лежала закладка, а червоним олівцем було обведено прізвище, яке нічого мені не промовляло: Андре Бертон. У книзі воно зустрічалося на двох різних сторінках. Прочитавши згадку про нього на першій, я довідався, що Бертон був запасним пілотом на кораблі Шенагана. Далі про нього згадувалося десь аж через сто сторінок. Висадившись на Соляріс, експедиція діяла дуже обережно. Та коли через шістнадцять днів з'ясувалося, що плазматичний Океан не тільки не виявляє жодних ознак агресивності, а, навпаки, відступає перед кожним предметом, який наближається до його поверхні, і всіляко уникає безпосереднього контакту з будь-якими апаратами й людьми, Шенаган та його заступник Тімоліс скасували частину застережних заходів, бо вони ставали їм на заваді й сповільнювали проведення робіт.

Відтак експедицію розбили на невеликі групи по два-три чоловіки, які здійснювали над Океаном польоти іноді на відстані кількох сотень миль; випромінювачі, які раніше використовувались для захисту й прикривали зону робіт, залишили на базі. В перші чотири дні після цих змін не сталося нічого особливого, якщо не зважати на те, що час від часу

псувалася киснева апаратура скафандрів, бо її вихідні клапани, як виявилося, були дуже чутливі до корозійної дії отруйної атмосфери. Через те їх мало не щодня доводилося міняти.

На п'ятий день — чи на двадцять перший, якщо рахувати з моменту висадки експедиції, — двоє вчених, Каруччі й Фехнер (перший був радіобіолог, а другий — фізик), вирушили в дослідницький політ над Океаном на невеликому двомісному аеромобілі. Це був не літальний апарат, а глісер, що пересувався на подушці стисненого повітря.

Коли через шість годин вони не повернулися, Тімоліс, який керував базою під час відсутності Шенагана, оголосив тривогу й вислав усіх, хто був вільний від роботи, на розшуки.

За фатальним збігом обставин того дня приблизно через годину після вильоту дослідницьких груп порушився радіозв'язок. Для цього спричинилася велика пляма на червоному сонці, що викидала сильні корпускулярні потоки у верхні шари атмосфери. Працювали тільки ультракороткохвильові передавачі, які давали змогу підтримувати зв'язок на відстані близько двадцятьох миль. До того ж перед заходом сонця погустішав туман, і розшуки довелося перервати.

І тільки коли рятувальні групи вже повернулися на базу, одна з них на відстані всього вісімдесятьох миль від берега виявила аеромобіль. Мотор працював, і цілком справна машина зависла над хвилями. В прозорій кабіні був тільки Каруччі, та й то напівпритомний.

Аеромобіль допровадили до бази, а біля Каруччі заходились лікарі. Того ж таки вечора він прийшов до тями, але про долю Фехнера нічого не міг сказати. Пам'ятав тільки одне: коли вони вже вирішили повертатися на станцію, він відчув ядуху. Дихальний клапан його апарата заїдало, і в скафандр при кожному вдиху просочувалася невелика кількість отруйних газів.

Фехнер, який хотів полагодити його апарат, відстебнув ремені і встав. Це було останнє, що пам'ятав Каруччі. На думку фахівців, події, можливо, розвивалися так: лагодячи апарат Каруччі, Фехнер відкрив верх кабіни, щоб низьке склепіння над головою не заважало йому вільно рухатися. Це допускалося, бо кабіни в таких машинах були негерметичні й захищали тільки від безпосереднього впливу атмосфери та вітру. Під час цих маніпуляцій кисневий апарат Фехнера, мабуть, зіпсувався і напівпритомний вчений вибрався нагору через піднятий верх і впав в Океан.

Така історія першої жертви Океану. Пошуки тіла — в скафандрі воно мало плавати на поверхні — не дали ніяких наслідків. А втім, може, воно десь і плавало; ретельно обстежити

тисячі квадратних миль хвилястої пустелі, майже постійно повитої клаптями туману, експедиція не могла.

До сутінків,— я повертаюсь до подій того дня,— прибули всі рятувальні машини, за винятком великого вантажного вертольота, на якому вилетів Бертон.

Він з'явився над базою майже через годину після настання темряви, коли його долею почали вже серйозно непокоїтися. Бертон був у стані нервового шоку; самотужки вибравшись із вертольота, він одразу ж кинувся тікати. А коли його піймали, почав кричати й плакати. Така поведінка чоловіка, за плечима в якого було сімнадцять років космічних польотів, здійснених іноді в дуже складних умовах, видавалася принаймні дивною. Лікарі припускали, що він теж отруївся.

Через два дні Бертон, який уже трохи наче заспокоївся, а проте не хотів ні на хвилину залишити внутрішні відсіки головної ракети експедиції чи навіть підійти до ілюмінатора, з якого відкривався краєвид на Океан, заявив, що хоче подати рапорт про свій політ. Він наполягав на ньому, твердячи, що йдеться про речі надзвичайної ваги.

Рада експедиції розглянула рапорт Бертона й визнала, що він — плід хворобливої уяви людини, отруєної атмосферними газами, а тому долучила його не до історії експедиції, а до історії Бертонової хвороби. На цьому все й скінчилося.

Про все це мовилося в додатку. Я здогадувався, що суть справи викладалась, очевидно, в самому рапорті Бертона — те, що призвело цього пілота далекої космічної експедиції до нервового потрясіння. Я знов заходився перебирати книжки, але знайти «Малий Апокриф» мені так і не пощастило. Я відчував дедалі більшу втому, через те відклав дальші пошуки на завтра і вийшов з кабіни. Поминаючи алюмінієвий трап, я помітив на приступках відблиски світла, що падали згори. Отже, Сарторіус працював і досі? Так пізно? Я вирішив з ним поговорити.

Нагорі було трохи тепліше. В широкому низькому коридорі тягнув легенький вітерець. Смужки паперу трепетали над вентиляційними отворами. Двері головної лабораторії були зроблені з грубої плити нешліфованого скла, вставленого в металеву раму. Зсередини скло було затулене чимось темним; світло пробивалося тільки крізь вузькі ілюмінатори під самісінькою стелею. Я натиснув ручку дверей, але вони, як і треба було сподіватись, не піддалися. В лабораторії було тихо, тільки час від часу за дверима лунало якесь негучне попискування,— мабуть, то сичав газовий пальник. Я постукав — у відповідь ні звуку.

— Сарторіус! — покликав я.— Докторе Сарторіус! Це я,

Кельвін! Мені треба з вами поговорити, будь ласка, відчиніть!

Слабкий шурхіт, немовби хтось тупав по зіжмаканому папері, — і знову тиша.

— Це я, Кельвін! Адже ви чули про мене! Кілька годин тому я прилетів з «Прометея» — кричав я в щілину між металевим наличником і дверима.— Докторе Сарторіус! Тут нікого нема, я один! Відчиніть!

Мовчання. І знову ледь чутний шурхіт. Потім щось дзенькнуло, ще раз і ще, немовби хтось укладав металеві інструменти на металевий лоток. І раптом… я закам'янів. Залунали дрібненькі крочки, частий, квапливий тупіт маленьких ніжок, начебто за дверима підстрибом бігала дитина. А може… може, це хтось імітував її ходу, надзвичайно спритно барабанячи пальцями по якійсь порожній коробці, що добре резонувала?..

— Докторе Сарторіус!— закричав я.— Ви відчините чи ні?!

Ніякісінької відповіді, тільки знову дитяче дріботіння й водночас кілька швидких, ледве чутних сягнистих кроків, немовби хтось навшпиньках ішов до дверей. Але якщо той «хтось» ішов, то як же міг він водночас імітувати дитяче дріботіння? «Що мені, зрештою, до цього?!» — подумав я і, вже не стримуючи шаленої люті, загорлав:

— Докторе Сарторіус?!! Я не для того летів сюди шістнадцять місяців, щоб подивитись, як ви розігруєте комедію!!! Рахую до десятьох! Потім виважу двері!!!

Я дуже сумнівався, що мені це вдасться.

Реактивний струмінь газового пістолета не дуже сильний, але я був сповнений рішучості виконати свою погрозу, навіть якби мені довелося вирушити на пошуки вибухівки, якої напевне не бракувало на складі. Я поклав собі не поступатися, нізащо не грати цими крапленими божевільними картами, які вкладала мені до рук ситуація.

Почувся дивний звук, неначе за дверима хтось із кимось боровся або щось пересовував; штора на дверях відсунулася, може, на півметра, тонка тінь упала на матові, ніби вкриті інеєм двері, і хрипкуватий дискант проказав:

— Я відчиню, але ви мусите пообіцяти, що не ввійдете досередини.

— Тоді навіщо ви хочете відчинити? — гукнув я,

— Я вийду до вас.

— Гаразд. Обіцяю.

У замку тихо клацнув ключ, потім темний силует, який заслоняв половину дверей, старанно засмикнув штору: звідти й далі долинала якась шамотня — мені здалося, що я чую тріск, немовби там пересували дерев'яний столик, нарешті світла плита

дверей ледь прочинилась, і Сарторіус протиснувся крізь щілину в коридор. Він стояв переді мною, заслоняючи собою двері, високий і такий худий, що здавалося, під кремовим трикотажним костюмом були самі шкіра і кістки. Шию його обвивала чорна хустина, а через плече був перекинутий складений удвоє, пропалений реактивами захисний лабораторний халат. Незвичайно вузьку голову він тримав трохи набік. Вигнуті темні окуляри затуляли майже пів-обличчя, тож я не міг розгледіти його очей. Нижня щелепа виступала вперед, тонкі губи, як і величезні, ніби обморожені вуха були синюваті. Сарторіус був неголений. На зап'ястях на шнурах теліпались антирадіаційні рукавиці з червоної гуми. Ми стояли так якусь хвилину, дивлячись один на одного з неприхованою неприязню. Його волосся, таке рідке, й нерівне, наче він сам постригся машинкою під їжачка, мало олов'яний відтінок, а щетина на щоках була зовсім сива. Чоло засмагло, як у Снаута, але тільки до половини, — мабуть, на сонці Сарторіус постійно носив якусь шапочку.

— Я вас слухаю,— озвався він нарешті.

Мені здалося, що він не стільки чекає, що я йому скажу, скільки, дедалі щільніше притискаючись спиною до скляної плити дверей, напружено прислухається до того, що діється в лабораторії. Я не знав, з чого почати, боявся бовкнути якусь дурницю.

— Моє прізвище Кельвін…— промовив я.— Ви, мабуть, про мене чули. Я працюю, тобто… працював із Гібаряном…

Худе Сарторіусове обличчя, все покарбоване вертикальними зморшками,— такий з вигляду, певне, був Дон Кіхот,— нічого не відбивало. Чорна вигнута пластина спрямованих на мене окулярів заважала мені говорити.

— Я довідався, що Гібаряна… немає в живих.— Мені перехопило подих.

— Так. Що ви ще хочете мені сказати? — нетерпляче мовив Сарторіус.

— Це самогубство?.. Хто знайшов тіло — ви чи доктор Снаут?

— Чому ви звертаєтесь з цим запитанням до мене? Хіба доктор Снаут не розповів вам…

— Я хотів почути, що ви можете розповісти про це…

— Ви психолог, докторе Кельвін?

— Так. А що?

— Учений?

— Ну, так. Тільки яке має відношення…

— А я думав, що ви слідчий чи поліцейський. Зараз дві години сорок хвилин, а ви, замість того, щоб постаратись якнайшвидше включитися в роботу, яка провадиться на станції,

що було б принаймні зрозуміло, спершу нахабно вдираєтесь до моєї лабораторії, а тепер ще й допитуєте мене, ніби я щонайменше перебуваю під підозрінням!

Я стримався, але від цього зусилля у мене на чолі виступив піт.

— А ви й справді перебуваєте під підозрінням, Сарторіус! — сказав я вдушеним голосом. Мені хотілося будь-що дошкулити йому, і я жорстоко додав: — І ви це чудово знаєте!

— Якщо ви, Кельвін, не заберете свої слова назад і не попросите в мене пробачення, я поскаржусь на вас у черговій радіограмі.

— За віщо я повинен перед вами вибачатися? Замість того, щоб прийняти мене й чесно ознайомитися з тим, що тут діється, ви замикаєтесь і забарикадовуєтесь у лабораторії! Ви що, вже зовсім з глузду з'їхали? Хто ви, власне,— вчений чи нікчемний боягуз?! Може, ви мені нарешті відповісте, га?!

Вже й сам не пам'ятаю, що я ще тоді кричав, але його обличчя, як і досі, було незворушне. Тільки по блідій, пористій шкірі котилися великі краплі поту. І раптом я зрозумів: він мене зовсім не слухає! Обома руками, схованими за спиною, він щосили тримав двері, які ледь помітно здригалися, немовби хтось натискав на них із коридора.

— Ідіть геть… — раптом простогнав він дивним, пискливим голосом.— Ідіть… благаю вас! Ідіть! Ідіть униз; я прийду, прийду, я зроблю все, що ви хочете, тільки, заради Бога, ідіть!!!

У його голосі була така мука, що я, зовсім розгубившись, мимохіть підняв руку, щоб допомогти йому втримати двері, які, здавалось, от-от розчиняться. Та Сарторіус раптом нестямно залементував, неначебто я замахнувся на нього ножем. Я позадкував, а він усе кричав фальцетом: «Іди! Іди!» — а потім: «Зараз повернуся! Зараз повернуся! Зараз повернуся!!! Ні! Ні!!!»

Він прохилив двері й прослизнув усередину. Мені здалося, що на рівні його грудей майнуло щось золотисте, якийсь блискучий диск. За дверима тепер чулася якась шамотня, штора рвучко відслонилася, висока тінь мигнула по скляному екрані, штора знову зсунулась, і більше нічого не було видно. Що там коїлося? Почулися тупіт, шалена біганина, потім усе урвав пронизлий дзенькіт розбитого скла і пролунав дзвінкий дитячий сміх.

Ноги піді мною тремтіли, я розгублено озирався на всі боки. Запала тиша. Я сів на низьке пластикове підвіконня й просидів так, мабуть, хвилин п'ятнадцять. Не знаю, чи я чогось чекав, чи просто був такий вимотаний, що мені навіть не хотілося вставати. Голова просто розколювалася від болю. Десь високо почувся протяжний скрип, і водночас довкола посвітлішало.

Мені було видно тільки частину коридора, який кільцем оперізував лабораторію. Вона містилася на найвищому ярусі станції, прямо під верхньою обшивкою, через те зовнішні стіни були ввігнуті й похилі, ілюмінатори, розташовані через кожні кілька метрів, скидалися на бійниці. Зовнішні заслінки на них ураз поповзли вгору. Блакитний день закінчувався. Крізь товсте скло ринуло сліпуче сяйво. Кожна нікельована планка, кожна дверна ручка засяяла, мов маленьке сонце. Двері до лабораторії — ця величезна плита з неполірованого скла — запалали, наче жерло топки. Я дивився на свої посірілі в цьому примарному світлі, складені на колінах руки. В правій долоні я стискав газовий пістолет — навіть не помітив, коли і як вихопив його з футляра. Я вклав його назад у футляр. Мені було вже ясно, що тут не допоможе навіть атомний випромінювач. Та й що ним можна зробити? Розтрощити двері? Вдертися з його допомогою до лабораторії?

Я підвівся. Сонячний диск, схожий на водневий вибух, занурюючись в Океан, послав мені навздогін горизонтальний пучок майже матеріальних променів; коли вони торкнулися моєї щоки,— я вже спускався трапом униз,— я відчув немовби дотик розпеченого тавра.

Зійшовши до половини трапа, я раптом передумав і повернувся нагору. Обігнув лабораторію. Як я вже казав, її оперізував коридор; пройшовши кроків сто, я опинився по другий її бік, навпроти точнісінько таких самих скляних дверей, але навіть не пробував їх відчинити, бо добре знав, що вони замкнені.

Я шукав якесь віконце в пластиковій стіні чи хоча б якусь шпарку; бажання підглянути за Сарторіусом не видавалося мені непристойним. Я хотів нарешті покінчити з усіма здогадками й дізнатись про правду, хоча навіть не уявляв собі, чи зможу її зрозуміти.

Мені спало на думку, що лабораторні приміщення освітлюються крізь ілюмінатори в стелі, тобто у верхній обшивці, і що коли я виберуся назовні, можливо, вдасться зазирнути крізь них усередину. Але для цього мені знову треба було спускатися вниз по скафандр і кисневий апарат. Я стояв біля трапа, розмірковуючи, чи варта справа заходу. Цілком імовірно, що скло у верхніх ілюмінаторах матове. Але що мені залишалося робити? Я спустився на середній ярус. Довелося пройти повз радіостанцію. Двері до неї були розчинені навстіж. Снаут сидів у кріслі в тій самій позі, в якій я його покинув. Він спав, але, зачувши мої кроки, здригнувся й розплющив очі.

— Алло, Кельвін! — хрипко окликнув він мене.

Я мовчав.

— Ну що? Узнав що-небудь?— запитав Снаут.

— Так,— відповів я спроквола.— Він не один.

Снаут скривив губи:

— От бачиш! Це вже щось. То, кажеш, у нього гості?

— Не розумію, чому ви не хочете мені пояснити, що це таке, — промовив я ніби знехотя.— Оскільки я тут житиму, то однаково рано чи пізно про все довідаюся. Навіщо ж ці таємниці?

— Ти все зрозумієш, коли до тебе самого прийдуть гості,— відповів Снаут.

Здавалося, він на щось очікує й не дуже хоче зі мною розмовляти.

— Ти куди? — канув він, коли я рушив далі.

Я не відповів.

У залі ракетодрому нічого не змінилося. На підвищенні стояла навстіж відчинена моя закіптюжена капсула. Я підійшов до вішалок із скафандрами, і в мене раптом пропало всяке бажання вибиратися назовні. Я круто повернувся й гвинтовим трапом зійшов до складів. Вузький коридор був захаращений балонами і штабелями ящиків. Стіни його полискували синявою нічим не покритого металу. Ще кілька десятків кроків — і під стелею з'явилися білі від інею труби холодильної установки. Я пішов уздовж них. Через муфту в товстому пластиковому манжеті їх було проведено в герметично замкнене приміщеним. Коли я відчинив важкі, завтовшки в дві колони двері з гумовою облямівкою, на мене війнуло холодом, що проймав аж до кісток. Я затремтів. З плетива засніжених змійовиків звисали крижані бурульки. Тут також стояли вкриті шаром снігу ящики і контейнери, полиці вздовж стін були заповнені бляшанками і обгорнутими в прозорий пластик жовтуватими грудками якогось жиру. В глибині склепінчаста стеля знижувалась. Там висіла цупка, іскриста від паморозі штора. Я відгорнув її край. На підвищенні з алюмінієвих ґраток лежав якийсь великий, довгастий, укритий сірою тканиною предмет. Я підняв край полотнища й побачив застигле обличчя Гібаряна. Чорне волосся з сивим пасмом над лобом гладко прилягало до черепа. Переламуючи лінію шиї, високо стирчав борлак. Запалі очі дивилися просто в стелю, в кутику одного з них замерзла мутна краплина. Мене пробирав такий холод, що я ледве стримував дрож. Не випускаючи з руки саван, я другою рукою торкнувся Гібарянової щоки. Враження було таке, ніби я доторкнувся до мерзлого поліна. Шкіра була шерехата від щетини, яка пробивалася чорними цятками. Вираз безмежного, презирливого терпіння застиг у кутиках уст. Опускаючи край тканини, я помітив, що по другий бік трупа з-під складок видніються кілька

чорних довгастих намистинок чи квасолин, маленьких і великих. Я заціпенів.

Це були пальці босих ніг, які я бачив з боку підошви; випуклі подушечки великих пальців були ледь розсунуті. Під зім'ятим краєм савана розпласталася негритянка.

Вона лежала долілиць, мовби поринувши в глибокий сон. Дюйм за дюймом стягував я з неї грубу тканину. Голова, вкрита волоссям, зібраним у маленькі синювато-чорні жмутики, лежала на згині такої ж чорної масивної руки. Лискуча шкіра спини напнулася на горбиках хребців. Ані найменший порух не оживляв велетенське тіло. Я ще раз глянув на її босі підошви, і мене раптом вразила одна дивна деталь: вони не були ні стерті, ні сплющені вагою тіла, на них навіть не зроговіла шкіра від ходьби босоніж — вона лишилася така ж тонка, як на спині чи руках.

Щоб пересвідчитися, що це справді так, я доторкнувся до негритянки, хоч зробити це мені було набагато важче, ніж доторкнутися до трупа. І тут сталося щось неймовірне: тіло, яке лежало на двадцятиградусному морозі, поворухнулося. Негритянка підгорнула ногу, як це робить собака, коли її взяти під час сну за лапу.

«Вона тут замерзне»,— подумав я. Але її тіло було спокійне, й не дуже холодне, я ще відчував у кінчиках пальців м'який дотик. Я позадкував за штору, опустив її й вийшов у коридор. Мені здалося, що тут нестерпно душно. Трап знову привів мене в зал ракетодрому. Я сів на згорнений кільцевий парашут і обхопив голову руками. По моєму тілу наче пройшов важкий коток. Я не знав, що зі мною діється. Був зовсім розчавлений, думки мої сповзали в якусь прірву — втрата свідомості, небуття видавалися мені тепер неймовірним і недосяжним благом.

Чого йти до Снаута чи до Сарторіуса? Я не уявляв собі, щоб хтось із них міг звести в одне ціле все те, що я досі пережив, побачив, до чого доторкнувся власними руками. Єдиним порятунком, утечею, поясненням був діагноз — божевілля. Так, я, мабуть, збожеволів, відразу ж після посадки. Океан уплинув на мій мозок— я переживав галюцинацію, а якщо це так, то нема чого тратити сили на марні спроби розгадати неіснуючі насправді загадки, а треба шукати лікарської допомоги, викликати по радіо «Прометея» чи якийсь інший корабель, послати сигнал SOS.

І тут сталося те, чого я зовсім не сподівався: думка, що я збожеволів, заспокоїла мене.

Тепер я навіть дуже добре розумів слова Снаута,— якщо допустити, що взагалі існував якийсь Снаут і що я будь-коли з ним розмовляв — адже галюцинації могли початися значно раніше. Хтозна, чи не перебуваю я ще й досі на борту «Прометея»,

уражений гострим нападом душевної хвороби, і все, що я досі пережив,— тільки витвір моєї збудженої уяви? Та якщо я був хворий, то міг видужати, а це давало мені принаймні надію на порятунок, якої я не бачив у страшних кошмарах мого короткого кількагодинного перебування на Солярісі.

Отже, треба було передусім провести якийсь логічно продуманий експеримент над самим собою, experimentum crucis, — котрий переконливо довів би мені, чи я справді схибнувсь і став жертвою власного маячіння, чи, може, мої переживання, незважаючи на їхню цілковиту абсурдність і неправдоподібність, реальні.

Отак розмірковуючи, я придивлявся до металевої опори несучих конструкцій ракетодрому. Це була обшита випуклим листовим металом і пофарбована в блідо-зелений колір сталева щогла, яка виступала із стіни; у кількох місцях, на висоті приблизно одного метра, фарба облущилася — мабуть, її обдерли ракетні візки, які тут проїжджають. Я доторкнувся до сталі, погрів її трохи долонею, постукав по краю захисної обшивки: чи може маячіння досягати такої міри реальності? «Може»,— відповів я сам собі; як-не-як, це був мій фах, і на таких речах я розумівся.

А чи можна придумати це вирішальне випробування? Спершу мені здавалося, що ні, бо мій хворий мозок (якщо він і справді хворий) створюватиме будь-які ілюзії, яких я від нього зажадаю. Адже не тільки під час недуги, а й у звичайному сні трапляється, що ми розмовляємо з незнайомими нам наяву людьми, ставимо образам, які нам приснилися, запитання й чуємо їхні відповіді, і хоч ці люди насправді тільки витвір нашої власної психіки, всього лиш тимчасово виділені її псевдосамостійні частини, ми все-таки не знаємо, які слова вони вимовляють, аж поки вони (уві сні) заговорять, до нас. А насправді ж ці слова створені тією ж виокремленою частиною нашого власного розуму, і через те ми повинні були б їх знати вже в ту мить, коли самі їх придумали, щоб укласти в уста співрозмовника, який нам приснився. Отож, хоч би що я задумав і здійснив, я завжди міг собі сказати, що вчинив саме так, як це чинять уві сні. Ні Снаут, ні Сарторіус насправді могли зовсім не існувати, а тому ставити їм будь-які запитання було просто безглуздо.

Я подумав, що міг би прийняти якісь ліки, якийсь сильнодіючий засіб, наприклад, пеотил чи інший препарат, котрий викликає галюцинації і кольорові видіння. Поява таких феноменів довела б, що препарат, який я задля цього вжив, існує насправді і є матеріальною часткою довколишньої дійсності. Але й це — розмірковував я далі — не було б бажаним вирішальним випробуванням, бо я знав, як повинен подіяти засіб (адже мені

самому доведеться його вибирати). Отже, цілком можливо, що і вживання ліків, і ефект від них однаково будуть витвором моєї уяви.

Мені вже здавалося, що, потрапивши в це зачароване коло, я не зумію з нього вирватись — адже не можна думати інакше, ніж мозком, не можна вибратись із самого себе, щоб перевірити, чи нормальні ті процеси, які відбуваються в організмі,— і раптом мені сяйнула думка, така ж проста, як і щаслива.

Я підхопився із згорненого парашута й побіг просто на радіостанцію. Там нікого не було. Мимохідь я кинув оком на настінний електричний годинник. Було близько четвертої години ночі за умовним часом станції, надворі займався червоний світанок. Я швидко ввімкнув апаратуру далекого радіозв'язку і, чекаючи, поки нагріються лампи, ще раз продумав кожний етап експерименту.

Я не пам'ятав, яким сигналом викликають автоматичну станцію сателоїда, що обертається довкола Соляріса. Знайшовши його на табличці, яка висіла над головним пультом, я послав виклик азбукою Морзе й через вісім секунд дістав відповідь. Сателоїд, а точніше його електронний мозок, відгукнувся ритмічними імпульсами.

Тоді я зажадав, щоб він повідомив, причому з точністю до п'ятого десяткового знака, які меридіани зоряного шатра Галактики він, обертаючись довкола Соляріса, перетинає кожні двадцять дві секунди. Потім я сів і став чекати на відповідь.

Вона прийшла через десять хвилин. Я відірвав паперову стрічку з надрукованими даними, сховав її в шухляду (при цьому намагався навіть не дивитися на неї), приніс з бібліотеки великі карти неба, логарифмічні таблиці, журнал добового обертання супутника та кілька інших довідників і заходився шукати відповідь на те саме запитання. Майже годину я згаяв на складання рівнянь; не пригадую вже, коли останній раз мені доводилося стільки рахувати,— мабуть, іще в студентські роки на іспиті з практичної астрономії.

Обчислення я проводив на великому калькуляторі станції. Мої міркування були приблизно такі: за картами неба я дістану цифри, які лише частково збігатимуться з даними, що їх повідомив сателоїд. Почасти тому, що сателоїд зазнає дуже складних пертурбацій під впливом гравітаційних сил Соляріса, його обох сонць, які обертаються одне довкола одного, а також локальних змін притягання, спричинюваних Океаном. Коли в мене буде два ряди цифр, одні з яких передані з сателоїда, а другі — теоретично обчислені на підставі карт неба, я внесу в свої розрахунки поправки: тоді обидві групи результатів повинні

збігатися аж до четвертого десяткового знака; розходження можливі тільки в п’ятому знаку,— вони свідчитимуть про дію Океану, яка не піддається обчисленню.

Якщо дані, повідомлені сателоїдом, насправді не існують, а є тільки витвором моєї уяви, то вони ніяк не зможуть збігтися з даними другого ряду, тобто з обчисленими. Мій мозок може бути вражений хворобою, проте він не здатен,— ні за яких умов,— зробити обчислення, здійснені великим калькулятором станції, бо на це йому знадобився б не один місяць часу. А з цього випливає: якщо дані збіжаться, то великий калькулятор станції існує насправді і я користувався ним наяву, а не в світі маячіння.

У мене тремтіли руки, коли я діставав з шухляди паперову телеграфну стрічку й, розправляючи її, клав на столі поруч другої, ширшої, вийнятої з калькулятора. Обидва ряди цифр, як я й передбачав, збігалися до четвертого знака включно. Розходження з’являлися тільки в п’ятому.

Я заховав усі папери в шухляду. Отже, калькулятор існував незалежно від мене; а це означало, що і станція, і все, що на ній діялося, також були реальними.

Я вже збирався засунути шухляду, коли раптом помітив у ній цілий стос аркушів, укритих якимись цифрами. Я вийняв їх і з першого ж погляду зрозумів, що хтось уже проводив експеримент, схожий на мій, з тією лише різницею, що замість даних, які стосувалися зоряної сфери, зажадав від сателоїда вимірів альбедо Соляріса з інтервалами у сорок секунд.

Я не збожеволів. Останній промінець надії згас. Я вимкнув передавач, допив з термоса бульйон і пішов спати.

ГЕРІ

Усі обчислення я робив з якимсь мовчазним завзяттям, і тільки воно тримало мене на ногах. Я так отупів від утоми, що не зміг навіть відкинути ліжко в кабіні: замість того щоб відчепити верхні затискачі, потяг за бильце і постіль упала на мене. Опустивши нарешті ліжко, я скинув з себе всю одежу й білизну просто на підлогу і, напівживий, повалився на подушку, навіть не надувши її як слід. Незчувся; як і заснув, так і не погасивши світла. А коли розплющив очі, мені здалося, що я проспав усього кілька хвилин. Кабіну заливало похмуре червоне сяйво. Було прохолодно й приємно. Я лежав зовсім голий, нічим не вкритий. Навпроти ліжка, під напіввідслоненим ілюмінатором, хтось сидів на стільці, освітлений червоним сонцем. Це була Гері — в білому платті, боса, ноги закладені одна на одну, темне волосся зачесане назад, тонка тканина напнулася на грудях; засмаглі до ліктів руки лежали на колінах; вона пильно дивилася на мене з-під чорних вій. Я довго й цілком спокійно розглядав її. Першою моєю думкою було: «Як добре, що це тільки сон, коли знаєш, що все це тобі сниться». І все ж таки мені хотілося, щоб вона щезла. Я мружився, намагався посилити в собі це бажання, але коли знову розплющив очі, Гері, як і досі, сиділа переді мною в тій самій позі. Її звично стулені губи немовби збиралися свиснути, але в очах не було й тіні усмішки. Я пригадав усе, що думав про сни вчора ввечері, перед тим як лягти спати. Зовні Гері була точнісінько така, як того разу, коли я востаннє бачив її живою. А їй же минуло тоді всього дев'ятнадцять; тепер їй було б уже двадцять дев'ять; звісно, вона нітрохи не змінилася — небіжчики лишаються молодими. Гері позирала на мене тими самими, сповненими подиву очима. «Треба чимось у неї пожбурити»,— подумав я, та, хоч це був тільки сон, усе-таки не наважився кинути чимось у небіжчицю.

— Бідолашна. Ти прийшла мене провідати, еге ж? — промовив я і трохи злякався, бо голос мій пролунав так щиро, а кабіна, й Гері, і все довкола здавалося таким реальним, як тільки можна собі уявити.

Який пластичний сон! Мало того, що він кольоровий,— я ще бачу на підлозі багато речей, яких учора, лягаючи спати, навіть не помітив. «Коли прокинусь,— подумав я,— треба буде перевірити, чи справді вони тут лежать, чи тільки сняться мені, як і Гері…»

— І довго ти ще збираєшся отак сидіти?..— запитав я й відзначив подумки, що говорю тихо, наче боюся, що мене хтось почує. Ніби можна підслухати те, що відбувається уві сні!

Тим часом сонце трохи підбилося вгору. «Непогано, — подумав я.— Коли я лягав спати, був червоний день, потім мав настати голубий і тільки після нього — другий червоний. Не міг же я безтурботно проспати цілих п'ятнадцять годин. Отже, це, без сумніву, сон!»

Заспокоївшись, я уважно придивився до Гері. Світло падало на неї ззаду: промінь, який пробивався крізь шпарку в завісці, золотив оксамитовий пушок на її лівій щоці, а вії відкидали на обличчя довгу тінь. Вона була чарівна. «Ти ба,— майнуло мені в голові,— який я скрупульозний навіть уві сні: і рух сонця помічаю, і те, що ямочка в Гері там, де її ні в кого немає,— нижче кутика здивованих губів». І все ж таки я волів, щоб це якнайшвидше скінчилося, бо мені треба було братися до якоїсь роботи. Я міцно стулив повіки, намагаючись прокинутися, але раптом почув рипіння й миттю розплющив очі. Гері сиділа поруч на ліжку й пильно дивилась на мене. Я усміхнувся їй, і вона також усміхнулася й схилилася наді мною, Перший поцілунок був легкий, зовсім дитячий. Я цілував її довго. «Хіба можна так поводитись уві сні?» — подумав я. Але ж це навіть не зрада її пам'яті, бо це мені сниться вона, вона сама! Досі такого зі мною ще ніколи не траплялося… Ми обоє все ще мовчали. Я лежав горілиць; коли Гері підводила обличчя, я міг зазирнути в її маленькі, просвітлені сонцем ніздрі, які завжди були барометром її настрою: кінчиками пальців я обвів мочки її вух, порожевілих від моїх поцілунків. Не знаю, що мене так непокоїло; я весь час переконував себе, що це сон, однак серце моє тривожно стискалося.

Я весь напружився, щоб підхопитися з ліжка, проте був готовий до того, що мені це не вдасться — вві сні ми дуже часто не владні над власним тілом, воно немовби паралізоване або й зовсім чуже; я гадав, що прокинуся від цього зусилля, однак не прокинувсь, а просто сів на ліжку, звісивши ноги на підлогу. «Нічого не вдієш, доведеться додивитись цей сон до кінця», — вирішив я, проте мій гарний настрій розвіявся остаточно. Мене пойняв страх.

— Чого ти хочеш? —запитав я. Голос мій пролунав хрипко, і я відкашлявся.

Машинально почав мацати босими ногами капці, та перш ніж згадав, що їх тут немає, так забив пальця, що аж засичав від болю. «Ну, тепер це скінчиться!» — задоволено подумав я.

Проте нічого не змінилося. Гері відсунулась, коли я сів. Плечима вона сперлася на бильце ліжка. Плаття на ній ледь-ледь посмикувалося під соском лівої груді в такт биттю серця. Вона дивилася на мене спокійно, з цікавістю. Я подумав, що непогано

було б прийняти душ, але відразу ж зметикував, що душ, який сниться, не може розбудити.

— Звідки ти тут узялася? — запитав я.

Гері підняла мою руку й почала гратися нею, підбиваючи її знайомим жестом, підкидаючи й ловлячи мої пальці.

— Не знаю,— відповіла вона.— А ти хіба не радий?

І голос був такий самий низький, і тон неуважний — вона говорила так завжди, немовби думки її в цей час були десь далеко; через те мені іноді здавалося, що Гері не думає ні про що взагалі, а іноді — що вона просто нічого не соромиться, бо до всього приглядається з ледь помітним подивом в очах.

— Тебе… хтось бачив?

— Не знаю. Я просто прийшла. Хіба це так важливо, Крісе?

Вона все ще гралася моєю рукою, але обличчя її враз збайдужіло. Вона нахмурилася.

— Гері…

— Що, любий?

— Як ти довідалася, що я тут?

Вона збентежено всміхнулася. В неї були такі темні губи, що, коли вона їла вишні, на них не видно було й знаку.

— І сама не знаю. Смішно, еге ж? Ти спав, коли я ввійшла, але я тебе не розбудила. Не хотіла тебе будити, бо ти злюка. Злюка й зануда.— У такт своїм словам Гері жваво підкидала мою долоню.

— Ти була внизу?

— Була. Я втекла звідти. Там холодно.

Вона випустила мою руку. Лягаючи на бік, труснула головою, щоб відкинути волосся, і глянула на мене з тією ледь помітною усмішкою, яка колись мене страшенно дратувала, аж поки я зрозумів, що кохаю її.

— Але ж… Гері… ти… — пробелькотів я й, нахилившись над нею, підняв короткий рукав її плаття.

Над схожим на квітку знаком від щеплення віспи червонів маленький слід уколу. Хоч я й сподівався його побачити (бо все ще мимохіть дошукувався бодай якоїсь логіки в тому, що тут діялося), мене обсипало морозом. Я торкнувся пальцем цієї ранки від уколу, що снилася мені роками і я зі стогоном прокидався на збитій постелі, завжди в тій самій позі — скрутившись клубком, — так, як лежала Гері, коли я знайшов її захололою. Певно, уві сні я намагався заподіяти собі те саме, що заподіяла вона, немовби хотів таким чином виблагати в її пам’яті прощення чи принаймні бути поряд з нею в ті останні хвилини, коли вона вже відчула дію ін’єкції й повинна була злякатися того, що скоїла. Адже Гері боялася навіть звичайнісінької подряпинки, не зносила ні болю,

ні крові й ось тепер зважилася на таке, залишивши п'ятеро слів на листівці, адресованій мені. Листівка лежала серед паперів у моєму гаманці, і я постійно носив її при собі. Вона була вже заяложена, потерта на згинах, та й не мав сили розстатися з нею, раз у раз повертаючись до тієї хвилини, коли Гері писала її, й до того, що вона повинна була тоді відчувати. Я переконував себе, що Гері хотіла все це зробити тільки жартома, щоб налякати мене, але доза виявилася надто великою. Друзі запевняли мене, що все було саме так або що Гері вчинила це під впливом хвилинної слабості, викликаної депресією, раптовою депресією. Однак ніхто не знав, що́ я сказав їй за п'ять днів до того. І, щоб завдати їй ще більшого болю, почав пакувати свої речі. А вона, коли я пакувався, спитала на диво спокійної «Ти розумієш, що це означає?..» Я вдав, що не розумію, хоча розумів усе дуже добре. Я вважав Гері боягузкою й сказав їй про це — а тепер вона лежала поперек ліжка й пильно дивилася на мене, немовби не знала, що це я її вбив.

— І це все, що ти вмієш? — запитала вона.

Кабіна була червона від сонця, волосся Гері полум'яніло; вона глянула на свою руку, намагаючись збагнути, чому я так довго її розглядаю, а коли я опустив долоню, притулилася до неї холодною гладенькою щокою.

— Гері,— хрипко мовив я,— це неможливо…

— Та годі вже тобі!

Очі в неї були заплющені, повіки тремтіли, чорні вії торкалися щік.

— Де ми, Гері?

— У нас.

— А де це?

Одне її око на мить розплющилося й знову заплющилось. Вона полоскотала віями мою долоню.

— Кріссе!

— Що?

— Мені так гарно з тобою.

Я сидів над нею, не ворушачись. Потім підвів голову й побачив у дзеркалі частину ліжка над умивальником, розкуйовджене волосся Гері й свої голі коліна. Я підтягнув ступнею один з напіврозплавлених інструментів, які валялися на підлозі, і підняв його вільною рукою. Край інструмента був гострий. Я приклав його до стегна над тим місцем, де рожевів напівкруглий симетричний шрам, і ввігнав у тіло. Мене пронизав різкий біль. Я дивився на великі краплі крові, які скочувалися по стегну й тихо скапували на підлогу.

Але марно. Страшні думки, які снували в моїй голові, ставали

дедалі виразнішими. Я вже більше не переконував себе: «Це сон», бо давно перестав у нього вірити. Тепер я думав: «Треба захищатись». Я глянув на Гері, на її спину, яка під білим платтям плавно переходила в лінії стегон, на босі ноги, які вона звісила з ліжка. Я простяг до них руку, обережно взяв рожеву п'ятку й провів пальцями по ступні. Вона була ніжна, мов у немовляти.

Тепер я був уже абсолютно певен, що це не Гері, й майже не сумнівався, що сама вона про це не знає.

Боса ступня смикнулась у моїй долоні, теплі губи Гері затремтіли від безгучного сміху.

— Перестань… — прошепотіла вона,

Я м'яко вивільнив руку з-під її щоки і встав. Квапливо одягаючись, я побачив, що вона сіла на ліжку і втупилася в мене.

— Де твої речі? — запитав я й відразу ж пошкодував про це.

— Мої речі?

— Хіба в тебе тільки одне плаття?

Тепер це була вже гра. Я навмисне намагався триматись невимушено, як завжди, немовби ми розсталися з нею тільки вчора, ба ні — немовби ми взагалі ніколи не розставалися. Гері встала й знайомим мені легким і рвучним рухом розправила плаття. Мої слова заінтригували її, але вона нічого не сказала, тільки обвела довкола допитливим поглядом, ніби щось шукала, і, явно здивована, обернулась до мене.

— Не знаю,— безпорадно відповіла вона. — Може, в шафі?.. — І відчинила дверцята.

— Ні, там тільки комбінезони, — сказав я.

Підійшовши до умивальника, я взяв електробритву і почав голитися, намагаючись при цьому не стояти спиною до дівчини, хто б вона не була.

Гері ходила по кабіні, заглядала у всі закутки, визирнула в ілюмінатор; нарешті підійшла до мене.

— Крісе,— мовила вона,— в мене таке відчуття, неначе щось сталося.

Вона замовкла. Я вимкнув бритву й чекав, що буде далі. .

— Неначе я щось забула… неначе багато чого забула. Я знаю… пам'ятаю тільки тебе… і… і більше нічого.

Я слухав її, намагаючись бути зовні незворушним.

— Я нездужала?

— Як тобі сказати… це можна назвати й так. Якийсь час ти й справді нездужала.

— Отже, це, мабуть, через хворобу.

Гері відразу ж повеселішала. Я не можу описати, що́ я тоді відчував. Коли вона мовчала, ходила, сиділа, усміхалася, враження, що я бачу перед собою Гері, було сильніше, за гнітюче

почуття тривоги. Та були хвилини, коли мені здавалося, що це якась спрощена Гері, зведена до кількох характерних слів, жестів, рухів. Вона підійшла до мене майже впритул, уперлася стисненими кулаками в мої груди й запитала:

— Як у нас з тобою, Крісе? Добре чи погано?

— Краще й бути не може,— відповів я.

Вона ледь помітно всміхнулася.

— Якщо ти так кажеш, то скоріше погано.

— Ну що ти, Гері… Знаєш, люба… мені зараз треба на хвилинку вийти,— квапливо сказав я. — Зачекай на мене тут, гаразд? А може… ти голодна? — додав я, бо сам раптово відчув, що хочу їсти.

— Голодна? Ні.— Вона труснула головою, й від цього руху волосся розсипалося по її плечах.— Мені зачекати на тебе тут? Ти надовго?

— На годинку… — почав я, але вона перебила мене:

— Я піду з тобою.

— Тобі не можна йти зі мною, бо мені треба працювати.

— Я піду з тобою.

Це була вже явно інша Гері: та, колишня, ніколи не нав'язувалася. Ніколи.

— Це неможливо, маленька моя…

Вона глянула на мене знизу, потім несподівано взяла мою руку. Я провів долонею по її плечу; воно було пружне й тепле; зовсім не бажаючи того, я почав пестити Гері. Все моє єство жадало її, тяглося й поривалося до неї всупереч розуму, всупереч логіці й страху.

Намагаючись будь-що зберегти рівновагу, я повторив:

— Це неможливо, Гері. Ти мусиш залишитися тут.

— Ні.

Як це пролунало!

— Чому?

— Н… не знаю.

Вона озирнулася довкола й знову звела на мене очі.

— Я не можу…— майже пошепки вимовила вона.

— Але чому?!

— Не знаю. Не можу. Мені здається… Мені здається…

Гері вперто шукала в собі відповідь, а коли нарешті знайшла, ця відповідь пролунала для неї самої як одкровення:

— Мені здається, що я повинна весь час бачити тебе.

Вона сказала це якось по-діловому, без найменшого натяку на почуття. За цим щось крилося. І хоч зовні ніщо не змінилося,— я все ще обіймав Гері, дивлячись їй у вічі,— проте непомітно почав заламувати її руки за спину. Цей рух, спершу не зовсім певний,

ставав дедалі усвідомленішим — у мене з'явилася мета. Я вже шукав очима, чим можна було б її зв'язати.

Лікті Гері, вивернені назад, легенько вдарилися один об один і водночас напружилися з такою силою, яка звела нанівець мою спробу. Я боровся, може, секунду. Навіть атлет, перегнувшись назад, як Гері, ледве торкаючись ногами підлоги, не зміг би випручатися з моїх рук. А вона, з виразом усе тієї ж незворушності на обличчі й з ледь помітною невпевненою усмішкою на устах розімкнула мої обійми, випросталась і опустила руки.

Її очі спостерігали за мною так само спокійно й зацікавлено, як напочатку, коли я тільки-но прокинувся. Вона немовби й не помітила мого відчайдушного зусилля, викликаного нападом страху. Гері стояла непорушна, байдужа, зосереджена, трохи всім цим здивована й, здавалося, на щось чекала.

Руки мої опали самі собою. Я підійшов до полиці біля умивальника. Відчуваючи, що потрапив у жахливу пастку, шукав виходу, перебираючи подумки дедалі нещадніші способи боротьби. Якби мене в цю мить хтось запитав, що зі мною діється і що все це означає, я не міг би видушити з себе й слова, але мені вже було ясно: те, що коїться на станції з усіма нами, становить одне ціле, таке ж страшне, як і незбагненне. Та в цю хвилину мене цікавило зовсім інше — я силкувався знайти якийсь викрут, якусь лазівку для втечі. Я стояв до Гері спиною, але весь час відчував на собі її погляд. Над полицею в стіні була маленька аптечка. Нашвидку оглянувши її, я знайшов слоїчок із снотворним і кинув у склянку чотири таблетки — максимальну дозу. Я навіть не дуже приховував свої маніпуляції від Гері. Важко сказати чому — тоді я над цим не замислювався. Я налив у склянку гарячої води, зачекав, поки таблетки розчиняться, і підійшов до Гері, яка все ще непорушно стояла на місці.

— Ти сердишся? — тихо запитав я.

— Та ні.

— На випий.

Не знаю чому, я був певен, що вона мене послухається. І справді, Гері мовчки взяла склянку з моїх рук і духом випила снотворне. Я поставив порожню склянку на столик і сів у кутку між шафою й книжковою полицею. Гері повільно підійшла до мене і вмостилася на підлозі біля крісла, підібгавши під себе ноги, як це вона робила раніше, й не менш знайомим мені рухом відкинула волосся. Хоч я вже не вірив у те, що це Гері, кожного разу, коли я впізнавав її звички, мені перехоплювало подих. Це було незрозуміло й страшно, та найстрашніше було те, що я сам я змушений був поводитись підступно, вдаючи, ніби вважаю її за

Гері; але ж сама вона й справді вважала себе за Гері, отже, з цього погляду, в її поведінці не було ніякої підступності. Не знаю, як я дійшов такого висновку, але я був певен цього, якщо тут взагалі могла існувати якась певність!

Я сидів, а дівчина обіперлася плечем об мої коліна, її волосся лоскотало мені руки; ми обоє майже не ворушилися. Кілька разів я непомітно зиркнув на годинник. Минуло півгодини — снотворне мало б уже подіяти. Гері щось тихенько пробурмотіла.

— Що ти сказала? — запитав я, але вона не відповіла.

І я подумав, що її таки почав змагати сон, хоч, відверто кажучи, в глибині душі сумнівався, що ліки подіють. Чому? І на це запитання я не знаходив відповіді. Найімовірніше, тому, що моя хитрість була надто примітивна.

Поволі голова Гері схилилася на мої коліна, темне волосся впало їй на обличчя; вона дихала розмірено, як знеможена сном людина. Я вже хотів був перенести її на ліжко, та зненацька вона, не розплющуючи очей, легенько скубнула мене за чуба й зареготала.

Я заціпенів, а Гері аж заходилася сміхом. Примруживши, вона стежила за мною з наївним і лукавим виразом на личку. Я сидів, неприродно випростаний, ошелешений і безпорадний. А Гері, хихикнувши ще раз, притулилася щокою до моєї руки й замовкла.

— Чого ти смієшся? — запитав я глухим голосом.

На обличчі Гері знову з'явився той самий вираз тривожної задуми. Я бачив, що вона хоче бути зі мною щирою. Вона торкнула пальцем свій маленький носик і, зітхнувши, нарешті сказала:

— Сама не знаю.— В її словах був непідробний подив.— Я поводжусь, як ідіотка, правда ж? Мені чомусь раптом… Та ти теж гарний: сидиш надутий, як… як Пелвіс.

— Як хто? — перепитав я, бо мені здалося, що я не дочув.

— Як Пелвіс, ти ж його знаєш, того товстуна…

Це вже взагалі було щось неймовірне: Гері, поза всяким сумнівом, не могла ні знати, ні навіть чути від мене про Пелвіса з тієї простої причини, що він повернувся із своєї експедиції щонайменше через три роки після її смерті. Я теж не був з ним до того знайомий і не знав, що головуючи на зборах Інституту, він мав неприємну звичку страшенно затягувати засідання. Власне кажучи, його звали Пелле Вілліс — звідси й скорочене прізвисько, яке до повернення Пелвіса теж нікому не було відоме.

Гері сперлася ліктями на мої коліна і втупилася мені в вічі. Я поклав їй руки на плечі й повільно провів долонями по них, так що мої пальці майже зімкнулися довкола її пульсуючої шиї.

Зрештою, це можна було сприйняти як пестощі, і, судячи з її погляду, вона так до цього й поставилася. Насправді ж я просто хотів пересвідчитись, що в неї звичайне, тепле людське тіло і що під м'язами є кістки й суглоби. Дивлячись у її спокійні очі, я відчув нездоланне бажання щосили стиснути їй горло.

Мої пальці вже майже зімкнулись, коли мені раптом пригадалися закривавлені руки Снаута, і я відпустив Гері.

— Як ти чудно дивишся…— спокійно мовила вона.

Серце моє так калатало, що я не міг видобути з себе й слова. Я на мить заплющив очі.

І раптом у мене виник чіткий план дій, від початку до кінця, з усіма подробицями. Не гаючи й секунди, я підвівся з крісла.

— Мені вже треба йти, Гері,— сказав я,— і якщо ти так дуже хочеш, то ходімо зі мною.

— Гаразд.

Вона рвучко підхопилася з підлоги.

— Чому ти боса? — запитав я, підходячи до шафи й вибираючи з-поміж різнобарвних комбінезонів два — для себе і для неї.

— Не знаю… мабуть, я кудись запроторила свої туфлі…— невпевнено відповіла вона.

Я пропустив це повз вуха.

— У платті ти не зможеш цього надягти, доведеться скинути.

— Комбінезон?… А навіщо? — здивувалася вона й відразу ж почала стягувати з себе плаття.

Та тут з'ясувалася дивна річ — плаття не знімалося, бо як виявилося, на ньому не було жодної застібки, блискавки чи хоча б якогось гачка. Червоні ґудзики посередині правили за звичайнісіньку оздобу. Гері збентежено всміхнулась. Удаючи, що в цьому немає нічого особливого, я підняв з підлоги схожий на скальпель інструмент і розрізав плаття на спині, там, де кінчався виріз. Тепер вона могла стягти його через голову. Комбінезон був на неї трохи завеликий.

— Ми що, кудись полетимо?.. І ти теж?— допитувалася вона, коли ми, вже одягнені, опинилися в коридорі.

Я тільки мовчки кивнув. Я страшенно боявся, що ми зустрінемо Снаута, але коридор, який вів до злітного майданчика, був порожній, а двері радіостанції, повз які нам довелося пройти, — зачинені.

На станції, як і досі, панувала мертва тиша. Гері стежила за тим, як я на невеличкому електричному візку викочував з середнього боксу на вільну колію ракету. Я по черзі перевірив, чи справні мікрореактор, дистанційне керування рулів і сопел, а тоді разом зі стартовим візком перекотив ракету на круглу роликову

площину стартового диска під центром лійкуватого склепіння, попередньо прибравши звідти порожню капсулу.

Це була невелика ракета для зв'язку між станцією і сателоїдом, яку використовували для перевезення вантажів; люди в ній літали тільки у виняткових випадках, бо вона не відчинялася зсередини. Саме це й влаштовувало мене. Я, звичайно, не збирався запускати ракету, але робив усе так, неначе готував її до справжнього старту. Гері, яка стільки разів супроводжувала мене в польотах, трохи розумілася в цьому. Я ще раз перевірив усередині стан кондиціонерів і кисневої апаратури, привів їх у дію, а коли після ввімкнення головного ланцюга спалахнули контрольні лампочки, виліз із тісної кабіни й кивнув на неї Гері, яка стояла біля трапа:

— Залазь.

— А ти?

— Я за тобою. Мені треба опустити люк.

Я був певен, що вона не розгадає мої хитрості.

Коли Гері піднялася по трапу в кабіну, я зразу ж просунув голову в люк, спитав, чи зручно їй там, і, почувши глухе, здушене «так», відхилився назад, щосили хряснувши люком. Двома руками я ввігнав обидві засувки до упору й заздалегідь приготовленим ключем почав затягувати п'ять гайок, що закріплювали в пазах обшивки кришку люка.

Загострена сигара ракети стояла вертикально, немовби й справді за мить мала злетіти в простір. Я знав, що тій, яку я замкнув усередині, ніщо не загрожує — у ракеті було достатньо кисню й навіть трохи харчів; а втім, я зовсім не збирався тримати її там хтозна й доки.

Я прагнув будь-що здобути для себе бодай кілька годин свободи, щоб скласти план на майбутнє й налагодити контакт із Снаутом — тепер уже на рівних правах.

Затягуючи передостанню гайку, я відчув, що металеві підпори, на яких трималася ракета, підвішена тільки за три невеличких виступи, легенько тремтять, але подумав, що це я сам, щосили орудуючи великим ключем, мимохіть розгойдав сталеву брилу.

Та, відійшовши на декілька кроків, я побачив таке, чого не хотів би бачити більше ніколи в житті.

Уся ракета ходила ходором від ударів — та ще і яких! — ізсередини. Якби там замість чорноволосої стрункої дівчини опинився сталевий робот, то, мабуть, навіть він не зміг би так стрясати цю восьмитонну масу. На полірованій поверхні ракети переливалися і танцювали відблиски вогнів ракетодрому. Щоправда, ніяких звуків ударів я не чув — усередині ракети

панувала цілковита тиша, тільки широко розставлені опори конструкції, в якій вона висіла, втратили чіткість обрисів, вібруючи, наче струни. Частота коливань була така велика, що я злякався, чи витримає обшивка. Тремтячими руками я затягнув останню гайку, кинув ключ і зіскочив з трапа. Повільно задкуючи, я бачив, як амортизатори, розраховані тільки на постійний тиск, підстрибують у гніздах. Мені здалося, що броньована оболонка міняє свій монолітний блиск. Мов навіжений, я підскочив до пульта дистанційного керування, обома руками штовхнув угору важелі запуску реактора й зв'язку; і тоді з репродуктора, вмонтованого в кабіні ракети, пролунав пронизливий чи то вереск, чи то свист, зовсім не схожий на людський голос; та все ж таки я розібрав у ньому безугавне скигління: «Крісе! Крісе! Крісе!!!»

Не можу стверджувати, що чув те цілком виразно. Кров лилася з моїх обдертих до кісточок пальців — з такою шаленою похапливістю намагався я запустити ракету. Голубуватий відблиск упав на стіни, зі стартового майданчика під соплами завихорилися клуби пилюки, потім спалахнув сніп сліпучих іскор, і всі звуки перекрив високий, протяжний гул. Ракета піднялася на трьох язиках полум'я, які відразу ж злилися в один вогненний стовп, і лишаючи за собою тремтливе марево, вилетіли крізь стартову шахту. Заслінки миттю засунулись, автоматично ввімкнені компресори почали подавати до залу, в якому клубочився ядучий дим, свіже повітря. Та я всього цього не помічав. Спершись руками на пульт, ще відчуваючи на обличчі подих вогню, з присмаленим від гарячого випромінювання волоссям, я судорожно хапав ротом просякнуте гаром і характерним, озоновим запахом повітря. Хоч у момент старту ракети я мимоволі заплющив очі, реактивне полум'я все ж таки осліпило мене. Кілька хвилин перед очима пливли чорні, червоні й золоті кола. Та поступово вони розтанули. Дим, пилюка й туман зникали — їх з протяжним стогоном утягували вентиляційні труби. Перше, що я побачив, був зелений екран радара. Я почав шукати ракету, водячи радіолокатором. А коли нарешті піймав її, вона була вже за межами атмосфери. Ще ніколи в житті мені не доводилося запускати ракету так похапливо, наосліп, не маючи ані найменшого уявлення, ні якого їй надати прискорення, ні взагалі куди спрямовувати. Я подумав, що найпростіше буде вивести ракету на орбіту довкола Соляріса, на висоту приблизно тисячі кілометрів; тоді я зможу вимкнути двигуни: вони працювали надто довго, тож я не мав певності, що не станеться катастрофа, наслідки якої важко навіть уявити. Тисячокілометрова орбіта, як я пересвідчився, перевіривши за

таблицею, була стаціонарна. Щиро кажучи, вона теж нічого не гарантувала; але іншого виходу в цій ситуації я не бачив.

У мене не вистачало відваги ввімкнути репродуктор, який я вимкнув відразу ж після старту. Я зробив би все, що завгодно, аби тільки не чути більше цього жахливого голосу, в якому вже не лишилося нічого людського. Всі маски,— це я міг сказати собі тепер напевно,— було зірвано, і крізь личину Гері почало прозирати інше, дійсне обличчя, перед яким альтернатива божевілля справді видавалася порятунком.

Була рівно перша година, коли я покинув ракетодром.

«Малий апокриф»

Обличчя й руки в мене були обпечені. Я пригадав, що, шукаючи снотворне для Гері (якби я тільки міг, то посміявся б тепер з власної наївності), помітив в аптечці слоїчок мазі від опіків, і пішов до себе. Відчинивши двері, я побачив при червоному світлі заходу, що в кріслі, перед яким недавно стояла навколішки Гері, хтось сидить. Я відсахнувся, ладен кинутись навтіки, і заціпенів від жаху; це тривало всього якусь мить. Той, хто сидів, підвів голову, і я впізнав Снаута. Заклавши ногу на ногу й повернувшись до мене спиною (на ньому були ті самі полотняні штани, пропалені реактивами), він гортав якісь папери — ціла купа їх лежала поруч на столику. Помітивши мою присутність, Снаут відклав папери і якусь хвилину похмуро розглядав мене понад опущеними на кінчик носа окулярами.

Я мовчки підійшов до умивальника, вийняв з аптечки напіврідку мазь і заходився змащувати нею найбільш попечені місця на лобі й щоках. На щастя, обличчя моє не дуже запухло, а очі не зачепило зовсім — я встиг міцно їх заплющити. Кілька великих пухирів на скроні й щоці я проколов стерильною голкою для ін'єкцій і видавив з, них сукровицю. Потім наліпив на обличчя два просочені маззю шматки марлі. Снаут весь час пильно за мною стежив. Та я не звертав на нього ніякісінької уваги. А коли нарешті закінчив цю процедуру,— обличчя моє пекло вогнем і чимдалі дужче,— то сів у друге крісло, прибравши з нього плаття Гері. Звичайнісіньке плаття, тільки без застібки.

Снаут, склавши руки на кістлявому коліні, критично спостерігав за кожним моїм рухом.

— Ну що, погомонимо? — запитав він, коли я сів.

Я мовчав, притискаючи марлю, яка почала сповзати з моєї щоки.

— У нас були гості, га?

— Так, — відповів я сухо, не маючи ані найменшого бажання підлаштовуватися під його тон.

— І нам пощастило їх спекатись? Ну, ну, ти, бачу, рішуче за

це взявся.

Снаут торкнувся свого облупленого лоба, на якому вже з'явилися рожеві плями молоденької шкіри. Я отетеріло дивився на них. Чому досі ця так звана Снаутова й Сарторіусова засмага не спонукала мене замислитись? Я весь час вважав, що це від сонця, але ж на Солярісі ніхто не загоряє…

— Однак ти почав з малого, правда ж? — провадив далі Снаут, не завваживши, як спалахнули мої очі від здогаду, що раптом сяйнув у мене в голові.— З різних наркотиків, отрути, прийомів вільної американської боротьби, еге ж?

— Чого ти від мене хочеш? Ми можемо розмовляти тільки на рівних. Якщо ти надумав поблазнювати, то краще йди собі.

— Іноді, хоч-не-хоч, доводиться блазнювати,— сказав він і глянув на мене примруженими очима.— Не будеш же ти мене переконувати, що не скористався ні вірьовкою, ні молотком? А чорнильницею часом не кидався, як Лютер? Ні? О,— скривився він,— тоді ти просто молодець! Навіть умивальник цілий. Ти взагалі не пробував розчерепити голову, де там, у тебе повний порядок,— нічого не розбито. Виходить, усе дуже просто — посадовив, запустив на орбіту — і по всьому?! — Снаут зиркнув на годинник.— Значить, години дві, а може, й три у нас тепер є,— підсумував він і глянув на мене, неприємно посміхаючись. І раптом спитав:—Отже, ти вважаєш, що я свиня?

— Справжнісінька свиня,— недвозначно підтвердив я.

— Та невже? А ти б повірив, якби я розповів тобі отаке? Повірив би хоч одному моєму слову?

Я мовчав.

— Гібарян був перший, з ким це сталося,— вів далі Снаут, так само неприємно посміхаючись.— Він замкнувся у своїй кабіні й розмовляв з нами тільки через двері. А ми… ти здогадуєшся, що ми подумали?

Я здогадувався, але волів промовчати.

— Ну звичайно. Ми подумали, що він схибнувся з розуму. Він дещо нам розповів через двері, однак не все. Ти, може, навіть здогадаєшся, чому він приховував, хто в нього був? Ну звичайно, ти вже знаєш: suum cuique. Але Гібарян був справжній дослідник. Він зажадав, щоб ми дали йому шанс

— Який шанс?

— Ну, я гадаю, він намагався це якось класифікувати й збагнути, зробити якісь висновки, працював ночами. Ти знаєш, що він робив? Ну звичайно, знаєш!

— Обчислення,— сказав я.— В шухляді. На радіостанції. Це його робота?

— Так. Тільки тоді я ще нічого про це не знав.

— Як довго це тривало?

— Відвідини? Майже тиждень. Розмовляли через двері. Що там коїлося! Ми думали, що в нього галюцинації, психомоторне збудження. Я давав йому скополамін.

— Як… йому?!

— Атож. Він брав, але не для себе. Експериментував. Так усе це й тяглося.

— А ви?..

— Ми? На третій день поклали собі добутися до нього, висадити двері, якщо не вдасться інакше. Ми чесно хотіли його лікувати.

— Ах… он воно що!— вихопилося в мене.

— Так.

— І там… у тій шафі…

— Так, мій любий. Так, Він не знав, що тим часом і нас відвідали гості. І ми вже не могли приділяти йому стільки уваги. Але він про це й гадки не мав. Тепер… тепер це вже стало для нас до певної міри… нормою.

Він вимовив це так тихо, що останнє слово я швидше вгадав, ніж почув.

— Стривай, я нічого не розумію. Як же так? Адже ви повинні були все чути. Ти сам казав, що ви підслуховували. Ви повинні були чути два голоси, а отже…

— Ні. Ми чули тільки його голос, а якщо з-за дверей і долинали якісь дивні звуки, то, сам розумієш, ми їх теж приписували йому…

— Тільки його голос?.. Але ж… чому?

— Не знаю. Правда, в мене щодо цього своя теорія. Та я гадаю, тут не треба поспішати, бо хоч вона дещо й пояснює, однак виходу не вказує. Ось так. Але ти, мабуть, щось помітив іще вчора, інакше мав би нас обох за божевільних.

— Я думав, що сам звихнувся умом.

— Ах, он як? І ти нікого не бачив?

— Бачив.

— Кого?!

Його гримаса вже не була схожа на усмішку. Я довго дивився на нього, перш ніж відповісти:

— Ту… чорношкіру…

Снаут нічого не сказав, але його скулена, нахилена вперед постать трохи обм'якла.

— Ти все ж таки міг мене остерегти,— провадив я далі вже не так упевнено.

— Я тебе остерігав.

— Тільки як!

— Єдино можливим способом. Зрозумій, — я не знав, хто це буде! Цього не знав ніхто, цього не можна передбачити…

— Послухай, Снаут, я хочу запитати тебе. Ти вже маєш у цьому… певний досвід. Та… те… що з нею станеться?

— Тебе цікавить, чи вона повернеться?

— Так.

— Повернеться і не повернеться.

— Тобто як?

— Повернеться такою, якою була на початку… перших відвідин. Просто вона нічого не знатиме, точніше, поводитиметься так, ніби всього того, що ти вчинив, аби її скараскатись, ніколи не було. Вона не буде агресивною, якщо її не змусить до того ситуація, в яку ти її поставиш…

— Яка ситуація?

— Це залежить від обставин.

— Снаут!

— Що ти від мене ще хочеш почути?

— Ми не можемо дозволити собі розкіш щось приховувати один від одного!

— Це не розкіш,— сухо урвав він мене.— Кельвін, мені здається, що ти ще й досі не все розумієш… утім… стривай!— У нього заблищали очі.— Ти можеш розповісти, хто в тебе був?

Я проковтнув слину й опустив голову. Мені не хотілося дивитись на нього. Я волів би, щоб це був хто завгодно, тільки не він. Та вибору не було. Клапоть марлі відклеївся від щоки і впав мені на руку. Я здригнувся від слизького дотику.

— Жінка, яку…— Я не докінчив.— Вона вбила себе. Зробила собі ін'єкцію…,

Снаут чекав

— Самогубство?..— запитав він, бачачи, що я мовчу.

— Так.

— І це все?

Я мовчав.

— Мабуть, не все…

Я рвучко підвів голову. Снаут не дивився на мене.

— Звідки ти це знаєш?

Він не відповів.

— Гаразд,— почав я, облизавши губи.— Ми посварились. А втім, ні. Це я їй сказав… сам знаєш, що кажуть зі злості. Забрав свої манатки й пішов. Вона мені натякнула… не сказала відверто, але коли ти прожив з людиною роки, то все ясно й так… Я був певен, що то тільки слова, що вона не наважиться зробити це… так їй і сказав. На другий день я згадав, що залишив у шухляді ті… ампули. Вона знала про них, я приніс їх з лабораторії — вони

були мені потрібні — і пояснив їй тоді, як діє цей препарат. Я злякався й хотів був піти забрати його, але потім подумав, що це означатиме, ніби я й справді сприйняв її слова цілком серйозно, і… не пішов. Однак на третій день усе ж таки наважився, бо це не давало мені спокою. Та… коли я прийшов, вона була вже мертва.

— Ах, яке невинне хлоп'я…

Я ледве стримався, щоб не вибухнути гнівом. Але, глянувши на Снаута, зрозумів, що він зовсім не глузує. Я немовби вперше побачив його. Обличчя його було сіре, вкрите зморшками, в яких залягла страшенна втома. Він мав вигляд тяжкохворої людини.

— Навіщо ти так?— запитав я збентежено.

— Бо ця історія надто трагічна. Ні, ні,— швидко додав він, помітивши, що я хочу його перебити,— ти й досі ще нічого не розумієш. Звичайно, ти можеш мучитись, навіть почувати себе вбивцею але… то не найстрашніше.

— Та ну!— глузливо вигукнув я.

— Я радий, що ти не віриш мені. Те, що сталося, мабуть, і справді жахливо, але ще жахливіше те, чого… не сталося. Ніколи.

— Не розумію…— невпевнено сказав я, бо й справді нічого не розумів.

Снаут похитав головою.

— Нормальна людина…— провадив він далі.— Що означає — нормальна людина? Та, яка ніколи не вчинила ніякої підлоти? Згоден, але чи й справді вона ніколи про це навіть не помишляла? А що, коли вона сама не помишляла, але в підсвідомості в неї таки щось промайнуло десять чи навіть тридцять років тому? Можливо, вона захистилася від цього й забула і не боялася, бо добре знала, що ніколи нічого поганого не вчинить. Ну, а тепер уяви собі, що раптом, серед білого дня, в колі інших людей ти зустрічаєш це, втілене в плоть і кров, прикуте до тебе, незнищене. Що тоді? Що буде далі?

Я мовчав.

— Станція,— сказав він тихо.— Станція Солярис.

— Але… що це, зрештою, таке?— нерішуче запитав я.— Адже ні ти, ні Сарторіус не вбивці…

— Ти ж психолог, Кельвін!— нетерпляче урвав він мене.— Кому хоч раз у житті не снився такий сон? Не верзлося щось подібне? Візьмімо для прикладу… фетишиста, який обожнює, ну, скажімо, клапоть брудної жіночої білизни; ризикуючи життям, він погрозами й благаннями добуває цей свій найдорожчий, бридкий клапоть… Смішно, его ж? Він водночас і гидує тим, чого так жадає, і мало не божеволіє, щоб заволодіти ним, ладен заради нього віддати життя, піднісшись, може, до почуттів Ромео До Джульєтти… Таке трапляється. Але ти, мабуть, розумієш, що

бувають і такі обставини… такі ситуації… які ніхто не відважиться реалізувати поза своєю уявою… в якусь мить запаморочення, знесилення, безумства — називай це як хочеш. І тоді слово стає ділом. От і все.

— От і… все,— повторив я безглуздо дерев'яним голосом. У голові мені шуміло.— Але… але ж станція… До чого тут станція… До чого тут станція?

— Ти що, прикидаєшся?— буркнув Снаут, пильно дивлячись на мене.— Я ж весь час товчу про Соляріс, тільки про Соляріс і ні про що інше. Я не винен, якщо це так разюче відрізняється від того, що ти сподівався почути. А втім, ти пережив уже достатньо, щоб принаймні вислухати мене до кінця. Ми вирушаємо в космос, готові до всього, тобто до самотності, до боротьби, до страждань і смерті. Із скромності ми не кажемо про це вголос, але іноді думаємо самі собі, що ми незвичайні. А тим часом… тим часом це не все, і наша готовність — тільки поза. Ми зовсім не хочемо завойовувати космос, ми тільки прагнемо розширити Землю до його меж. Одні планети мають бути пустельні, як Сахара, інші — вкриті кригою, як полюс, ще інші — жаркі, як бразильські джунглі. Ми гуманні й благородні і не збираємося підкорювати інші раси, ми хочемо тільки передати їм наші цінності й натомість перейняти їхні. Ми вважаємо себе рицарями святого Контакту. Це друга облуда. Ми не шукаємо нікого, крім людей. Нам не потрібні інші світи. Нам потрібне наше відображення. Ми не знаємо, що робити з іншими світами. З нас досить і цього одного — ми сити ним по саму зав'язку. Ми хочемо знайти свій власний, ідеалізований образ; це повинні бути планети з цивілізаціями, досконалішими, ніж наша; в інших ми сподіваємося знайти модель нашого примітивного минулого. А тим часом по той бік є щось таке, чого ми не приймаємо, від чого захищаємося. Але ж ми принесли з Землі не тільки дистилят чеснот, не тільки ідеал героїчної Людини! Ми прилетіли сюди такими, якими є насправді, а коли друга сторона показує нам нашу реальну суть — тобто те, що ми замовчуємо,— ми не можемо з цим примиритися!

— Що ж це врешті таке?— запитав я, терпляче вислухавши його.

— Те, чого ми хотіли: контакт з іншою цивілізацією. Ось він, цей контакт! Збільшена, ніби під мікроскопом, наша власна страхітлива потворність, наше блазенство і ганьба!!!

Голос Снаута тремтів від люті.

— Отже, ти вважаєш, що це… Океан? Що це він? Але навіщо? Механізм його дії для мене зараз неважливий, але, заради Бога, навіщо? Ти справді думаєш, що він хоче потішитися з нас? Або

покарати нас? Але ж це всього-на-всього примітивна демонологія! Планета захоплена якимсь велетенським дияволом, який задля свої сатанинської забави підсовує членам наукової експедиції коханок! Ти, мабуть, і сам не віриш у цей цілковитий ідіотизм?!

— Цей диявол не такий уже й дурний,— буркнув Снаут крізь зуби.

Я вражено глянув на нього. Мені спало на думку, що, зрештою, його нерви теж могли не витримати, навіть якщо все, що коїлося на станції, не можна пояснити божевіллям. «Реактивний психоз?..» — майнуло мені в голові, коли він почав майже беззвучно реготати.

— Ти ставиш мені діагноз? Не квапся. Ти поки що зіткнувся з цим у такій легкій формі, що й досі ще нічого не розумієш!

— Ага. Диявол змилостивився наді мною,— кинув я.

Ця розмова почала вже дратувати мене.

— Чого ти, власне, хочеш? Щоб я розповів тобі, що замишляють проти нас ікс більйонів частин метаморфічної плазми? Можливо, анічогісінько.

— Тобто як?— запитав я, вражений.

Снаут знову посміхнувся.

— Ти мусиш знати, що науку цікавить тільки те, як щось відбувається, а не те, чому воно відбувається. Отже, як? Ну, все це почалося через вісім чи дев'ять днів після того експерименту з рентгеном. Може, Океан відповів на наше опромінення якимсь іншим, своїм опроміненням, може, прозондував своїми променями наші мозки й видобув звідти інкапсульовані певні психічні процеси.

— Інкапсульовані?

Це мене зацікавило.

— Атож, процеси, відірвані від усіх інших, замкнені в собі, пригнічені, відокремлені, якісь запалені осередки пам'яті. Він сприйняв їх як рецепт, як проект якоїсь конструкції… Ти ж бо знаєш, які схожі між собою асиметричні кристали хромосом і тих нуклеїнових сполук цереброзидів, що становлять основу процесів запам'ятовування… Адже спадкова плазма — це плазма, яка «запам'ятовує». Виходить, Океан видобув усе це з нас, зафіксував, а потім… ти сам знаєш, що було потім. Тільки для чого він це зробив? Ха! У всякому разі, не для того, щоб нас знищити. Це він міг би зробити значно простіше. Взагалі при таких технологічних можливостях він може, власне, все. Наприклад, заслати до нас двійників.

— Ага!—вигукнув я.— Ось чому ти так злякався мене в той перший вечір, коли я прийшов до тебе!

— Так. А втім,— додав Снаут,— може, він так і зробив. Звідки

ти знаєш, що я і справді той добрий старий Щур, який прилетів сюди два роки тому…

Снаут тихо захихикав, немовби моя розгубленість бозна-як його потішила, і враз споважнів.

— Ні, ні,— промимрив він,— і так усього аж занадто… Може, відмінностей між нами набагато більше, але я знаю тільки одне: і мене, і тебе можна вбити.

— А їх ні?

— Не раджу тобі навіть пробувати! Це жахливе видовище! .

— Нічим?

— Не знаю. В усякому разі, ні отрутою, ні ножем, ні вірьовкою…

— А якщо атомним випромінювачем?..

— Ти б спробував?

— Не знаю. Якщо є певність, що це не люди…

— Якоюсь мірою це все-таки люди. Суб'єктивно вони люди. Але зовсім не усвідомлюють свого… походження. Ти це, мабуть, помітив?

— Звісно. І все-таки… Як це відбувається?

— Вони регенерують у неймовірному темпі. В неможливому темпі, просто на очах, повір мені, і знову починають поводитись, як… як…

— Як що?

— Як їхні образи в нашій уяві, ті записи в пам'яті, на підставі яких…

— Так. Це правда, — підтвердив я, зовсім не звертаючи уваги на те, що мазь стікає з моїх обпечених щік і капає мені на руки.— А Гібарян це знав?..— запитав я несподівано.

Снаут пильно глянув на мене:

— Чи знав він те саме, що й ми?

— Так.

— Я цього майже певен…

— Звідки ти знаєш? Він тобі щось казав?

— Ні. Але я знайшов у нього одну книжку…

— «Малий Апокриф»?!— вигукнув я і підхопився з місця.

— Так. А ти звідки про це знаєш?— запитав Снаут і занепокоєним поглядом уп'явся в моє обличчя.

Я заперечно похитав головою.

— Спокійно. Ти ж бачиш, що я обпечений і зовсім не регенерую. Він залишив мені листа.

— Та невже?! Листа! І що ж у ньому написано?

— Небагато. Це, власне, не лист, а записка. Бібліографічна довідка до «Соляристичного додатка» і до цього «Апокрифа». Що це таке?

— Давня історія. Може, вона й справді має до всього цього якесь відношення. Тримай.

Він вийняв з кишені оправлений у шкіру, потертий на ріжках тоненький томик і подав мені.

— А Старторіус?..— запитав я, ховаючи книжку.

— Що Сарторіус? У такій ситуації кожен поводиться, як… може. Він намагається бути нормальним — для нього це означає бути офіційним.

— Ну, знаєш!

— І все ж таки це правда. Якось я вскочив з ним в одну халепу… Не вдаватимуся в подробиці, скажу лише, що на вісьмох у нас зосталося п'ятсот кілограмів кисню. Ми поволі збайдужіли до своїх щоденних справ, під кінець ходили всі бородаті, тільки він один голився, чистив черевики — така вже в нього вдача. Але тепер, звичайно, все, що б він не зробив, буде облудою, комедією або злочином.

— Злочином?

— Ну гаразд, хай не злочином. Можна придумати для цього якесь нове визначення. Наприклад, «реактивне розлучення». Краще звучить?

— Ти дуже дотепний.

— А ти волів би, щоб я плакав? Запропонуй щось інше.

— Ет, дай мені спокій.

— Ні, я цілком серйозно. Ти тепер знаєш приблизно стільки ж, скільки й я. У тебе є якийсь план?

— Звідки?.. Уявлення не маю, що робитиму, коли… вона з'явиться знову… Вона неодмінно повинна з'явитися?

— Найімовірніше, що так.

— Як же вони потрапляють на станцію? Адже вона герметична. Невже обшивка?..

Снаут похитав головою:

— З обшивкою все гаразд. Уявлення не маю як. Найчастіше ми бачимо гостей, коли прокидаємось, а спати хоча б уряди-годи треба.

— А якщо замкнутись?

— Помагає ненадовго. Є інші способи… ну, та ти сам знаєш які.

Снаут підвівся, а за ним і я.

— Послухай, Снаут… Ти хочеш ліквідувати станцію, але волів би, щоб ініціатива виходила від мене?

Він похитав головою.

— Усе це не так просто. Звичайно, ми в будь-яку мить можемо втекти, ну хоча б на сателоїд, і звідти послати SOS. Про нас, звісно, подумають, що ми схибнулися з розуму,— якийсь

санаторій на Землі, аж поки ми всі рішуче не відмовимось від своїх слів,— трапляються ж випадки масового божевілля на таких ізольованих базах… Може, це був би й не найгірший вихід. Сад, спокій, білі палати, прогулянки з санітарками…

Снаут говорив цілком серйозно, засунувши руки в кишені і втупившись невидющим поглядом у куток. Червоне сонце вже зайшло за обрій, і гривасті хвилі Океану переплавилися в чорнильну пустелю. Небо палало. Над цим двобарвним, незвичайно понурим пейзажем пливли хмари з ліловими краями.

— Отже, ти хочеш тікати? Чи ні? Поки що ні?

Снаут усміхнувся.

— Непохитний завойовнику… ти ще не скуштував цього, інакше не був би таким доскіпливим. Мова не про те, чого я хочу, а про те, що можливе.

— Ну і що ж можливе?

— От саме цього я й не знаю.

— Виходить, лишаємося тут? Думаєш, знайдеться спосіб…

Снаут глянув на мене,— обличчя в нього було облуплене, виснажене й поране зморшками.

— Хтозна. Може, все це окупиться,— мовив він нарешті.— Про нього ми, мабуть, не довідаємося нічого, а от про себе…

Снаут відвернувся, взяв свої папери й вийшов. Я хотів його спинити, вже навіть розтулив був рота, однак не вимовив ні слова. Що було діяти — я міг тільки чекати. Я підійшов до ілюмінатора і втупився очима в криваво-чорний Океан, майже не бачачи його. Мені спало на думку, що я міг би замкнутися в якійсь ракеті на ракетодромі, однак це було б несерйозно, більше того, безглуздо, раніше чи пізніше мені все одно довелося б вийти. Я сів біля ілюмінатора і вийняв книжку, яку мені дав Снаут. Було ще досить видно, вся кабіна палала багрянцем, і сторінки книжки теж порожевіли. Це були укладені якимсь Оттоном Равінцером, магістром філософії, статті й праці, відверто кажучи, сумнівної вартості. Всяку науку завжди супроводить якась псевдонаука, її химерне викривлення в умах певного типу; астрономія карикатурно відбивається в астрології, як хімія колись відбивалася в алхімії; певна річ, що народження соляристики супроводжувалося справжнім вибухом думок-монстрів. Книжка Равінцера містила саме таку духовну поживу; втім, задля справедливості слід зазначити, що укладач у передмові відмежувався від цього паноптикуму. Просто він вважав, і не без підстави, що такий збірник може бути цінним документом епохи як для істориків, так і для психологів науки.

Рапорт Бертона посідав у книжці почесне місце» Він складався з кількох частин. Першу частину становила, власне,

копія його бортового журналу, досить лаконічного.

З чотирнадцятої до шістнадцятої години сорока хвилин за умовним часом експедиції, записи були короткі й одноманітні.

«Висота 1000 — або 1200 — або 800 метрів — нічого не помічено — Океан порожній». Цей запис повторювався кілька разів.

Потім о 16.40: «Підіймається червоний туман. Видимість 700 метрів. Океан порожній».

О 17.00: «Туман густішає, штиль, видимість 400 метрів, є просвіти. Знижуюсь до 200».

О 17.20: «Я в тумані. Висота 200. Видимість 20—40 метрів. Штиль. Підіймаюсь до 400».

О 17.45: «Висота 500. Суцільний туман аж до обрію. В тумані — лійкуваті отвори, крізь які прозирає поверхня Океану. В них щось відбувається. Намагаюсь увійти в одну з цих лійок».

О 17.52: «Бачу щось схоже на вир — викидає жовту піну. Навколо стіна туману. Висота 100. Знижуюсь до 20».

На цьому записи в бортовому журналі Бертона закінчувалися. Далі в так званому рапорті йшла виписка з його історії хвороби, а точніше, текст продиктованих Бертоном свідчень і запитань, якими його раз у раз переривали члени комісії.

«Бертон. Коли я знизився до тридцятьох метрів, стало важко утримувати висоту, бо в цьому круглому, вільному від туману просторі дув поривчастий вітер. Усю свою увагу я змушений був зосередити на керуванні й через те якийсь час, хвилин десять — п'ятнадцять, не виглядав із гондоли. Отже, я мимохіть попав у туман, куди мене відніс дужий порив вітру. Це був не звичайний туман, а щось схоже на колоїдну завись, яка затягла геть усе скло. Очистити його було дуже важко, бо завись виявилася страшенно липкою. Тим часом через опір, який туман чинив гвинту, оберти останнього впали процентів на тридцять, і я почав утрачати висоту. Я опустився так низько, що боявся скапотувати на хвилі і дав повний газ. Машина тримала висоту, але вгору не підіймалася. В мене лишилося ще чотири патрони ракетних прискорювачів. Я не скористався ними, боячись, що ситуація може погіршитись і тоді вони мені знадобляться. Зненацька почалася дуже сильна вібрація, хоч гвинт працював на повних обертах. Я здогадався, що ця химерна завись обліпила і його; однак стрілки висотоміра, як і досі, стояли на нулі, і я нічого не міг удіяти. Сонця я не бачив з тієї хвилини, як увійшов у туман, але в тому напрямку, де воно мало бути, туман світився червінню. Я все ще кружляв, сподіваючись, що, зрештою, натраплю на вільний від туману просвіт, і справді, через якоїсь півгодини мені це вдалося. Я вилетів на чистий простір, який мав форму майже

правильного кола діаметром кількасот метрів. Його межі окреслював туман, який бурхливо клубочився, немовби його підіймали могутні конвекційні потоки. Через те я намагався триматись по змозі в центрі «дірки» — там було найспокійніше. І тоді я помітив, що поверхня Океану змінилася. Хвилі майже зникли, а поверхневий шар цієї рідини — того, з чого складається Океан,— став напівпрозорим, з димчастими плямами, які поступово теж зникали. Через якийсь час верхній шар цілком очистився, і я зміг крізь його товщу, що сягала, мабуть, кількох метрів, зазирнути углиб. Там громадилося щось схоже на жовтий мул, який тонкими, вертикальними смугами здіймався вгору і, спливаючи на поверхню, виблискував, наче скло, починав вирувати й пінитись, а потім застигав, нагадуючи густий, пригорілий цукровий сироп. Цей мул чи слиз збивався у великі грудки, зводився над поверхнею, утворював стовщення, подібні до цвітної капусти, й поступово набував найрізноманітніших форм. Мене почало зносити до стіни туману, і я кілька хвилин змушений був за допомогою гвинта й керма боротися з цим рухом, а коли трохи перегодя знову міг глянути вниз, то побачив під собою щось схоже на сад. Я розрізняв карликові дерева, і живопліт, і доріжки — не справжні, а з тієї самої субстанції, яка вже зовсім затужавіла, наче жовтявий гіпс. Принаймні все це мало саме такий вигляд. Поверхня Океану сліпуче сяяла. Я знизився як тільки можна було, щоб усе ретельно роздивитися.

Запитання. Чи було на тих деревах та інших рослинах, які ти бачив, листя?

Відповідь Бертона. Ні. Це було щось на зразок макета саду. Так, так, саме макета! Такий воно мало вигляд. Але макет цей був натуральних розмірів. А ще за мить усе почало тріскатись і розламуватись, із розколин, зовсім чорних, хвилі вичавлювали на поверхню густий слиз, що одразу ж застигав; частина його стікала, а частина залишалась, і все ще дужче завирувало, вкрилося піною, і, крім неї, я вже більше нічого не бачив. Водночас з усіх боків мене почав стискати туман, тоді я збільшив оберти й піднявся на висоту трьохсот метрів.

Запитання. Ти абсолютно певен, що картина, яку спостерігав, скидалася на сад, а не на щось інше?

Відповідь Бертона. Так. Адже я помітив там низку різних деталей: наприклад, в одному місці, пам’ятаю, стояли рядом якісь квадратні коробки. Пізніше мені спало на думку, що це могла бути пасіка.

Запитання. Пізніше, кажеш? А не в ту мить, коли ти це побачив?

Відповідь Бертона. Ні, бо все це було немовби виліплене з

гіпсу. Я бачив там й інші речі.

Запитання. Які саме?

Відповідь Бертона. Точно сказати не можу, я не встиг як слід роздивитись. У мене склалося враження, що під декотрими кущами лежали якісь знаряддя; вони були довгасті, з зубцями, ніби гіпсові відливки невеликих садових машин. Та в цьому я не зовсім певен. А в усьому іншому — так.

Запитання. Ти не подумав, що це галюцинація?

Відповідь Бертона. Ні. Я вирішив, що це фата-моргана. Про галюцинацію я не думав, бо почував себе цілком нормально, а також через те, що ніколи в житті чогось подібного не бачив. Коли я піднявся на висоту трьохсот метрів, туман піді мною був подірявлений, мов сир. Одні з цих «дірок» були порожні, і крізь них я бачив, як хвилюється Океан, а в інших щось клубочилось. Я спустився в одну з таких «дірок» і з висоти сорока метрів побачив, що під поверхнею Океану — зовсім неглибоко — лежить немовби стіна величезної будівлі: вона чітко просвічувала крізь хвилі, і я помітив у ній низки розмірено розташованих прямокутних отворів, схожих на вікна; мені навіть здалося, ніби в деяких вікнах щось рухається. Та я не зовсім цього певен. Стіна почала поволі підійматися і виринати з Океану. З неї цілими водоспадами стікали слиз і якісь драглисті утворення, згустки з прожилками. Зненацька вона розламалася навпіл і пішла в глибину так швидко, що враз щезла з очей. Я знову набрав висоту й полетів над самісіньким туманом, майже торкаючись його шасі. Потім побачив наступний лійкуватий просвіт — мабуть, у кілька разів більший за перший. Ще здалеку я помітив якийсь предмет, що плавав на поверхні. Він був світлий, майже білий, і мені здалося, що це Фехнерів скафандр, тим більше, що за формою він нагадував людину. Боячись, що можу проскочити це місце і вже не знайду його, я круто розвернув машину. Цієї миті постать ледь звелася: вона наче пливла або стояла по пояс у хвилях. Поспішаючи, я спустився так низько, що відчув удар шасі об щось м'яке, певно, об гребінь хвилі — тут вона була досить висока. Людина — так, так, людина!— була без скафандра. І все-таки вона рухалася.

Запитання. Чи бачив ти її обличчя?

Відповідь Бертона. Так.

Запитання. Хто це був?

Відповідь Бертона. Це була дитина.

Запитання. Яка дитина? Ти бачив її коли-небудь раніше?

Відповідь Бертона. Ні. Ніколи. У всякому разі, не пам'ятаю. Та тільки-но я наблизився — мене віддаляло від неї метрів сорок, а може, й трохи більше,— я зрозумів: тут щось негаразд.

Запитання. Що ти маєш на увазі?

Відповідь Бертона. Зараз поясню. Спершу я не міг збагнути, що це таке. І тільки трохи згодом збагнув: дитина була неприродно велика. Дитина-гігант — це ще слабо сказано. Була заввишки, мабуть, метрів з чотири. Я точно пам'ятаю, що, коли вдарився шасі об хвилю, її обличчя було трохи вище від мого, хоч я сидів у кабіні, тобто перебував не менш як за три метри від поверхні Океану.

Запитання. Якщо вона була така велика, то чому ти вирішив, що це дитина?

Відповідь Бертона. Тому, що це було зовсім маленьке дитя.

Запитання. А тобі не здасться, Бертон, що твоя відповідь нелогічна?

Відповідь Бертона. Ні. Аж ніяк. Бо я бачив його обличчя. Та й, зрештою, пропорції тіла були дитячі. Малюк видався мені… майже немовлям. Ні, це перебільшення. Мабуть, йому було років два або три. У нього було чорне волосся й голубі очі — велетенські! І він був голий. Зовсім голий, як новонароджений. Був мокрий, точніше слизький, шкіра в нього блищала. Це видовище сповняло мене жахом. Я більше не вірив ні в яку фата-моргану. Адже я бачив цю дитину надто виразно. Вона підіймалась і опускалась на хвилях, а, крім того, ще й сама рухалася. Відразливе видовище!

Запитання. Чому? Що вона робила?

Відповідь Бертона. Вона була схожа… ну, на якийсь музейний експонат, на ляльку, тільки живу. Розтуляла й стуляла рота, робила різні рухи — огидні рухи! Так, бо це були не її рухи.

Запитання. Як це розуміти?

Відповідь Бертона. Я не дуже наближався до неї — був метрів за п'ятнадцять, ну, може, за двадцять, так, метрів за двадцять — це найточніше. Але я вже сказав, яка вона була величезна, і тому бачив її дуже виразно. Очі в неї блищали, і взагалі вона справляла враження живої дитини, от тільки ці рухи… Немовби хтось проводив над нею досліди…

Комісія. Постарайся пояснити точніше: що ти маєш на увазі?

Відповідь Бертона. Не знаю, чи мені це вдасться. Таке склалося в мене враження. Інтуїтивно. Я не замислювався над цим. Рухи а малюка були неприродні.

Запитання. Ти хочеш сказати, що, припустімо, руки його рухалися не так, як людські, рухливість яких обмежена в суглобах?

Відповідь Бертона. Ні. Зовсім не те. Просто… ці рухи не мали ніякого сенсу. Кожен рух, як правило, щось означає, для чогось робиться…

Комісія. Ти так гадаєш? Рухи немовляти не завжди цілеспрямовані.

Відповідь Бертона. Це я знаю. Але рухи немовляти безладні, не скоординовані. Узагальнені. А ті були… так, тепер я зрозумів! — методичні. Виконувалися по черзі, ривками й серіями. Немовби хтось хотів з'ясувати, що ця дитина здатна зробити руками, а що — тулубом і ротом. Та найгірше було з обличчям, певно, тому, що в людини воно найпромовистіше, а це було, як… ні, я не можу цього визначити. Воно справді було живе, але не людське. Розумієте, риси обличчя, і очі, і шкіра — все, як у людини, а от вираз, міміка — ні.

Запитання. А може, це були гримаси? Ти знаєш, який вигляд має обличчя людини, коли з нею станеться напад епілепсії?

Відповідь Бертона. Так. Я бачив такий напад. Розумію. Ні, це було щось зовсім інше. Під час епілепсії бувають конвульсії, судома, а тут я бачив рухи цілком зграбні, плавні й безперервні, мелодійні, якщо можна так сказати. Ну і обличчя. З обличчям було те саме. Неймовірно, але одна його половина була весела, а друга — сумна, одна відбивала погрозу, а може, переляк, а друга — тріумф чи щось подібне. Саме таке обличчя було в того малюка. Я пробув там зовсім недовго. Секунд десять, а може, й навіть менше.

Запитання. І ти хочеш сказати, що встиг розгледіти все за такий короткий час? До речі, звідки ти знаєш, скільки це тривало? Ти що, дивився на годинник?

Відповідь Бертона. Ні. На годинник я не дивився. Але я літаю вже шістнадцять років. У моїй професії треба вміти відчувати час з точністю до секунди — виробляється рефлекс. Особливо це потрібно при посадці. Пілот, що не може в будь-якій ситуації визначити, скільки тривало те чи інше явище, п'ять чи десять секунд,— нічого не вартий. Те ж саме стосується спостережливості. Людина з_ роками починає схоплювати все в якнайкоротші проміжки часу.

Запитання. Більше ти нічого не бачив?

Відповідь Бертона. Бачив. Але цього я вже не пам'ятаю так детально. Можливо, доза виявилася для мене надто великою. Мозок мій немовби закупорився. Туман почав затягувати «діру», і я змушений був набрати висоту. Але як і коли це зробив, не пам'ятаю. Уперше в житті я мало не капотував. У мене так тремтіли руки, що я не міг як слід тримати штурвал. Здається, я щось кричав і викликав базу, хоча знав, що зв'язку немає.

Запитання. Ти пробував тоді вернутися?

Відповідь Бертона. Ні. Бо зрештою, вибравшися з пастки, я подумав, що, може, Фехнер потрапив у якусь із цих «дір». Знаю, це

звучить безглуздо. Але я так думав. Якщо вже таке коїться, вирішив я, то, може, мені пощастить знайти й Фехнера. Тому я поклав собі оглянути всі «діри», які тільки вдасться. Те, що я побачив у третій з ряду, так ошелешило мене, що я ледве підняв машину вгору і зрозумів: це мені не під силу. Я більше не міг. Я повинен це сказати, хоча вам відомо й так. Мені стало млосно, до горла підкотила блювота. Раніше зі мною такого не бувало. Мене ніколи не нудило.

Запитання. Тобі не здається, Бертон, що це був симптом отруєння?

Відповідь Бертона. Можливо. Не знаю. Але те, що я побачив за третім разом, я не вигадав, і цього не поясниш ніяким отруєнням.

Запитання. Звідки ти можеш про це знати?

Відповідь Бертона. Це була не галюцинація. Адже галюцинація — це те, що витворює мій власний мозок, так чи ні?

Комісія. Так.

Відповідь Бертона. Отож-бо. А такого він не міг витворити. Я в це ніколи не повірю. Мій мозок на таке не здатен.

Комісія. Розкажи якнайдокладніше: що це було?

Відповідь Бертона. Спершу я хочу почути, як комісія оцінює те, що я вже розповів.

Запитання. Яке це має значення?

Відповідь Бертона. Для мене — принципове. Я ж вам уже сказав, що побачив таке, чого ніколи не забуду. Якщо, комісія визнає, що в моєму повідомленні є хоч один процент правди, і вирішить розпочати відповідне дослідження Океану, то я розповім усе. Але якщо комісія вважає це маячнею, я не скажу більше ні слова.

Запитання. Чому?

Відповідь Бертона. Бо мої галюцинації, хоч би які вони були страхітливі,— це моя особиста справа. А от досвід мого перебування на Солярісі — ні.

Запитання. Чи означає це, що ти відмовляєшся далі відповідати на будь-яке наше запитання, поки компетентні органи експедиції не приймуть належного рішення? Адже ти, звичайно, розумієш, що комісія не уповноважена негайно щось ухвалювати?

Відповідь Бертона. Так».

На цьому закінчувався перший протокол. Був іще фрагмент другого, складеного через одинадцять днів.

«Голова. …беручи все це до уваги, комісія в складі трьох лікарів, трьох біологів, одного фізика, одного інженера-механіка й заступника начальника експедиції дійшла висновку, що випадки, про які розповів Бертон, є проявом галюцинаторного

синдрому, спричиненого отруйною атмосферою планети, з симптомами потьмарення свідомості, супроводжуваними збудженням асоціативних зон кори головного мозку, і що в реальній дійсності цим подіям ніщо або майже ніщо не відповідало.

Бертон. Вибачте. Що означає «ніщо або майже ніщо»? Що це — «майже ніщо»?

Голова. Я ще не закінчив. Окремо до протоколу занесено votum separatum доктора фізики Арчібальда Мессенджера, який заявив: те, про що розповів Бертон, могло, на його думку, відбутися насправді й потребує ретельного дослідження. Тепер усе.

Бертон. Ви не дали відповіді на моє запитання.

Голова. Все дуже просто. «Майже ніщо» означає, що певні реальні, явища могли спричинити твої галюцинації, Бертон. Наприклад, у вітряну ніч навіть цілком нормальній людині хитливий кущ може видатися чимось живим. То що ж говорити про чужу планету, та ще коли мозок дослідника перебуває під впливом отрути! Це не докір тобі, Бертон. Хотілося б знати, як ти сам ставишся до того, що тут було сказано?

Бертон. Спершу я хотів би довідатися, чи буде зроблено якісь висновки з votum separatum доктора Меесенджера.

Голова. Практично ніякі. Очевидно, дослідження в цьому напрямку ніхто не проводитиме.

Бертон. Чи нотується в протоколі зміст нашої розмови?

Голова. Так.

Бертон. У такому разі я хотів би з цілковитою певністю заявити, що комісія проявила неповагу не до мене — на мене тут можна не зважати,— а до самого духу експедиції. Я підтверджую те, що сказав під час першої розмови, і на подальші запитання відповідати відмовляюсь.

Голова. У тебе все?

Бертон. Так. Але я хотів би зустрітися з доктором Мессенджером. Це можливо?

Голова. Звичайно».

На цьому закінчується другий протокол. Внизу на сторінці дрібним шрифтом було надруковано примітку, в якій ішлося пра те, що доктор Мессенджер наступного дня майже три години віч-на-віч розмовляв з Бертоном, після чого звернувся до Ради експедиції, знову наполягаючи на вивченні свідчень пілота. Він твердив, що на користь цього промовляють нові, додаткові дані, які повідомив Бертон, але обнародувати їх можна буде лише після того, як Рада прийме позитивне рішення. Рада, до якої входили Шеннаган, Тімоліс і Трайє, поставилися до його пропозиції

негативно, і справа на цьому скінчилася.

У книзі була також фотокопія сторінки листа, знайденого в паперах Мессенджера після його смерті. Напевне, це була чернетка. Равінцерові не вдалося з'ясувати ні того, чи цей лист було надіслано адресатові, ні того, чи мав він якісь наслідки.

«…її неймовірна тупість,— так починався текст. — Намагаючись зберегти свій авторитет, Рада, а конкретно Шеннаган і Тімоліс (голос Трайє нічого не важить), відхилили мою вимогу. Тепер я звертаюсь безпосередньо до Інституту, але ти сам розумієш, що це лиш протест безсилого. Я дав слово, а тому, на жаль, не можу переказати тобі всього, що мені розповів Бертон. На ухвалу Ради, очевидно, вплинуло те, що це відкриття зробила людина без будь-якого вченого ступеня; тим часом не один науковець міг би позаздрити цьому пілотові, його відвазі й таланту дослідника. Будь ласка, надішли, мені із зворотною поштою таке:

1) біографію Фехнера, починаючи з дитинства;

2) все, що тобі відомо про його родину й родинні справи; здається, в нього лишилася сиротою маленька дитина;

3) топографію місцевості, де він виріс.

Мені б хотілося іще поділитися з тобою своїми міркуваннями про все це. Як ти знаєш, через якийсь час після вильоту Фехнера й Каруччі в центрі червоного сонця з'явилася пляма, корпускулярне випромінювання якої, за даними сателоїда, порушило радіозв'язок, головним чином, у районі південної півкулі, тобто там, де розташована наша база. З усіх дослідницьких груп на найбільшу відстань від бази віддалилися Фехнер і Каруччі.

Такого густого і стійкого туману при повному штилі ми не спостерігали жодного разу за весь час перебування на планеті, аж до дня катастрофи.

Те, що бачив Бертон, було, очевидно, частиною «операції Людина», яку здійснила ця липка потвора. Справжнім джерелом усіх тих утворень, які зафіксував Бертон, був Фехнер — його мозок, підданий якомусь незрозумілому для нас «психічному розтинові»; йшлося про експериментальне відтворення, про реконструкцію певних (мабуть, найстійкіших) відбитків у його пам'яті.

Знаю, що це звучить фантастично, знаю, що можу помилятися. Через те й прошу в тебе допомоги: я зараз на Аларику й чекатиму твоєї відповіді.

Твій А».

Уже посутеніло, книжка в моїй руці стала сірою, і літери почали зливатися. Нарешті я дочитав до кінця цю історію, яка викликала в мене щирі переживання, бо видалася мені цілком

правдоподібною. Я обернувся до ілюмінатора. Простір за ним був густо-фіолетовий, над обрієм ще жевріли хмари, схожі на згасаючі вуглики. Океану, повитого пітьмою, не було видно. Я чув ледве вловимий шелест паперових смужок над вентиляторами. Нагріте повітря з легким запахом озону здавалося непорушним. Глибока тиша панувала на всій станції. Я подумав, що в нашій ухвалі залишитися тут нема нічого героїчного. Період самовідданої боротьби, сміливих експедицій, жахливих смертей, таких, як загибель Фехнера, першої жертви Океану, давно минув. Мене вже майже не цікавило, хто «гостює» в Снаута чи в Сарторіуса. «Незабаром,— подумав я, — ми перестанемо соромитись один одного й замикатися в собі. Якщо ми не зможемо спекатись «гостей», то звикнемо до них і житимемо з ними, а якщо їхній творець змінить правила гри, ми пристосуємось і до нових, хоча спершу будемо відбиватися від них, метатися, може, навіть хтось із нас накладе на себе руки, але зрештою все знову повернеться до рівноваги». Приміщення виповнювала темрява, яка дедалі більше нагадувала земну. Видно було тільки світлі обриси умивальника й дзеркала. Я встав, навпомацки знайшов на полиці вату, обтер вологим тампоном обличчя й ліг горілиць на ліжку. Десь наді мною немовби тріпотів нічний метелик, то гучнішав, то стихав шелест вентилятора. Я не розрізняв навіть ілюмінатора, все повила чорна імла, і тільки смужка слабкого світла, яка пробивалася невідомо звідки, жовтіла переді мною чи то на стіні, чи то десь далеко, у глибині пустелі, там, за ілюмінатором. Я пригадав, як нажахав мене вчора ввечері безживний соляріанський простір, і мені стало страшно. Тепер я не боявся вже його. Я вже взагалі нічого не боявся. Я підніс до очей руку. Фосфоричним віночком чисел світився циферблат годинника. Через годину мало зійти голубе сонце. Я насолоджувався темрявою, глибоко дихав, спустошений, вільний від будь-яких думок.

Поворухнувшись, я відчув притиснуту до стегна пласку коробку магнітофона. Ага, Гібарян. Це його голос зберігся на стрічці. Мені навіть на думку не спало воскресити його, послухати. А це ж було єдине, що я міг для нього зробити. Я витяг магнітофон із футляра й хотів заховати його під ліжко. В цю мить почувся якийсь шерех, ледь рипнули двері.

— Крісе?.. — озвався тихий, схожий на шепіт голос.— Ти тут, Крісе? Як тут темно!

— Нічого,— сказав я.— Не бійся. Іди сюди.

НАРАДА

Я лежав навзнаки, ні про що не думаючи. Голова Гері спочивала на моєму плечі. Темрява, яка виповнювала кімнату, поволі оживала. Я чув кроки. Стіни зникли. Щось підносилося наді мною все вище й вище, у неосяжність. Щось пронизувало мене наскрізь, обіймало, не торкаючись. Я застиг, відчуваючи нестерпну прозорість темряви, яка оточувала мене з усіх боків. Десь дуже далеко билося моє серце. Я зосередив усю свою увагу, зібрав останні сили, чекаючи агонії. Вона не приходила. Я тільки ставав дедалі меншим, а незриме небо, незримі обрії, простір, позбавлений форм, хмар, зірок, відступаючи й збільшуючись, робили мене своїм центром. Я намагався втиснутись у те, на чому лежав, однак піді мною вже не було нічого, й морок нічого вже не заступав. Я затулив руками обличчя. Але його в мене вже не було. Пальці пройшли наскрізь. Хотілося закричати, завити…

Кімната була сіро-голубою. Меблі, полиці, кутки — все немовби намальоване широкими матовими мазками, все безбарвне — самі тільки обриси. За ілюмінатором — сліпуча, перламутрова білина, тиша. Весь мокрий від поту, я скосив очі вбік — Гері дивилася на мене.

— У тебе затерпла рука?

— Що?

Вона підвела голову. Її очі були такого ж кольору, як і кімната,— сірі, променисті, облямовані чорними віями. Я відчув тепло її шепоту, перш ніж зрозумів слова.

— Ні. А, так.

Я поклав руку їй на плече й здригнувся від цього дотику. Потім повільно пригорнув її другою рукою.

— Ти бачив поганий сон?

— Поганий сон? Так, і справді. А ти не спала?

— Не знаю. Може, Й не спала. Я не сонько. Та ти спи. Чому ти так на мене дивишся?

Я заплющив очі. Її серце рівномірно й спокійно билося поруч із моїм. «Бутафорія»,— подумав я. Однак мене вже ніщо не дивувало, навіть власна байдужість. Страх і відчай лишилися позаду. Я був від них тепер так далеко, як ніхто в світі. Я торкнувся губами її шиї, потім нижче, маленької, гладенької, мов стінки мушлі, западинки біля горла. Пульс бився й тут.

Я підвівся на лікті. Ні зорі, ні пастельних барв світанку—весь обрій заливала голуба електрична заграва; перший промінь стрілою лронизав кімнату, все засяяло, відблиски веселкою заграли в дзеркалі, на ручках дверей, на нікельованих трубках;

вдавалося, світло б'є в кожну площину, яка трапляється йому на шляху, немовби хоче визволитись, розсунути це тісне приміщення. Дивитись було боляче, і я примружився. Зіниці в Гері звузилися. Сірі райдужні оболонки глянули на мене.

— Уже день? — запитала вона глухим голосом.

Це був напівсон-напів'ява.

— Тут так завжди, люба,

— А ми?

— Ти про що?

— Ми довго тут пробудемо?

Мене так і поривало зареготати. Але коли глухий звук вихопився з моїх грудей, він дуже мало був схожий на сміх.

— Думаю, що довгенько. Тобі не хочеться?

Гері, не кліпаючи, пильно дивилася на мене. А може, вона таки кліпнула? Я не був цього певен. Вона підтягнула ковдру, й на її руці зарожевів маленький трикутний знак.

— Чому ти таж на мене дивишся?

— Бо ти гарна.

Гері усміхнулась. Але тільки з ввічливості й вдячності за комплімент.

— Справді? Та дивишся так, наче… наче…

— Що?

— Наче щось шукаєш.

— Не вигадуй!

— Ні, не шукаєш, а думаєш, що зі мною щось сталося або я тобі чогось не розповіла.

— Таке скажеш.

— Якщо ти так відмагаєшся — значить, так і є. Нехай, як хочеш.

За рожевими ілюмінаторами народжувалася мертва, голуба спека. Затуливши долонею очі, я пошукав окуляри. Вони лежали на столі. Я звівся навколішки, надів їх і побачив у дзеркалі відображення Гері. Вона чогось ніби чекала. Коли я знову ліг поруч неї, вона усміхнулась.

— А мені?

Я відразу зрозумів, що вона мала на увазі.

— Окуляри?

Я встав і почав порпатися в шухлядах, на столику під ілюмінатором. Знайшов дві пари окулярів, але і одна, й друга були надто великі. Я дав їх Гері. Вона приміряла одні, потім другі. Окуляри сповзали їй на кінчик носа.

У цю мить протяжно заскреготали, затуляючи ілюмінатори, заслінки. Хвилина — і всередині станції, яка, мов черепаха, сховалася у свій панцир, запанувала ніч. Я навпомацки зняв з Гері

окуляри й разом із своїми поклав під ліжко.

— Що робитимемо? — запитала вона.

— Те, що роблять уночі всі люди — спатимемо.

— Крісе…

— Що?

— Може, покласти тобі новий компрес?

— Ні, не треба. Не треба… люба.

Не знаю, щиро чи ні, але я в темряві обняв її тонкі плечі й, відчуваючи, як вони тремтять, повірив, що це вона. А втім, хтозна. Мені раптом здалося, що це я обманюю її, а не вона мене, що Гері така, як є.

Потім я засинав ще кілька разів, бо час від часу мене вихоплювала з дрімоти судома, серце моє шалено калатало, але поступово заспокоювалось, і я, смертельно стомлений, знову пригортав Гері до себе. Вона, легенько торкаючись мого обличчя, лоба, обережно перевіряла, чи нема в мене жару. Це була Гері. Справжня Гері. Іншої й бути не могло.

Від цієї думки в мене щось змінилось, я заспокоївся і майже відразу ж заснув.

Розбудив мене легенький дотик. На чолі відчувалася приємна прохолода. Моє обличчя було накрите чимось вологим і м'яким; потім те вологе і м'яке повільно піднялося, і я побачив схилену наді мною Гері. Обома руками вона віджимала над фарфоровою мисочкою марлю. Поруч стояла пляшка з рідиною від опіків. Гері усміхнулася до мене.

— Ну й сонько, ти! — сказала вона, знову накладаючи мені на обличчя марлю.— Болить?

— Ні.

Я наморщив лоба. Справді, опіки вже не відчувалися. Гері сиділа на краю ліжка, загорнувшись у чоловічий купальний халат, білий, з оранжевими смугами; чорне волосся розсипалося по коміру. Рукава вона підкотила аж до ліктів, щоб не заважали. Мені страшенно хотілося їсти,— вже минуло годин двадцять, як я не мав і ріски в роті. Коли Гері зняла з мого обличчя компрес, я встав. Погляд мій раптом упав на двоє однаковісіньких білих платтів з червоними ґудзиками: вони лежали поруч — одне, яке я допоміг їй зняти, розрізавши його на спині, і друге, в якому вона прийшла вчора. Цього разу вона сама розпорола шов ножицями. Сказала, що, мабуть, заїло замок.

Ці двоє однакові плаття були найстрашніші з усього, що я досі пережив. Гері вовтузилася біля шафки з ліками, наводячи там лад. Я крадькома відвернувся й до крові вкусив собі кулак. Не спускаючи очей з цих двох платтів, точніше, з одного й того самого, повтореного двічі, я позадкував до дверей. Вода все ще з

шумом лилася з крана. Я відчинив двері, тихенько вислизнув у коридор і обережно зачинив їх за собою. До мене долинав приглушений плюскіт води й дзенькіт скла. Зненацька всі ці звуки урвались. Коридор освітлювали довгі лампи під стелею, розпливчаста пляма відбитого світла лежала на дверях. Я зціпив зуби й чекав, схопившись за ручку, хоч і не сподівався, що зможу її втримати. Різкий ривок — і я мало не випустив її з рук, але двері не відчинилися, а тільки затремтіли й почали жахливо тріщати. Приголомшений, я відпустив ручку й відступив — з дверима діялося щось неймовірне: гладенький пластик вигнувся, немов його вдавлювали з мого боку всередину, до кімнати. Емаль відскакувала дрібненькими шматочками, оголюючи сталь одвірка, який дедалі більше напружувався. Раптом я зрозумів: Гері замість того щоб натискати на двері, бо вони відчинялися в коридор, щосили тягла їх до себе. Відблиск світла переломився на поверхні дверей, наче у ввігнутому дзеркалі, пролунав оглушливий хрускіт, і монолітна, гранично вигнута плита тріснула; водночас ручка, вирвана з гнізда, впала в кімнату. В проломі відразу ж показалися скривавлені руки й, залишаючи на лакованій поверхні дверей червоні сліди, усе ще тягли двері до себе. Раптом двері переламалися навпіл, косо повисли на завісах, і оранжево-біле створіння з посинілим, мертвим обличчям кинулося мені на груди, заходячись від ридань.

Якби це видовище не паралізувало мене, я, певно, пустився б навтіки. Гері конвульсивно хапала ротом повітря й билася головою об моє плече, волосся її розкуйовдилося. Я обняв Гері й відчув, як тіло її обм'якло в моїх руках. Протиснувшись у розколоту половинку дверей, я вніс Гері до кімнати й поклав на ліжко. Нігті в неї були поламані й скривавлені. Коли вона повернула руку, я побачив, що долоня в неї здерта до живого. Я зазирнув Гері в обличчя — розплющені очі байдуже дивилися крізь мене кудись удалину.

— Гері!

Вона щось невиразно пробелькотіла.

Я підніс палець до її ока. Повіка опустилась. Я підійшов до шафки з ліками. Ліжко скрипнуло. Я обернувся. Гері сиділа випроставшись і з страхом дивилася на свої скривавлені руки.

— Крісе,— простогнала вона,— я… я… що зі мною сталося?

— Ти поранилася, висаджуючи двері,— сухо відповів я.

Щось сталося з моїми губами, а надто з нижньою — по ній немовби бігали мурахи. Я прикусив її.

Гері якусь хвилину дивилася на зазублені шматки пластику, що звисали з одвірка, потім перевела погляд на мене. Підборіддя в неї затремтіло, я бачив, з яким зусиллям вона намагається

перебороти страх.

Я розрізав на шматочки марлю, вийняв із шафки присипку на рани й вернувся до ліжка. Та все зненацька випало з моїх ослаблених рук, скляний слоїчок з колодієм розлетівся в друзки, але я навіть не нахилився. Ліки вже були не потрібні.

Я взяв руку Гері. Кров тоненькою облямівкою запеклася навколо нігтів, однак усі рани вже зникли, а долоню затягувала молода, рожева шкіра. Шрами блідішали просто на очах.

Я сів, погладив обличчя Гері й спробував їй усміхнутись. Не можу сказати, що це мені вдалося.

— Навіщо ти це зробила, Гері?

— Що? Це… я?

Вона показала очима на двері.

— Так. Ти хіба не пам'ятаєш?

— Ні. Я побачила, що тебе нема, страшенно перелякалась і…

— І що?

— Почала тебе скрізь шукати, подумала, що ти, може, в душовій…

Тільки тепер я помітив, що шафа відсунена вбік і до душової зяє вхід.

— А потім?

— Я кинулась до дверей.

— І що?

— Не пам'ятаю. Мабуть, щось сталося,

— Що?

— Не знаю.

— А що ти пам'ятаєш? Що було потім?

— Я сиділа тут, на ліжку.

— А того, як я приніс тебе сюди, не пам'ятаєш?

Вона завагалася. Кутики її губ опустились, усе обличчя напружилося.

— Здається… Можливо. Сама не знаю.

Вона звісила ноги на підлогу і встала. Відтак підійшла до розтрощених дверей.

— Кріс!

Я обняв її ззаду за плечі. Вона вся тремтіла. І раптом, обернувшись, зазирнула мені в очі.

— Кріс! — прошепотіла вона.— Кріс!

— Заспокійся.

— Кріс, а що як… Кріс, може, в мене епілепсія?

Епілепсія, о Боже! Я мало не зареготав.

— Ну що ти, люба. Просто двері, розумієш, тут такі, ну, такі двері…

Ми вийшли з кімнати, коли зовнішні заслінки на

ілюмінаторах піднялися з протяжним скреготом і показався сонячний диск, що занурювався в Океан.

Я повів Гері до маленької кухоньки, розташованої в протилежному кінці коридора. Ми заходилися там разом господарювати, обнишпорюючи всі шафки й холодильники. Незабаром я виявив, що Гері не дуже вправна куховарка,— вона могла тільки відкривати консерви; це вмів і я. Я з'їв дві консерви і випив неймовірно багато кави. Гері їла, але так, як інколи їдять діти, коли не хочуть завдавати прикрощів дорослим,— без примусу, проте машинально й байдуже.

Потім ми подалися до маленької операційної, яка містилася рядом з радіостанцією. У мене визрів певний план. Я сказав Гері, що хочу її про всяк випадок оглянути, всівся у розкладному кріслі й вийняв із стерилізатора шприц і голки. Я знав, де що лежить, майже напам'ять — так нас вимуштрували на тренажері на Землі. Взявши краплину крові з пальця Гері, я зробив мазок, висушив його в ексикаторі і обробив іонами срібла у високому вакуумі.

Реальність цієї роботи діяла на мене заспокійливо. Гері, відпочиваючи на подушках розкладеного крісла, оглядала операційну, заставлену різними апаратами.

Тишу порушив уривчастий зумер внутрішнього телефону. Я взяв трубку.

— Кельвін,— сказав я, не спускаючи очей з Гері. Вона впала в апатію, немовби її виснажило все те, що довелося пережити протягом останніх годин.

— Ти в операційній? Нарешті! — почув я щось схоже на зітхання з полегкістю.

Говорив Снаут. Я чекав, притиснувши трубку до вуха.

— У тебе «гість», еге ж?

— Так.

— І ти зайнятий?

— Так.

— Невеличке дослідження, еге ж?

— А що? Маєш бажання зіграти партію в шахи?

— Не дурій, Кельвін. Сарторіус хоче з тобою зустрітися. Точніше — з нами.

— Оце так новина! — здивовано вигукнув я.— А що з… — Я затнувся, а потім додав: — Він один?

— Ні. Я висловився неточно. Він хоче поговорити з нами. З'єднаємося втрьох по відеотелефону, тільки треба заслонити екран.

— Ах, он як? Чому ж він не зателефонував просто мені? Соромиться? .

— Та, мабуть,— непевно буркнув Снаут.— Ну то як?

— Ти хочеш, щоб ми негайно домовилися? Ну тоді, скажімо, за годину. Гаразд?

— Гаразд.

Я бачив на екрані тільки його обличчя — не більше за долоню. Якусь мить Снаут пильно дивився на мене. В трубці легенько потріскували заряди. Нарешті, трохи повагавшись, він запитав:

— Ну, як ти там?

— Більш-менш. А ти як?

— Гадаю, що трохи гірше, ніж ти. Чи можна…

— Хочеш до мене прийти? — здогадався я й глянув через плече на Гері. Вона звісила голову з подушки й лежала, заклавши ногу на ногу, з нудьги підкидаючи сріблясту кульку, якою закінчувався ланцюжок біля бильця крісла.

— Облиш це, чуєш? Облиш, ти! —долинув до мене гучний голос Снаута.

Я побачив на екрані його профіль. Більше я нічого не почув,— він затулив рукою мікрофон,— але мені було видно на екрані, як ворушаться його губи.

— Ні, я не можу прийти. Може, трохи згодом. За годину,— швидко сказав він, і екран погас.

Я поклав трубку.

— Хто це був? — байдуже запитала Гері.

— Та є тут один такий: Снаут. Кібернетик. Ти його не знаєш.

— Іще довго?

— А тобі що, нудно? — кинув я.

Я вклав перший із серії препаратів у касету нейтронного мікроскопа й по черзі натис кольорові кнопки вимикачів. Глухо загули силові поля.

— Розваг тут не густо, і якщо мого скромного товариства тобі замало, то справи наші кепські,— говорив я неуважно, роблячи між словами довгі паузи, одночасно опускаючи обома руками велику чорну головку, в якій світився окуляр мікроскопа, і прикладаючи очі до м’якої гумової мушлі.

Гері щось сказала, але я не розібрав. Я бачив наче з великої висоти безмежну пустелю, залиту сріблястим блиском. На ній лежали повиті легким серпанком, ніби потріскані й звітрілі пласкі кругляки. Це були червоні кров’яні тільця. Я збільшив різкість і, не відриваючи очей від окулярів, немовби дедалі глибше занурювався в палюче сріблясте поле. Одночасно лівою рукою я крутив ручку регулятора столика, і коли червоне тільце, схоже на самотній валун, опинилося на перехресті чорних ниток, посилив збільшення. Об’єктив ніби наїжджав на деформований, запалий посередині еритроцит, який скидався вже на скелястий кратер з

чорними різкими тінями в заглибленнях кільцевої облямівки. Тепер ця облямівка, яка наїжилася кристалічним нальотом іонів срібла, вже не вміщалася в полі мікроскопа. З'явилися мутні контури напіврозплавлених, погнутих ланцюжків білка, немовби я дивився на них крізь воду, що мінилася всіма барвами веселки. Впіймавши у чорне перехрестя одне з ущільнень білкових уламків, я легенько крутнув ручку збільшувача, потім ще і ще; ось-ось мав настати кінець цієї мандрівки вглиб, приплющена тінь молекули заповнила все поле в окулярі, зображення прояснилося… Зараз!

Однак нічого, не сталось. Я повинен був побачити мерехтливі плямки атомів, схожих на хитку драговину, але їх не було. Екран сяяв чистим сріблом. Я штовхнув важельок до упору. Гудіння мікроскопа посилилося, стало гнівним, однак я й далі нічого не бачив. Деренчливий сигнал, який повторювався, ніби попереджав, що апаратура перевантажена. Я ще раз глянув на сріблясту пустелю й вимкнув струм.

Я подивився на Гері. Вона саме розтулила рот, щоб позіхнути, але замість цього вимушено всміхнулася й запитала:

— Ну, як там мої справи?

— Дуже добре,— відповів я.— Думаю, що… краще й бути не може.

Я весь час дивився на неї, знову почуваючи поколювання в спідній губі. Що власне, сталося? Що це означає? Це тіло, на вигляд таке слабке й тендітне — а по суті, незнищенне,— в основі своїй збудоване з… нічого? Я вдарив кулаком по циліндричному корпусі мікроскопа. Може, якась несправність? Може, поля не фокусуються?.. Ні, я знав, що апаратура справна. Я спустився на всі рівні: клітина, білковий конгломерат, молекули — все мало точнісінько такий вигляд, як у тисячах препаратів, що їх мені вже доводилося бачити. Але останній крок униз вів у нікуди.

Я взяв у Гері кров з вени, перелив у мірний циліндр і, поділивши її на порції, почав аналіз. Я проморочився з ним більше, ніж гадав, бо трохи втратив навик. Реакції були в нормі. Всі. Хіба що… може…

Я капнув концентрованою кислотою на червону намистинку. Краплина задиміла, посіріла, вкрилася нальотом брудної піни. Розклад. Денатурація. Далі, далі! Я взяв пробірку. А коли знов глянув на краплину, тонка бірка мало не випала мені з рук.

Під шаром брудного шумовиння, на самісінькому дні пробірки, знову наростав шар темно-червоної маси. Кров, спалена кислотою, відновлювалася! Це був нонсенс! Це було щось неможливо!

— Крісе!— долинуло до мене, наче звідкись здалеку.—

Телефон, Крісе!

— Що? А, так, дякую.

Телефон деренчав уже давно, але я почув його тільки тепер.

— Кельвін,— сказав, я, взявши трубку.

— Снаут. Я перемкнув лінію, і тепер він всі троє можемо говорити один з одним.

— Вітаю вас, докторе Кельвін,— почувся високий гугнявий Сарторіусів голос. Він пролунав так, ніби його володар ступив, на поміст, який раптом небезпечно під ним прогнувся,— підозріливо, насторожено, хоч зовні й спокійно.

— Моє шанувальнячко, докторе,— відповів, я.

Мені кортіло засміятися, хоч, відверто кажучи, приводу для цього не було аніякого. З кого, зрештою, було мені сміятися? Я щось тримав у руці: пробірку з кров'ю. Я струснув нею. Кров уже згорнулася. Може, все те, що було хвилину тому,— тільки галюцинація? Може, мені просто здалося?

— Я хотів би познайомити колег з деякими проблемами, пов'язаними з… є… фантомами..— Я чув і не чув Сарторіуса. Він ніби вдирався в мою свідомість. Я захищався від його голосу, вп'явшись очима в пробірку з загуслою кров'ю.

— Назвемо їх створіннями F,— швидко підказав Снаут.

— Чудово.

Посередині екрана темніла вертикальна лінія, яка свідчила, що я одночасно приймаю два канали — по обидва боки від неї мали бути обличчя моїх співрозмовників. Однак скло лишалося й далі темним, і тільки вузька світла облямівка навколо нього свідчила, ще апаратура працює, але передавачі чимось заслонені.

— Кожен з нас проводив різні дослідження…— Знову та сама обережність у тому ж гугнявому голосі. Хвилина тиші.— Може, спочатку обміняємось відомостями, а потім я міг би розповісти; про те, що з'ясував особисто… Може, почнете ви, докторе Кельвін?..

— Я?

Я раптом відчув на собі погляд Гері, поквапом поклав пробірку на стіл,— вона покотилася під штатив із склом,— і, присунувши ногою високий триніжок, сів на нього. Спершу я хотів був відмовитись, але несподівано для самого себе погодився.

— Гаразд. Короткий обмін думками? Чудово! Я зробив зовсім мало, однак можу сказати. Один гістологічний препарат і кілька реакцій. Мікрореакцій. У мене склалося враження, що…

До цієї хвилини я просто не знав, що казати. І рантом мене мовби прорвало:

— Усе в нормі, але це камуфляж. Імітація. В певному розумінні ще суперкопія: відтворення, досконаліше, ніж оригінал.

Це означає, що там, де в людини ми стикаємось з межею зернистості, межею структурної подільності, тут дорога веде далі завдяки застосуванню субатомної будівельної структури?

— Хвилинку! Хвилинку! Як ви це розумієте? — допитувався Сарторіус.

Снаут не озивався. А може, це його прискорене дихання чулося в трубці? Гері подивилася в мій бік. Тільки тепер я збагнув, що в стані збудження останні слова майже викрикнув. Отямившись, я згорбився на своєму незручному стільчику й заплющив очі. Як тут краще пояснити?

— Кінцевим елементом конструкції наших організмів є атоми. Припустимо, що створіння N збудовано з часток, менших, ніж звичайні атоми. Значно менших.

— З мезонів?.. — підказав Сарторіус, нітрохи не здивувавшись.

— Ні, не з мезонів… Мезони вдалося б побачити. Адже оптимальна здатність апаратури, яка стоїть тут, у мене, внизу, досягає десятьох у мінус двадцятій ангстрем. Так же ж? Однак усе-таки нічого не видню. Значить, це не мезони, а скоріше, мабуть, нейтрино.

— Як ви це собі уявляєте? Адже нейтронні конгломерати нестійкі.

— Не знаю. Я не фізик. Можливо, їх стабілізує якесь силове поле. Я на цьому не розуміюсь. Принаймні, якщо все так, як я кажу, то за будівельний матеріал для них правлять частки, які приблизно в десять тисяч разів менші, ніж атоми. А втім, це ще не все! Якби молекули білка і клітини були збудовані безпосередньо з цих «мікроатомів», то вони відповідно були б менші. Кров'яні тільця і ферменти теж. Але це не так. Звідси випливає, що всі білки, клітини, ядра клітин — тільки імітація! Справжня структура, відповідальна за функціонування «гостя», захована глибше.

— Кельвін! — майже закричав Снаут.

Пойнятий жахом, я замовк. Я сказав «гостя»? Так, але Гері цього не чула. Втім, вона однаково нічого не зрозуміла б. Вона дивилася в ілюмінатор, підперши голову рукою, її тонкий, чистий профіль вимальовувався на тлі багряної зорі. Трубка мовчала. Чулося тільки далеке дихання.

— Щось у цьому є,— буркнув Снаут.

— Так, можливо,— докинув Сарторіус.— Тільки тут є одне маленьке «але» — Океан збудований не з цих гіпотетичних часток, про які каже Кельвін, а із звичайних.

— Може, він здатен синтезувати й такі,— зауважив я, і мене раптом охопила глибока апатія.

Ця розмова була навіть несмішною. Вона була непотрібною.

— Проте це пояснило б незвичайну витривалість,— промимрив Снаут.— І темп регенерації. Може, навіть джерело енергії міститься там, у глибині, адже їм не треба їсти…

— Прошу слова,— озвався несподівано Сарторіус.

Я не міг його терпіти. Якби він хоч не виходив із своєї придуманої ролі!

— Поговоримо про мотивування. Мотивування появи створінь F. Я розглядав би це питання так: що таке створіння F? Це не особа і не копії певних осіб, а тільки матеріалізована проекція тих відомостей, що їх містить наш мозок про якусь певну особу.

Чіткість визначення вразила мене. Цього Сарторіуса, хоч він мені й був антипатичний, дурним не назвеш.

— То правда,— зауважив я.— Це пояснює навіть, чому з'явилися лю… витвори саме такі, а не інакші. Вибрано найстійкіші відбитки в пам'яті, найбільш ізольовані від усіх інших, хоча, певна річ, жоден такий відбиток повністю не ізольований і під час його «копіювання» були або могли бути захоплені частини й інших відбитків, що випадково містилися поруч, внаслідок чого прибулець виявляв іноді більші знання, аніж ті, якими володіла та, справжня особа, повторення якої він…

— Кельвін! — знову вигукнув Снаут.

Мене вразило, що тільки він так бурхливо реагував на мої необачні слова. Сарторіус, здавалося, їх зовсім не боявся. Може, це означало, що його «гість» за своєю природою не такий кмітливий, як «гість» Снаута. На мить у моїй уяві постав образ якогось кретина-карлика, що ні на крок не відступає від доктора Сарторіуса.

— Так, ми це теж помітили,— відповів він.— А тепер щодо мотивування появи створінь F… Перша думка, яка напрошується сама собою,— над нами проводять експеримент. Однак це був би експеримент, відверто кажучи, нікудишній. Якщо ми проводимо якесь дослідження, то вчимося на його результатах, передусім на помилках, і, повторюючи його, вносимо поправки… Тут же про це немає й мови. Ті ж самі створіння F з'являються знову… невідкориговані… нічим додатково не озброєні проти наших… спроб позбутися їх…

— Одне слово, тут нема функціональної петлі з коригуючим зворотним зв'язком, як би це визначив доктор Снаут,— зауважив я.— І що ж із цього випливає?

— Тільки одне: якщо це вважати за експеримент, то це не експеримент, а… брак, у що, звісно, не можна повірите. Океан… точний. Про це свідчить хоча б двошарова конструкція створінь F. До певної межі вони поводяться так, як поводилися б реальні…

справжні…— Він заплутався.

— Оригінали,— швидко підказав йому Снаут.

— Так, оригінали. Але коли ситуація стає надто складною для можливостей пересічного… е… оригіналу, в створіння F ніби «вимикається свідомість», і воно починає діяти інакше, не по-людському…

— Це правда,— потвердив я.— Але ми в такий спосіб тільки перелічуємо різновиди поведінки цих… цих витворів і більш нічого. А це марна річ.

— Я цього не певен,— запротестував Сарторіус.

І раптом я зрозумів, чим він так мене дратує: Сарторіус не розмовляв, а виголошував промову, точнісінько, як на засіданнях Інституту. Мабуть, інакше говорити він не вмів.

— Тут постає проблема індивідуальності. Океан повністю позбавлений цього поняття. Так і має бути. Мені здається, шановні колеги, що цей… е… найделікатніший, найнеприємніший для нас бік експерименту цілком випадає з уваги Океану, бо лежить поза межами його розуміння.

— Ви вважаєте, що це нарочито?.. — запитав я.

Таке твердження трохи приголомшило мене, але, поміркувавши, я визнав, що відкидати його аж ніяк не можна.

— Так. Я не вірю ні в яку підступність, зловтіху чи бажання щонайбільше нам дошкулити.., як це вважає колега Снаут.

— Я зовсім не приписую йому людських почуттів,— уперше взяв слово Снаут.— Однак, може, ти скажеш, як пояснити ці постійні повернення?

— Може, ввімкнено якийсь пристрій, що весь час повторює той самий цикл, як грамофонна платівка,— сказав я не без прихованого бажання дозолити Сарторіусові.

— Не відволікаймось, колеги,— гугнявим голосом закликав усіх доктор.— Це ще не все, що я хотів вам сказати. За нормальних умов я вважав би, що виступати навіть з коротким повідомленням про стан моїх робіт передчасно, та, враховуючи специфічну ситуацію, зроблю виняток. У мене склалося враження, повторюю, тільки враження, не більше, що припущення колеги Кельвіна цілком слушне. Я маю на увазі його гіпотезу про нейтринну структуру… Такі системи нам відомі тільки теоретично, й ми не знали, що їх можна стабілізувати. Тут з'являється певний шанс, бо знищення силового поля, яке надає системі стабільності…

Я ще трохи раніше помітив, що той темний предмет, який затуляв екран з боку Сарторіуса, відсовується: біля самісінького верху засвітилася щілина, в якій поволі ворушилося щось рожеве. І раптом темна заслона впала.

— Геть! Геть!!!— пролунав у трубці відчайдушний крик Сарторіуса.

На екрані, який раптом засвітився, промайнули, когось відштовхуючи, докторові руки в широких лабораторних нарукавниках, блиснув великий, золотистий, схожий на диск предмет, і все зникло, перш ніж я встиг зрозуміти, що цей золотистий диск — не що інше, як солом'яний бриль…

— Снаут!— покликав я, перевівши подих.

— Слухаю, Кельвін,— відповів мені стомлений кібернетиків голос.

У цю мить я відчув, що він мені симпатичний. І мене зовсім не обходило, хто в нього «гостює».

— Поки що досить з нас, га?

— Та, мабуть,— відповів я.— Послухай, якщо зможеш, то спустися вниз або до мене, гаразд?— квапливо додав я, поки він не встиг покласти трубку.

— Гаразд,— відповів він,— Тільки не знаю, коли зможу тебе відвідати.

На цьому наша проблемна дискусія закінчилася.

ПОТВОРИ

Серед ночі мене розбудило світло. Я підвівся на лікоть, затуляючи другою рукою очі. Гері, загорнувшись у простирадло, сиділа скулена у мене в ногах; волосся впало їй на обличчя, плечі стрясалися. Вона беззвучно плакала.

— Гері!

Вона скулилася ще дужче.

— Що з тобою?.. Гері…

Я сів, іще не зовсім прочумавшись від сну, поступово оговтуючись від кошмару, який щойно душив мене. Дівчина тремтіла. Я обняв її. Вона відштовхнула мене ліктем і сховала обличчя в долоні.

— Люба…

— Не називай мене такі

— Але ж, Гері, що сталося?

Я побачив її мокре, розпухле від плачу лице. Великі сльози котилися по щоках, мов у дитини, блищали в ямочці на підборідді, капали на простирадло.

— Ти мене не любиш.

— Що це ти вигадала?

— Я сама чула.

Я відчув, як у мене німіє обличчя.

— Що ти чула? Ти нічого не зрозуміла, я тільки…

— Ні. Ні. Ти казав, що це не я… щоб я забиралась геть. Я забралася б. Боже! Я забралася б, але не можу. Не знаю, що це зі мною. Я хотіла піти, але не можу. Я така… така нікчема!

— Маленька моя!!!

Я вхопив її, щосили притис до себе. Все руйнувалось. Я цілував їй руки, мокрі й солоні від сліз пальці, благав, заприсягався, просив пробачення, казав, що це був безглуздий, дурний сон. Гері потроху заспокоїлася, вже не плакала. Очі в неї стали великі, як у сомнамбули. Сльози висохли. Вона відвернулася.

— Ні, не кажи мені цього, не треба. Ти вже не такий, як був раніше…

— Я не такий!— ці слова вихопилися в мене, як стогін.

— Так. Я тобі не потрібна. Я весь час це відчувала. Тільки вдавала, що не помічаю. Думала, може, мені здається. Але ні, не здається. Ти поводишся… інакше. Не ставишся до мене серйозно. Це був сон, то правда, але снилась тобі я. Ти назвав мене на ім'я. Я була тобі гидка. Чому? Чому?

Я став перед нею навколішки, обняв її ноги.

— Маленька моя…

— Я не хочу, щоб ти так мене називав. Не хочу! Чуєш? Я зовсім не маленька. Я…

Вона зайшлася риданням, уткнувшись обличчям у постіль. Я встав. Від вентиляційних отворів з тихим шурхотом віяло холодне повітря. Мене почало морозити. Я накинув купальний халат, сів на ліжко й доторкнувся до її руки.

— Гері, послухай. Я тобі щось скажу. Скажу тобі правду…

Вона почала повільно підводитися на руках. Я бачив, як на шиї в неї б'ється під тонкою шкірою жилка. Обличчя моє знову заціпеніло, мене пронизав такий холод, немовби я раптом опинився на морозі. В голові було зовсім порожньо.

— Правду?— перепитала Гері.— Святе слово правди?

Я відповів не зразу, бо до горла мені підкотив гіркий клубок. Це була наша давнішня клятва. Коли ми її вимовляли, ніхто з нас не смів не те що збрехати, а навіть замовчати щось. Був час, коли ми мучили одне одного надмірною відвертістю, наївно вважаючи, що це нас урятує.

— Святе слово правди,— сказав я серйозно.— Гері…

Вона чекала.

— Ти також змінилася. Ми всі змінюємося. Але я не це хотів сказати. Справді, схоже… що з причини, яку ніхто з нас напевне не знає, ти не можеш мене покинути. Та це навіть на краще, бо я теж не можу тебе…

— Кріс е!

Я взяв загорнену в простирадло Гері на руки. Мокрий від її сліз ріжок простирадла впав мені на плечі. Я ходив по кімнаті, колишучи Гері. Вона погладила моє обличчя.

— Ні. Ти не змінився. Це я,— шепнула вона мені на вухо.— Зі мною щось діється. Може, це?..

Вона дивилася на чорний порожній прямокутник висаджених дверей, уламки яких я виніс увечері на склад. «Треба буде навісити нові»,— подумав я й посадив Гері на ліжко.

— Ти взагалі коли-небудь спиш?— запитав я, стоячи над нею з опущеними руками.

— Не знаю.

— Як то не знаєш? Подумай, люба.

— Це, мабуть, не справжній сон. Може, я хвора. Я просто лежу й думаю, і знаєш…

Вона затремтіла.

— Що?— запитав я пошепки, бо в мене раптом зірвався голос.

— Це якісь дуже дивні думки. Навіть не знаю, звідки вони беруться.

— Наприклад?

«Треба зберегти рівновагу,— подумав я,— хоч би що вона сказала»,— і приготувався до слів Гері, як до дошкульного удару.

Вона безпорадно похитала головою.

— Все якось так… довкола…

— Не розумію…

— Неначе не тільки в мені, але й далі, так якось… Я не можу навіть пояснити. Мені бракує слів…

— Мабуть, це тобі сниться,— кинув я ніби знехотя й з полегкістю зітхнув.— А тепер давай вимкнемо світло, й до ранку в нас не буде ніяких прикрощів, а вранці, якщо нам дуже захочеться, придумаємо собі нові. Гаразд?

Гері простягла руку до вимикача. В кімнаті стало темно, я ліг на захололу постіль, відчув тепле дихання Гері і обняв її.

— Міцніше,— прошепотіла вона. І, помовчавши, додала:— Крісе!

— Що?

— Я люблю тебе.

Мені хотілося закричати.

Ранок був червоний. Велетенський сонячний диск висів низько над обрієм. На порозі лежав лист. Я розірвав конверт. Гері була в душовій, я чув, як вона щось наспівувала. Час від часу вона вихилялася звідти, обліплена мокрим волоссям. Я підійшов до ілюмінатора і прочитав:

«Кельвін, справи кепські. Сарторіус за рішучі дії. Він сподівається, що йому вдасться дестабілізувати нейтринні системи. Для дослідів йому потрібна невелика кількість плазми як вихідного будівельного матеріалу витворів F. Він пропонує, щоб ти вирушив у розвідку і набрав трохи плазми в контейнер. Роби, як вважаєш за потрібне, але постав мене до відома про свій намір. У мене немає щодо цього ніякої думки. Здається, в мене взагалі вже нічого немає. Я волів би, щоб ти це зробив, хоча б тому, що після цього ми зрушимо з місця, хай навіть формально. Інакше залишиться тільки позаздрити Г.

P. S. Нізащо не заходь до радіостанції! Це ти ще можеш для мене зробити. Краще подзвони».

У мене стиснулося серце, коли я читав цей лист. Я уважно перебіг його очима ще раз, потім порвав і клапті викинув у раковину. Відтак почав шукати комбінезон для Гері. Це було жахливо. Точнісінько як минулого разу. Але вона нічого не знала, інакше не зраділа б так, коли я їй сказав, що мушу вирушити в недалеку розвідку за межі станції й прошу її супроводити мене. Ми поснідали в маленькій кухні (Гері знову насилу проковтнула кілька шматочків) і пішли до бібліотеки.

Перш ніж виконати доручення Сарторіуса, я хотів

переглянути літературу з проблем поля і нейтринних систем. Я ще не уявляв собі, з якого боку до цього братися, але твердо вирішив контролювати його роботу. Мені спало на думку, що цей неіснуючий нейтринний анігілятор міг би визволити Снаута й Сарторіуса, а я перечекав би «операцію» разом з Гері десь зовні — наприклад, у літальному апараті. Якийсь час я сидів над великим електронним каталогом, ставлячи йому запитання, на які він або відповідав, викидаючи картку з лаконічним написом: «У бібліографії не значиться», або пропонував мені заглибитися в такі нетрі спеціальних фізичних праць, що я не знав, з якого боку до них підступитись. Мені чомусь не хотілося залишати це велике кругле приміщення з гладенькими стінами, в які було вмонтовано шухляди з безліччю мікрофільмів та електронних записів. Розташована в самісінькому центрі станції, без жодного ілюмінатора, бібліотека була найбільш ізольованим приміщенням усередині сталевої шкаралупи. Хто знає, чи не тому мені було тут так добре, незважаючи на те, що мої пошуки досі не дали жодних наслідків? Я никав по великому залу, поки нарешті опинився перед велетенським, аж до самісінької стелі, стелажем, забитим книжками. Це зібрання мало досить сумнівну цінність, і його тримали тут, очевидно, тільки як данину пам'яті й поваги до піонерів досліджень планети Соляріс. На полицях стояло близько шестисот томів — уся класика предмета, починаючи з монументальної, хоч значною мірою й застарілої вже дев'ятитомної монографії Гізе. Я знімав ці томи, такі важкі, що їх ледве втримувала моя рука, й нехотя гортав, присівши на підлокітник крісла. Гері теж знайшла собі якусь книжку — через її плече я прочитав кілька рядків. Це була одна з тих небагатьох книжок, які залишилися тут від першої експедиції й колись належали мало не самому Гізе — «Міжпланетний кухар»… Бачачи, з якою увагою Гері вивчає кулінарні рецепти, пристосовані до суворих умов космонавтики, я мовчки заглибився в читання товстенного фоліанта, що лежав у мене на колінах. Праця «Десять років досліджень Соляріуса» вийшла в серії «Соляріана» випусками від четвертого до тринадцятого, а тепер чергові випуски нумеруються чотиризначними цифрами.

Гізе не був наділений надто великою фантазією; а втім, ця риса може тільки зашкодити дослідникові планети Соляріс. Мабуть, ніде уява і вміння швидко створювати гіпотези не становлять такої небезпеки, як тут. Зрештою, на цій планеті все можливе. Неправдоподібні описи форм, які створює плазма, все-таки досить точні, хоч здебільшого їх неможливо перевірити, бо Океан дуже рідко повторює свої еволюції. Того, хто спостерігає їх уперше, вони вражають передусім велетенськими розмірами й

чужим усьому земному характером; якби вони відбувалися у значно менших масштабах, у якійсь маленькій калюжі, їх, напевне, витлумачили б як ще один «вибрик природи», прояв випадковості й сліпої гри сил. Те, що пересічність і геніальність однаково безпорадні перед невичерпною розмаїтістю соляріанських форм, теж не полегшує спілкування з феноменами живого Океану. Гізе не був ні тим, ні тим. Він був просто класифікатором-педантом і належав до породи тих людей, у кого за зовнішньою байдужістю криється невичерпна, всепоглинаюча пристрасть до праці. Поки міг, він намагався все описувати, а коли йому не вистачало слів, придумував нові поняття, часто невдалі, які не відповідали суті змальовуваних явищ. А втім, жоден термін не передає суті того, що діється на планеті Соляріс. Її «городерева», «довгуни», «грибовища», «мімоїди», «симетріади» й «асиметріади», «хребетники» й «спритуни» звучать неймовірно штучно, однак вони дають бодай якесь уявлення про Соляріс навіть тим, хто, крім невиразних фотографій та дуже недосконалих фільмів, не бачив нічого. Певна річ, і цей сумлінний класифікатор не раз грішив необачністю. Людина постійно висуває гіпотези, навіть якщо вона дуже обачна, навіть якщо й зовсім не здогадується про це. Гізе вважав, що саме «довгуни» і є вихідною формою, і зіставляв їх з побільшеними багато разів і нагромадженими одна на одну припливними хвилями земних морів. А втім, той, хто гортав перше видання його праці, пам'ятає, що спочатку він, натхнений геоцентризмом, так і називав їх — «припливами». З такого визначення можна було б посміятися, якби воно не свідчило про безпорадність його автора. Адже ці утворення,— якщо вже шукати їм аналогії на Землі,— своїми розмірами перевершують великий колорадський каньйон і змодельовані у масі, яка у верхньому шарі має драглисто-пінисту консистенцію (причому ця піна застигає гігантськими, крихкими фестонами, мереживом з велетенськими вічками, а деяким дослідникам вона навіть видавалася «скелетистими наростами»), а під поверхнею переходить у дедалі пругкішу субстанцію, мов скорочений м'яз, але м'яз, який незабаром, на глибині кільканадцятьох метрів, перевершує твердість скелі, хоч і далі зберігає свою еластичність. Поміж напнутими, мов шкіра на спині потвори, стінами, за які вчепилися «скелетики», на багато кілометрів тягнеться сам «довгун» — утворення зовні самостійне, схоже на велетенського пітона, який проковтнув цілі гори і тепер мовчки їх перетравлює, час від часу надаючи своєму по-риб'ячому сплюснутому тілу повільних коливних рухів. Але такий вигляд «довгун» має тільки згори, з борту літального апарата. Якщо ж до нього наблизитися

настільки, що обидві «стіни ущелини» здіймуться на сотні метрів вище за апарат, «тулуб пітона» стане розпростертим аж до горизонту обширом, в якому плазма рухається з такою запаморочливою швидкістю, що створюється враження застиглого циліндра. Спершу здається, що це, сліпуче поблискуючи на сонці, обертається слизиста, сіро-зеленкувата маса, та коли апарат зависає над самісінькою поверхнею Океану (а краї «ущелин», де ховається «довгун», скидаються, на гірські хребти обабіч геологічної западини), видно, що маса ця рухається за набагато складнішим принципом. Тут є і концентричні кола, і перехресні течії темніших струменів, і дзеркальні поверхні, що відбивають небо й хмари; іноді тут гуркочуть виверження змішаного з газами напівридкого середовища. Поступово починаєш розуміти, що під тобою центр дії сил, які підтримують підняті до неба драглисті стіни, котрі поволі застигають у кристали. Однак те, що очевидне для спостерігача, не таке просте для науки. Скільки років тривали палкі суперечки з приводу того, що саме відбувається в надрах «довгунів», мільйони яких мандрують по безмежних просторах живого Океану. Вважалося, що це якісь органи чудовиська, що в них відбувається обмін речовин, процеси дихання і травлення, і тільки запилені бібліотеки знають, що іще. Кожну з цих гіпотез зрештою вдавалося спростувати тисячами нелегких, а іноді й небезпечних досліджень. А йдеться ж тільки про «довгунів», про форму, по суті, найпростішу, найстійкішу (вони існують усього кілька тижнів — явище на Солярісі унікальне).

Набагато складніша й химерніша форма, яка викликала в спостерігача чи не найрізкіший протест (певна річ, несвідомий), — це «мімоїди». Можна без перебільшення сказати, що Гізе залюбився в них і їхньому вивченню, описові, розгадуванню їхньої суті присвятив усі свої сили й знання. У назві він намагався відбити те, що в них є найприкметнішого для людини: певну схильність до наслідування довколишніх форм, байдуже, близьких чи далеких.

Одного чудового дня з глибини Океану проступає плаский, широкий круг з рваними краями й немовби залитий смолою. Через кілька годин він починає ділитися на частини, розчленовується і водночас пробивається вгору, дедалі ближче до поверхні. Той, хто спостерігає його, міг би заприсягтись, що під ним точиться запекла боротьба, бо з усіх боків сюди мчать нескінченні лави синхронних кільцевих хвиль, схожих на скривлені губи, на живі, ладні зімкнутися кратери, громадяться над розпливчастим привидом, який темніє в глибині, і, стаючи диба, опадають униз. Кожен такий обвал сотень тисяч тонн плазми супроводжується липким, ніби плямкання, гуркотом, що

триває секунди, бо все, що тут відбувається, має незбагненний масштаб. Темне чудисько наче хто заганяє вниз, кожен наступний удар немовби розплющує і розщеплює його; від окремих клаптів, які звисають, наче намоклі крила, тягнуться довгасті грона, що звужуються, утворюючи округлі форми, з'єднуються одне з одним і пливуть, підіймаючи за собою мовби приріслий до них роздрібнений диск, котрий їх породив. А тим часом згори у цю западину, що дедалі різкіше окреслюється, безнастанно потрапляють нові й нові кільця хвиль. І така гра триває іноді день, а іноді й місяць. Інколи на цьому все і закінчується.

Сумлінний Гізе назвав такий варіант «недоношеним мімоїдом», так ніби він звідкись мав точні відомості, що кінцева мета кожного такого катаклізму — «мімоїд дозрілий», тобто колонія поліпоподібних світлих наростів (звичайно, більша за ціле земне місто), призначення якої — мавпувати навколишні форми… Певна річ, відразу з'явився інший солярист — Юйвенс, який визнав саме цю, останню фазу «дегенерацією» — виродженням, відмиранням, а все розмаїття створюваних форм — цілком очевидним проявом визволення відбрунькованих утворень з-під «матеріальної» влади.

Проте Гізе, який у характеристиках інших соляріанських утворень був обережний, наче мураха, котра повзе по замерзлому водоспаду, тут був так певен себе, що й далі, ретельно збираючи та сухо описуючи найменші подробиці, навіть систематизував окремі фази формування мімоїда за ознакою дедалі зростаючої досконалості.

З висоти мімоїд скидається на місто, але це омана, викликана пошуками бодай якоїсь аналогії серед уже відомих явищ. Коли небо чисте, всі багатоповерхові вирости і частокіл на їхніх вершинах оточує шар нагрітого повітря, й від цього вони ніби коливаються, а їхні форми, й так дуже невиразні, змінюються. Перша ж хмара в небесній блакиті (я кажу так за звичкою, бо ця «блакить» у червоний день — руда, а в «голубий» — сліпучо-біла) викликає негайну реакцію. Починається бурхливе брунькування. Вгору викидається майже повністю відокремлена від основи тягуча, схожа на цвітну капусту оболонка, яка відразу ж блідне й через кілька хвилин разюче імітує купчасту хмару. Це велетенське утворення відкидає червонясту тінь, і тоді замість одних вершин мімоїда постають немовби інші, і цей рух завжди скерований у напрямку, протилежному рухові справжньої хмари. Я гадаю, Гізе дав би відрубати собі руку, щоб довідатися принаймні про те, чому так відбувається. Але такі «поодинокі» витвори мімоїда — ніщо в порівнянні з бурхливою діяльністю, яку він розвиває, «роздратований» присутністю предметів і конструкцій, що

з'являються над ним по волі прибульців із Землі.

Мімоїд відтворює геть усе, що перебуває на відстані, яка не перевищує вісьмох-дев'ятьох миль. Найчастіше він відтворює форми у збільшених розмірах, а іноді й спотворює їх до карикатури чи гротескних спрощень; особливо це стосується машин. Певна річ, за матеріал йому завжди править та сама маса, яка швидко світліє. Вивержена в повітря, вона не падає назад, а зависає, з'єднана слабкими пуповинами з основою, по якій повільно пересувається і, корчачись, скорочуючись та роздимаючись, пластично формується в неймовірно складні конструкції. Літальний апарат, ферма чи щогла відтворюються з однаковою швидкістю. Мімоїд не реагує тільки на людей, а точніше на живі організми, в тому числі й на рослини, що їх теж з експериментальною метою привезли на Соляріс невтомні дослідники. Зате манекен, лялька, зображення собаки чи дерева, зроблене з будь-якого матеріалу, копіюються негайно.

І тут треба зазначити, що така виняткова на Солярісі «покірність» мімоїда експериментаторам, на жаль, спостерігається не завжди. Навіть у найдозрілішого з них бувають свої «мляві дні», коли він тільки дуже повільно пульсує. Це пульсування, до речі, зовсім непомітне для ока. Його ритм, кожна фаза «пульсу», триває понад дві години, і встановити це пощастило тільки завдяки спеціальній кінозйомці.

У такий період мімоїд, особливо старий, дуже зручно досліджувати, бо і занурений в Океан диск, який його підтримує, і вирости, що піднімаються над ним,— цілком надійна опора для ніг.

Можна, звичайно, побувати на мімоїді і в його «робочі» дні, але в цей час видимість близька до нуля внаслідок того, що з пухирчастих відгалужень черевця, яке копіює всілякі форми, безнастанно виділяється пухнаста, біла, мов дрібний сніг, колоїдна завись. А втім, зблизька ці відтворені форми не можна охопити поглядом, бо за розмірами вони такі, як земні гори. До того ж основа мімоїда — «трударя» стає глейкою від драглистого дощу, який, випавши, лише через кілька годин перетворюється на тверду кірку, набагато легшу, ніж пемза. Та у лабіринті велетенських відростків, що скидаються чи то на покривлені колони, чи то на напівридкі гейзери, без спеціального спорядження неважко заблудитись, бо навіть яскраве сонячне світло не може пробити запону із завісі, яку безперервно викидають в атмосферу «імітаційні вибухи».

Спостереження за мімоїдом у його щасливі дні (точніше кажучи, у щасливі дні для дослідника, який перебуває над ним) можуть залишити незабутні враження. У мімоїда бувають свої

«творчі злети», коли він видає якусь небачену суперпродукцію. Тоді він створює або власні варіанти навколишніх форм, або їхнє ускладнене зображення чи навіть «формальне продовження», і може так розважатися годинами на радість художника-абстракціоніста і водночас сповнюючи відчаєм ученого, котрий марно намагається збагнути бодай що-небудь у процесах, які тут відбуваються. Іноді в діяльності мімоїда проявляються риси просто-таки дитячого спрощення, інколи він впадає в «барочні відхилення», і тоді на всьому» що він творить, лежить відбиток якоїсь слонячої величі. Старі мімоїди нерідко створюють форми, здатні викликати щирий сміх. Щоправда, я ніколи з них не сміявся, бо завжди був страшенно шокований таємничістю цього видовища.

Цілком зрозуміло, що в перші роки досліджень учені так і накинулися на мімоїди, вважаючи їх за центри соляріанського Океану й гадаючи, що саме тут відбудеться жаданий контакт двох цивілізацій. Однак дуже швидко з'ясувалося, що ні про який контакт не може бути й мови, бо все починалося й закінчувалося імітацією форм, яка нікуди не вела.

У своїх відчайдушних пошуках дослідники знову й знову зверталися до антропоморфізму чи зооморфізму, вбачаючи у найрізноманітніших витворах живого Океану то «органи чуття», то навіть «кінцівки»,— певний час такі вчені, як Маартенс і Екконаї, вважали за них «хребетників» і «швидкунів» Гізе. Однак «кінцівками» називати ці протуберанці живого Океану, які він викидав іноді на дві милі в атмосферу, було стільки ж підстав, скільки землетрус — «гімнастикою» земної кори.

Каталог форм, повторюваних більш-менш постійно й породжуваних живим Океаном так часто, що протягом доби на його поверхні їх можна побачити кілька десятків чи навіть сотень, охоплює близько трьохсот назв. Найбільш «нелюдськими», тобто геть не схожими на все те, що будь-коли досліджувалося людиною на Землі, за твердженням школи Гізе, є симетріади. Поступово стало ясно, що Океан не виявляє агресивності й загинути в його плазматичних глибинах може тільки дуже необачний чи безпечний (звичайно ж, за винятком нещасних випадків, спричинених, наприклад, пошкодженням кисневого апарата чи кондиціонера); навіть циліндричні ріки «довгунів» і страхітливі стовпи «хребетників», які безглуздо гойдаються серед хмар, можна наскрізь пробити літаком чи іншим літальним апаратом без будь-якого ризику — плазма звільняє дорогу, розступаючись перед стороннім предметом із швидкістю, рівною швидкості звуку в соляріанській атмосфері, утворюючи, якщо її до цього спонукати, глибокі тунелі навіть під поверхнею Океану (причому

енергія, яка з цією метою миттю приводиться в дію, величезна — Скрябін визначив, що вона приблизно дорівнює 1019 ергів!!!). І все ж таки дослідження симетріад учені розпочали дуже обережно, раз по раз відступаючи, запроваджуючи все нові й нові правила безпеки, часто, щоправда, тільки уявні; не дивно, що імена тих, хто перший пробився в безодні симетріад, знають на Землі навіть діти.

Жах, який викликають ці почвари-гіганти, пояснюється не їхнім зовнішнім виглядом, хоч він і справді може навіяти кошмарні сни. Його скоріше породжує те, що в межах симетріад нема нічого постійного, нічого певного, там не діють навіть фізичні закони. Саме це давало дослідникам симетріад підставу дедалі наполегливіше стверджувати, що живий Океан розумний.

Симетріади виникають раптово. Їх утворення схоже на виверження. Незадовго до того Океан починає сліпуче блищати, немовби вся його поверхня в кілька десятків квадратних кілометрів раптом покрилася склом. При цьому ні його густота, ні ритм хвилювання не змінюються. Іноді симетріада виникає там, де був нурт, який усмоктав у глибину «швидкуна», але таке буває рідко. Минає якийсь час, і склиста оболонка здувається потворним пухирем, у якому, мінячись, відбиваються весь небосхил, сонце, хмари, обрій. Схожу на спалахи блискавки гру кольорів, викликану почасти поглинанням, а почасти заломленням світла, ні з чим не порівняти! Особливо разючі світлові ефекти властиві симетріадам, які виникають під час голубого дня, а також перед самісіньким заходом сонця. Тоді складається враження, що з надр однієї планети народжується друга, яка щомиті подвоює свій об'єм. Сліпуча куля, ледве піднявшись з глибини, розтріскується біля вершини на вертикальні сектори. Однак це не розпад. Ця стадія, не зовсім удало названа «фазою квіткової чашечки», триває всього кілька секунд. Спрямовані до неба перетинчасті дуги повертаються, зростаються десь у невидимій глибині й починають блискавично формувати щось на зразок кремезного торса, всередині якого відбуваються одночасно сотні явищ. У самому центрі (вперше його дослідила експедиція Гамалії в складі сімдесятьох чоловік) з гігантських полікристалів утворюється вісьовий несучий стержень, який іноді називають, може, й не дуже вдало «хребтом». Химерна архітектоніка цієї центральної опори підтримується in statu nascendi вертикальними стовпами рідких, майже водянистих драглів, які безперервно б'ють з кілометрових западин. При цьому велет видає глухий, протягливий рик, а довкола, знавісніло хлюпочучи, здіймається вал сніжної, крупнопористої піни. Потім від центра до країв починається складне обертання потовщених

площин, на які нашаровуються відклади тягучої маси, що підіймається з глибин; водночас гейзери, про які я щойно згадував, застигають і перетворюються на рухливі, схожі на щупальці колони, пучки їх спрямовуються в точно визначені динамікою всієї конструкції місця і тепер скидаються на велетенські зябра зародка, що росте з неймовірною швидкістю; у цих зябрах струменіє рожева кров і темно-зелена, майже чорна, вода. З цієї миті симетріада починає виявляти свою найдивовижнішу властивість — здатність моделювати чи, точніше, зупиняти дію деяких фізичних законів. Передусім треба відзначити, що не буває двох однакових симетріад і геометрія кожної з них — немовби новий «винахід» живого Океану. Далі симетріада створює в собі те, що часто називають «машинами миттєвої дії», хоча ці конструкції анітрохи не схожі на машини, збудовані людьми; йдеться виключно про порівняно вузьку й через те немовби «механічну» цілеспрямованість дії.

Коли гейзери, які б'ють з безодні, роздуваються, тужавіють, обертаючись на товстостінні галереї та коридори, що розходяться навсібіч, а «перетинки» зводять систему пересічних площин, нависів, склепінь, симетріада починає виправдовувати свою назву, кожному утворенню біля одного полюса відповідає точнісінько таке ж саме утворення біля полюса протилежного.

Хвилин через двадцять—тридцять гігант починає повільно занурюватись, іноді відхиляючись від вертикальної осі на вісім—дванадцять градусів. Симетріади бувають великі й малі, але навіть карликові після занурення здіймаються метрів на вісімсот над рівнем Океану і їх видно на відстані доброго десятка миль. Найбезпечніше проникнути всередину симетріади одразу ж після відновлення нею рівноваги, коли вся система перестає занурюватися в живий Океан і знову набуває вертикального положення. Найзручніше для проникнення місце розташоване трохи нижче від вершини симетріади. Порівняно гладеньку полярну «шапку» там оточує простір, подірявлений, мов решето, гирлами внутрішніх камер і тунелів. У цілому ж ця формація — тривимірне втілення якогось рівняння вищого порядку.

Як відомо, кожне рівняння можна виразити мовою вищої геометрії, побудувати еквівалентне йому геометричне тіло. В такому розумінні симетріада — родичка конусів Лобачевського і від'ємної кривини Рімана, але через свою неймовірну складність родичка дуже далека. Це скоріше велетенська, що сягає кількох кубічних миль, модель цілої математичної системи, причому модель чотиривимірна, бо співмножники рівнянь виражаються також і в часі, і в змінах, що відбуваються з його плином.

Найпростішою, певна річ, була думка, що перед нами не що

інше, як «математична машина» живого Океану, створена у відповідних масштабах модель розрахунків, потрібних йому для якоїсь невідомої нам мети. Але цю гіпотезу Фермона нині вже ніхто не підтримує. Вона була вельми спокуслива, однак уявлення, нібито за допомогою таких титанічних виверженъ, де кожна з часток відповідає формулам математичного аналізу, до того ж дедалі складнішим, живий Океан розгортає таємниці матерії, космосу, буття, проіснувало недовго. Надто багато можна знайти в глибині симетріади явищ, які суперечать такій, по суті, простій, навіть по-дитячому наївній, як дехто вважає, інтерпретації.

Не бракувало і спроб створити якусь доступну модель симетріади, її наочну аналогію. Досить популярне пояснення Аверяна, який запропонував таке порівняння: уявімо собі стародавню земну споруду часів розквіту Вавілона, зведену з живої, збудливої й еволюціонізуючої речовини; архітектоніка її плавно поминає низку перехідних фаз, набираючи на наших очах форм грецької і романської архітектури, потім колони робляться тонкими, наче стебла, склепіння стає ніби невагомим, підноситься вгору, загострюється, арки перетворюються на круті параболи, а відтак заламуються, як у готиці. Готика, що виникла в такий спосіб, досягає досконалості, потім старіє, дотеперішня її строгість стрімкого поривання, злету змінюється вибухом оргії пишноти, на наших очах розквітає химерне бароко; якщо продовжувати цей ряд, розглядати всі ці утворення як етапи існування чогось живого, то врешті можна прийти до архітектури космодромічної епохи і водночас хоч трохи наблизитись до розуміння того, що таке симетріада.

Але таке порівняння, хоч його розвивали й збагачували, навіть спробували проілюструвати спеціальними моделями й фільмом, у найкращому разі — тільки доказ нашого безсилля, у найгіршому — спроба ухилитися від проблеми, а то й просто омана, бо симетріада не схожа ні на що земне…

Людина може сприйняти зразу зовсім небагато; вона бачить тільки те, що відбувається перед нею, тут, у даний момент, але уявити собі безліч процесів, які відбуваються одночасно, хай навіть взаємопов’язаних, таких, що доповнюють один одного, не здатна. В цьому можна пересвідчитися навіть на підставі порівняно простих явищ. Доля однієї людини може важити дуже багато, долю кількох сотень простежити важче, а долю тисячі чи мільйона осягнути просто неможливо. Симетріада — мільйон, ні, навіть мільярд, піднесений до ступеня безмежності, вона — сама неймовірність; що з того, що в глибині одного з її нефів, який є лише збільшеним у десять разів простором Кронеккера, ми —

наче мурахи, завмерлі в живому склепінні, що бачимо перед собою велетенські площини, які стрімко здіймаються вгору й тьмяно виблискують у світлі наших ракет, спостерігаємо їхній взаємозв'язок, плавність ліній та бездоганну досконалість форм, — усе це тільки мить, бо в цій архітектоніці головне — рух, зосереджений і цілеспрямований. Ми спостерігаємо лише окремий фрагмент цього процесу, коливання однієї струни в симфонічному оркестрі супергігантів і знаємо — але тільки знаємо, а не розуміємо,— що водночас над нами й під нами, в стрілчастих безоднях, недоступних нашому зору й уяві, відбуваються сотні тисяч і мільйони перетворень, пов'язаних між собою, наче ноти, математичним контрапунктом. Хтось назвав симетріаду геометричною симфонією; якщо це й справді так, то ми — її глухі слухачі.

Щоб розгледіти тут хоч що-небудь, треба відійти, відступити в безмежну далечінь, але ж у симетріаді все — утроба, розмноження, лавини народжень, безперервне формування, причому те, що формується, водночас само формує, чутливо озиваючись на кожну навколишню зміну; жодна мімоза не зреагує так на дотик, як віддалена від нас на багато миль і на сотні ярусів частина симетріади на те, що відбувається в тому місці, де ми стоїмо. Кожна конструкція, досягнувши досконалості, вивершення якої недоступне нашому зору, існує всього лише одну мить, проте сама бере участь у конструюванні інших конструкцій, диригуванні ними, а ті в свою чергу впливають на її моделювання. Так, це симфонія, але така, яка сама себе творить і сама себе глушить. Кінець симетріади жахливий. Той, хто бачив його, не міг позбутися враження, що перед його очима скоїлася трагедія, а може, навіть убивство. Через якихось дві, щонайбільше три години, протягом яких триває цей шал розростання, збільшення й самостворення, живий Океан переходить у наступ: його гладенька поверхня брижиться, заспокоєний уже, вкритий засохлою піною прибій починає кипіти; від обрію котяться лави концентричних хвиль, таких самих мускулястих кратерів, як ті, з котрих народжуються мімоїди, тільки незрівнянно більших. Занурена частина симетріади стискається, немовби якась сила поволі виштовхує колос угору, щоб викинути його за межі планети; верхні шари океанічного драговиння враз активізуються, підіймаються дедалі вище на бічні стіни симетріади, тужавіють, укривають їх, замуровують отвори, та все це дрібниці в порівнянні з тим, що відбувається рівночасно у глибині велета. Спершу формотворчі процеси — народження чергових архітектонік — ненадовго припиняються, а потім різко прискорюються: рухи маси, її взаємопроникнення, коливання, вибудова основ і

склепінь, досі такі плавні й розмірені, наче вони мали тривати віки, зненацька набирають карколомної швидкості. Виникає гнітюче відчуття, ніби колос перед лицем небезпеки, яка йому загрожує, прагне щось вивершити. Та що швидше зростає навальність переміни, то очевиднішою стає жахлива, бридка метаморфоза, як самого будівельного матеріалу, так і його динаміки. Всі стрілчасті перетини напрочуд гнучких площин робляться м'якими, млявими й провислими; з'являються невикінчені, потворні, скалічені форми, а з невидимих глибин долинає дедалі гучніший гул і рев. З силою виштовхуване з надр повітря немовби в передсмертному видиху треться об вузькі тіснини, видобуваючи з прогонів і склепінь, наче зі страхітливих горлянок, оброслих сталактитами слизу, і мертвих голосових зв'язок, стогін і хрипіння; у спостерігача, незважаючи на карколомний рух маси, виникає враження її цілковитого омертвіння. Справді, це рух плюндрування. І вже тільки ураганний вітер, завиваючи в тисячах бездонних шахт, підтримує, роздимаючи, піднебесну споруду. Мить — і вона починає сповзати вниз, западатися, наче охоплений полум'ям стільник; де-не-де ще видно останні конвульсії, безпорадний, дедалі слабший трепет; нарешті, без увину атакований іззовні, підмитий хвилями титан повільно, наче гора, перекидається й зникає в клубах піни, точнісінько такої, як та, що з неї він постав.

І що ж це все означає? Так, що воно означає?..

Пам'ятаю, як одна шкільна екскурсія оглядала Інститут соляристики в Адені. Я був тоді Гібаряновим асистентом. Через боковий зал бібліотеки школярів провели до головного приміщення, основну частину якого заповнювали касети з мікрофільмами. На них було зафіксовано незначні фрагменти нутра симетріад, певна річ, давно вже неіснуючих, а всього їх там — не окремих кадрів, а цілих бобін з плівкою налічувалося понад дев'яносто тисяч. І ось повновида дівчинка років п'ятнадцяти, рішуче й допитливо глянувши крізь окуляри, раптом запитала: «А навіщо все це?…»

Запала ніякова тиша. Вчителька суворо глянула на свою недисципліновану учениці. А ми, соляристи, які провадили екскурсію (я теж був серед них), нічого не змогли їй відповісти. І справді, що можна сказати? Адже симетріади неповторні, як неповторні загалом процеси, що відбуваються в цих гігантах. Наприклад, іноді повітря перестає проводити в них звук; або збільшується чи зменшується коефіцієнт рефракції. Інколи в деяких місцях тяжіння ритмічно пульсує, неначе в симетріаді б'ється гравітаційне серце. З'являються і зникають шари підвищеної іонізації, і тоді гірокомпаси дослідників аж

шаленіють. Цей перелік можна було б продовжити. А втім, якщо таємницю симетріад колись буде навіть розгадано, залишаться ще асиметріади…

Вони виникають так само, як і симетріади, тільки гинуть інакше. У них нічого не можна розрізнити, бо все тремтить, палає, мерехтить. Ми знаємо тільки, що вони — осередки процесів, швидкість яких наближається до межі фізично можливих величин, іноді асиметріад називають іще «неосяжними квантовими явищами». Однак їхня математична подібність до певних моделей атома така непостійна й скороминуща, що дехто вважає її другорядною чи навіть випадковою ознакою. Вони живуть набагато менше, ніж симетріади,— усього якихось двадцять хвилин, а загибель їхня іще жахливіша: слідом за ураганом, котрий роздимає і підриває їх з оглушливим гуркотом, з них з неймовірною швидкістю вихоплюється рідина. Вируючи під шаром брудної піни, вона затоплює все довкола з гидким бульканням, після чого стається вибух. Мов виверження грязьового вулкана, він викидає стовп розшматованих решток асиметріади, що ще довго падають на збурену поверхню Океану. Рознесені вітром деякі з них, висохлі, наче тріски, жовтуваті, пласкі, схожі на закостенілі перетинки чи хрящі, можна знайти на хвилях за багато десятків кілометрів від центра вибуху.

Окрему групу становлять, утворення, які на довгий чи короткий періоди повністю відокремлюються від живого Океану. Вони трапляються значно рідше, і через те їх набагато важче помітити. Коли вперше було знайдено їхні рештки, вчені помилково,— це з'ясувалося набагато пізніше,— ототожнили їх з останками створінь, які нібито живуть у глибинах Океану. Іноді здається, що ці утворення втікають, наче дивні багатокрилі птахи, від сурм «швидкунів», котрі їх переслідують. Але це земне порівняння нічого не пояснює. Інколи (дуже рідко) на скелястих берегах островів можна помітити дивні силуети, схожі чи то на тюленів на лежбищі, чи то на пінгвінів, які вигріваються на сонці або ліниво чалапають до моря, щоб злитися з ним в одне ціле.

Отак і крутилися уявлення про них у колі земних, людських понять, а перший контакт…

Експедиції подолали сотні кілометрів у глибинах симетріад, розставили реєстраційні апарати, автоматичні кінокамери; телевізійні очі штучних супутників фіксували брунькування мімоїдів і «довгунів», їхнє дозрівання і загибель. Заповнювалися бібліотеки, розросталися архіви; ціна, яку доводилося платити за ці дослідження, часом була дуже висока. Сімсот вісімнадцять чоловік пропало під час катаклізмів, не встигнувши вибратись з приречених на загибель колосів, причому сто шість із них —

тільки в одній катастрофі, відомій тим, що в ній загинув і Гізе, якому тоді саме минуло сімдесят років. Сталося непередбачене: утворення, яке за всіма ознаками належало до симетріад, спіткала смерть, властива асиметріадам. Сімдесят дев'ять чоловік, одягнених у броньовані скафандри, разом з машинами і приладами протягом кількох секунд знищив гігантський грязьовий вулкан, збивши своїм виверженням ще двадцятьох сімох, які пілотували літаки й вертольоти, що кружляли над місцем дослідження. Цю точку перетину сорок другої паралелі з вісімдесят дев'ятим меридіаном позначено на картах як «Виверження ста шістьох». Але вона існує тільки на картах,— поверхня Океану там нічим не відрізняється від будь-якого іншого пункту.

Тоді вперше за всю історію соляристичних досліджень пролунали голоси, які вимагали завдати по Океану термоядерних ударів. Та це було б жорстокіше, за будь-яку помсту, бо йшлося про знищення того, чого ми не могли зрозуміти. Коли обговорювалося це питання, Цанкен, колишній заступник начальника резервної групи Гізе, який уцілів, заблукавшись над Океаном через помилку передавалнього апарата, що хибно позначив координати місця досліджень симетріади, і прибув туди буквально через кілька хвилин після вибуху (підлітаючи, він іще побачив чорний гриб), пригрозив, що в разі такої ухвали підірве станцію разом з собою й вісімнадцятьма людьми, які залишилися на ній. І хоч офіційно ніколи не визнавалося, що цей самовбивчий ультиматум уплинув на наслідки голосування, можна припустити, що так воно й було.

Однак часи, коли такі численні експедиції відвідували планету, вже минули. Сама станція, за будівництвом якої спостерігали з супутників,— інженерна споруда такого масштабу, що Земля могла б пишатися нею, якби не здатність Океану протягом кількох секунд створювати конструкції, в мільйони разів більші,— має форму диска діаметром у двісті метрів з чотирма ярусами в центрі й двома по краях. Вона висить на висоті від п'ятисот до тисячі п'ятисот метрів над Океаном завдяки гравітаторам, що приводяться в рух енергією анігіляції, і, крім звичайної апаратури, якою устатковуються всі станції та великі сателоїди інших планет, її оснащено ще й спеціальними радарними установками, готовими в разі найменшої зміни стану поверхні Океану ввімкнути додаткову потужність, — тож, тільки-но з'являються перші ознаки нового живоутворення, сталевий диск підіймається в стратосферу.

Тепер станція майже безлюдна. Відтоді, як у нижніх складах замкнули роботів — з невідомої мені досі причини,— у коридорах

не зустрінеш ні душі, мов на кораблі, що дрейфує без команди, яка загинула за таємничих обставин.

Коли я поставив на полицю десятий том монографії Гізе, мені здалося, що під моїми ногами затремтіла сталь, укрита шаром пористого пінопласту. Я заціпенів, але тремтіння більше не повторилося. Бібліотека була ретельно ізольована від усього корпусу станції, і вібрація могла виникнути тільки з однієї причини: з ракетодрому стартувала якась ракета. Ця думка повернула мене до дійсності. Я ще не вирішив остаточно, чи полечу, як мені радив Сарторіус. Якщо я поводитимусь так, ніби цілком схвалюю його плани, то в кращому разі зможу тільки відтягти наше зіткнення; я був майже певен, що справа дійде до сутички, бо вирішив зробити все можливе, щоб урятувати Гері. Головне, чи були в Сарторіуса шанси на успіх. Його перевага переді мною була величезна: як фізик, він розумівся на цій проблемі у десять разів краще за мене, і я міг, хоч як це парадоксально, покладатися лише на бездоганність рішень, які підносив нам Океан. Тож я цілу годину просидів над мікрофільмами, силкуючись виловити хоча б щось доступне моєму розумінню з моря триклятої математики, мовою якої промовляла фізика нейтринних процесів. Спершу мені це здалося безнадійним, тим паче, що неймовірно складних теорій нейтринного поля було аж п'ять — явна ознака того, що всі вони далекі від досконалості. Та врешті-решт мені вдалося знайти щось обнадійливе. Я саме переписував формули, коли раптом хтось постукав. Я швидко підійшов до дверей і прочинив їх, заступаючи, щілину. Я побачив перед собою блискуче від поту Снаутове обличчя. В коридорі більше нікого не було.

— А, це ти,— сказав я, широко розчиняючи двері.— Заходь.

— Так, це я,— відповів Снаут.

Голос його лунав хрипко, під запаленими очима набрякли мішки. Снаут був у блискучому гумовому антирадіаційному фартусі на еластичних шлейках; з-під фартуха виглядали ті самі брудні холоші штанів, яких він, здавалося, ніколи не скидав. Його очі оббігли круглий, рівномірно освітлений зал і зупинилися, завваживши Гері, яка стояла в глибині біля крісла. Ми швидко ззирнулись, і я опустив повіки; тоді він легенько вклонився, а я люб'язним тоном відрекомендував їх одне одному:

— Це доктор Снаут, Гері. Снаут, це… моя дружина.

— Я… малопомітний член екіпажу й через те…— Пауза небезпечно затяглась.— Я не мав нагоди познайомитися з вами…

Гері усміхнулася й подала йому руку. Він потис її, як мені здалося, трохи приголомшений, кілька разів кліпнув очима й скам'янів, вирячившись на Гері. Я поклав йому на плече руку.

— Даруйте,— сказав Снаут, звертаючись до Гері,— Я хотів би поговорити з тобою, Кельвін…

— Будь ласка,— відповів я з якоюсь великосвітською невимушеністю. Все це трохи скидалося на низькопробну комедію, але іншого виходу не було.— Гері, люба, не звертай на нас уваги. Нам з доктором треба поговорити про наші нудні справи…— І, взявши Снаута за лікоть, я повів його до маленьких кріселець у протилежному кінці залу.

Гері вмостилася в кріслі, у якому щойно сидів я, але підсунула його так, щоб, підводячи очі від книжки, могла нас бачити.

— Ну що? — тихо запитав я.

— Розвівся,— стиха просичав Снаут.

Можливо, якби мені переказали цю історію, й такий початок нашої розмови, я б зареготав, але тут, на станції, моє почуття гумору зовсім атрофувалося.

— З учорашнього дня я прожив кілька років, Кельвін,— додав він.— Кілька непоганих років. А ти?

— Нічого…— відповів я, трохи повагавшись, бо не знав, що казати. Я завжди з симпатією ставився до Снаута, але відчував, що зараз повинен його остерігатися, точніше, того, з чим він до мене прийшов.

— Нічого? — мовив Снаут тим самим тоном, що й я.— Навіть так?..

— Про що це ти? — Я вдав, що не розумію його.

Він примружив почервонілі очі й, нахилившись до мене так близько, що я відчув на обличчі тепло його дихання, зашепотів:

— Ми загрузаємо, Кельвін. З Сарторіусом я вже не можу зв'язатись. Я знаю тільки те, що написав тобі й що він розповів мені після нашої маленької пречудової конференції…

— Він вимкнув відеофон? — запитав я.

— Ні. В нього коротке замикання. Здається, він зробив це навмисне або…— Снаут різко змахнув кулаком, немовби щось розбиваючи.

Я мовчки дивився на нього. Лівий кутик його губів скривився в неприємній усмішці.

— Кельвін, я прийшов тому, що…— Снаут не доказав.— Що ти збираєшся роботи?

— Ти маєш на увазі той лист? — неквапливо запитав я.— Можу це зробити, не бачу підстав для того, щоб відмовлятись, я, власне, заради цього тут і сиджу. Хотів розібратися…

— Ні,— урвав він мене.— Я не про те…

— Ні? — перепитав я з удаваним подивом.— Тоді слухаю тебе.

— Сарторіус, — буркнув Снаут, трохи помовчавши.— Йому здається, що він знайшов шлях… розумієш?

Він не спускав з мене очей. Я сидів спокійно, намагаючись надати своєму обличчю байдужого виразу.

— По-перше, ця історія з рентгеном. Те, що робив з ним Гібарян, пам'ятаєш? Можлива певна модифікація…

— Яка саме?

— Ми посилали в Океан просто пучок променів і модулювали тільки їхню напругу за різними законами.

— Ну, я про це знаю. Нилін уже ставив такі досліди. Та й багато інших теж.

— Так, але вони застосовували м'яке випромінювання. А в нас воно було жорстке — ми гатили в Океан на всю потужність.

— Це може призвести до прикрих наслідків,— зауважив я.— Порушення Конвенції Чотирьох і ООН.

— Кельвін… не прикидайся. Адже тепер це вже не має аніякісінського значення. Гібарян метрвий.

— Ага, Сарторіус хоче звалити все на нього?

— Не знаю. Ми з ним про це не говорили. Та й, зрештою, це не так важно. Оскільки «гості» завжди з'являються саме в ту мить, коли ми прокидаємося, то це, на думку Сарторіуса, дає підставу зробити висновок, що Океан витягує з нас рецепт для своїх витворів під час нашого сну. Мабуть, він гадає, що найважливіший наш стан — саме сон. Тому так і чинить. А Сарторіус хоче послати йому нашу яву — думки, коли ми не спимо, розумієш?

— У який спосіб? Поштою?

— Жарти пошлеш йому сам, окремо. Цей пучок променів ми промодулюємо біострумами мозку когось із нас.

У голові в мене раптом проясніло.

— Ага,— сказав я.— І цей хтось — я, так?

— Так. Він мав на увазі саме тебе.

— Красненько дякую.

— Що ти на це скажеш?

Я нічого не відповів. Снаут мовчки глянув на Гері, яка поринула в читання, а відтак перевів погляд на моє обличчя. Я відчув, що блідну, але нічого не зміг з собою вдіяти.

— Ну як?..— запитав він.

Я знизав плечима.

— Ці рентгенівські проповіді про досконалість людини я вважаю блазенством. І ти теж. Може, ні?

— Так?

— Так.

— Дуже добре,— сказав Снаут і всміхнувся, немовби я

виправдав його сподівання.— Отже, ти проти цього наміру Сарторіуса?

Я ще не розумів, як це сталось, але в його погляді прочитав, що він загнав мене туди, куди хотів. Я мовчав, бо що тут можна було сказати?

— Чудово,— мовив він.— Є ще один проект. Перемонтувати апарат Роше.

— Анігілятор?

— Так. Сарторіус уже зробив попередні розрахунки. Це цілком реально. І навіть не потрібна буде велика потужність. Апарат працюватиме цілодобово, необмежений час, створюючи антиполе.

— Стри… стривай! Як ти це собі уявляєш?!

— Дуже просто. Це буде нейтринне антиполе. Звичайна матерія залишається без змін. Знищенню підлягають тільки… нейтринні системи. Розумієш?

Снаут задоволено посміхнувся. Я сидів приголомшений. За хвилину він перестав посміхатися, пильно глянув на мене, наморщивши лоба, й чекав.

— Отже, перший проект — «Думка» — ми відкидаємо. А другий? Сарторіус уже над ним працює. Назвемо його «Свобода».

Я на мить заплющив очі. І раптом у мене сяйнув здогад: Снаут — не фізик; Сарторіус вимкнув або розбив відеофон. Та це ж чудово!

— Я назвав би його інакше — «Бійня»…— неквапливо проказав я.

— Ти теж не святий. Хіба ні? Тепер усе буде зовсім інакше. Ніяких «гостей», ніяких створінь F — нічого. Уже в ту мить, коли почнеться матеріалізація, настане розпад.

— Це непорозуміння,— усміхнувсь я, похитавши головою. Я був певен, що моя усмішка цілком природна.— йдеться не про докори сумління, а тільки про інстинкт самозбереження. Я не хочу вмирати, Снаут.

— Що?!.

Снаут вражено й підозріло дивився на мене. Я витяг з кишені зім'ятого папірця з формулами.

— Я теж думав про це. Ти що, здивований? Адже я перший висунув нейтринну гіпотезу. Хіба неправда? Дивись. Антиполе можна збудити. Для звичайної матерії воно безпечне. Це правда. Але в ту мить, коли настає дестабілізація, коли нейтринна структура розпадається, вивільнюється надлишок енергії зв'язку. Якщо на кожен кілограм маси в стані спокою припадає десять у восьмім степені ергів, то на кожне створіння F — п'ять — сім по десять у восьмім степені. Знаєш, що це означає? Еквівалент

невеликому заряду урану, якби він вибухнув усередині станції.

— Що ти кажеш!.. Але ж… Сарторіус мав усе те врахувати…

— Не обов'язково,— заперечив я, лукаво усміхнувшись.— Бачиш, справа в тому, що Сарторіус належить до школи Фрезера і Кайоллі. Згідно з їхньою теорією, вся енергія зв'язку в момент розпаду вивільнюється у вигляді світлового випромінювання. Це був би просто сліпучий спалах, не зовсім, може, безпечний, але й не руйнівний. Є, однак, й інші гіпотези, інші теорії нейтринного поля. За Кайятом, Аваловим, за Сіоною, спектр випромінювання значно ширший, а максимум припадає на жорстке гамма-випромінювання. Добре, що Сарторіус вірить своїм учителям і їхнім теоріям, проте є й інші теорії, Снаут. І знаєш, що я тобі скажу?..— спроквола мовив я, бачачи, що мої слова справляють на нього враження.— Треба взяти до уваги й Океан. Якщо вже він зробив те, що зробив, то, мабуть, застосував оптимальний метод. Інакше кажучи, його дії, як мені здається, є аргументом на користь тієї, другої школи — противників Сарторіуса.

— Покажи мені цього папірця, Кельвін…

Я подав йому аркушик. Снаут нахилив голову, намагаючись розібрати мої закарлючки.

— Що це таке?— показав він пальцем.

Я взяв у нього папірець.

— Це? Тензор трансмутації поля.

— Дай мені ці розрахунки.

— Навіщо?— запитав я, хоча знав, що він відповість.

— Треба показати їх Сарторіусові.

— Як хочеш,— байдуже відповів я.— Можеш узяти. Тільки май на увазі, що експериментально цього ніхто не перевіряв. Такі структури нам іще не відомі. Сарторіус вірить у Фрезера, а я розраховував за Сіоною. Він скаже, що я не фізик, і Сіона теж. Принаймні в його розумінні. Та це питання дискусійне. А мене не влаштовує дискусія, внаслідок якої я можу випаруватися для більшої слави Сарторіуса. Тебе я можу переконати, а його — ні. Навіть і не намагатимусь.

— Що ж ти хочеш зробити?.. Він працює над цим,— безбарвним голосом промовив Снаут, згорбившись весь і аж наче зів'явши.

Я не знав, чи можу розраховувати на його довір'я, але мені було вже однаково.

— Те, що робить людина, яку хочуть убити,— тихо відповів я.

— Спробую з ним зв'язатися. Може, він думає про якісь застережні заходи,— буркнув Снаут і підвів на мене очі:—Слухай, а якщо все-таки… Той перший проект, га? Сарторіус погодиться. Напевно. Тут… принаймні є… якийсь шанс…

— Ти в це віриш?

— Ні,— відповів він, не вагаючись ні секунди.— Але… це не зашкодить…

Я не хотів надто швидко погоджуватись,— адже саме це мені й було треба: Снаут ставав моїм спільником. Тепер ми могли разом зволікати цю гру.

— Треба подумати,— сказав я.

— Ну, я піду,— буркнув Снаут.

Коли він підводився з крісла, у нього затріщали суглоби.

— Хоч енцефалограму ти дозволиш собі зробити?— запитав він, потираючи пальцем фартух, наче хотів витерти на ньому невидиму пляму.

— Гаразд,— погодився я.

Не звертаючи уваги на Гері (вона сиділа з книжкою на колінах і мовчки спостерігала цю сцену), Снаут попрямував до дверей. Коли вони зачинилися за ним, я встав і розправив аркушик, який тримав у руці. Формули були справжні. Я не підробив їх. Не знаю тільки чи Сіона визнав би правильними мої висновки. Мабуть, ні. Гері підійшла до мене ззаду і торкнулася моєї руки. Я здригнувсь.

— Крісе!

— Що, люба?

— Хто це був?

— Я тобі вже казав. Доктор Снаут.

— Що він за людина?

— Я мало його знаю. А чому ти про це питаєш?

— Він так дивився на мене…

— Мабуть, ти йому сподобалася.

— Ні,— похитала вона головою. Він дивився на мене зовсім інакше. Так… неначе…

Вона зіщулилась, звела на мене очі й відразу ж потупила їх.

— Ходімо звідси куди-небудь…

РІДКИЙ КИСЕНЬ

Не знаю, скільки я пролежав у темній кімнаті, втупившись очима у світний циферблат годинника на своєму зап'ясті. Я прислухався до власного дихання, охоплений почуттям якогось подиву. Та водночас мене поймала байдужість. Певно, я страшенно стомився. Я повернувся на бік, ліжко було незвичайно широке, мені чогось бракувало. Я затамував віддих. Запала цілковита тиша. Я завмер. Ані найменшого шереху. Гері! Чому я не чую її дихання? Я провів руками по постелі: Гері поруч не було.

«Гері!»— хотів я покликати, але раптом почув чиюсь ходу. Хтось ішов, великий і важкий, як…

— Ти, Гібарян?— спокійно запитав я.

— Так, це я. Не вмикай світла.

— Не вмикати?

— Не треба. Так буде краще для нас обох.

— Але ж ти помер!

— Байдуже. Ти ж упізнаєш мій голос?

— Так. Навіщо ти це зробив?

— Довелося. Ти запізнився на чотири дні. Якби ти прилетів раніше, може, в цьому відпала б потреба. Та ти не дорікай собі. Мені не так уже й погано.

— Ти справді тут?

— Ах, он воно що! Ти думаєш, що я тобі снюся, як думав про Гері?

— Де вона?

— Звідки ти взяв, що я це знаю?

— Здогадався.

— Тримай свої здогади при собі. Припустімо, що я тут замість неї.

— Але я хочу, щоб вона теж була біля мене.

— Це неможливо.

— Чому? Послухай, ти ж знаєш, що насправді це не ти, а я?

— Ні. Це справді я. Якби ти захотів бути педантичним, то міг би сказати — це ще один я. Але не будемо марнувати слів.

— Ти підеш?

— Так.

— І тоді вона повернеться?

— Хіба це для тебе так важливо? Хто вона для тебе?

— Це вже моя справа,

— Ти ж її боїшся.

— Ні.

— І гидуєш…

— Чого ти від мене хочеш?..

— Ти повинен жаліти себе, а не її. Їй завжди буде двадцять років. Не прикидайся, ніби ти цього не знаєш!

Раптом, невідомо чому, я заспокоївсь. Я слухав Гібаряна цілком спокійно. Мені здалося, що тепер він стоїть ближче, в ногах ліжка, проте я, як і досі, нічого не бачив у довколишній пітьмі.

— Чого ти від мене хочеш?— запитав я тихо.

Мій тон начебто здивував його. Він хвилину помовчав.

— Сарторіус переконав Снаута, що ти його обдурив. Тепер вони обдурюють тебе. Вдаючи, що монтують рентгенівську установку, вони будують анігілятор поля.

— Де вона?— запитав я.

— Ти хіба не чув, що я тобі сказав? Я тебе попередив!

— Де вона?

— Не знаю. Май на увазі: тобі потрібна буде зброя. Тобі ні на кого тут покластися.

— Я можу покластися на Гері,— сказав я.

Гібарян тихо захихикав.

— Звичайно, можеш. До певної міри. Зрештою ти завжди можеш зробити те, що зробив я.

— Ти не Гібарян.

— Та ну? А хто ж, по-твоєму? Може, твій сон?

— Ні. Ти їхня лялька. Але ти про це не знаєш.

— А ти знаєш, хто ти сам?

Ці слова мене збентежили. Я хотів підвестись, однак не зміг. Гібарян тим часом щось говорив. Я не розумів слів, чув тільки звуки його голосу, відчайдушно боровся з кволістю, ще раз шарпнувся з усієї сили… і прокинувсь. Я хапав ротом повітря, як викинута на берег рибина. Було зовсім темно. Це сон. Кошмар. Зараз… «дилема, яку ми не вміємо розв'язати. Ми переслідуємо самих себе. Політерії застосували якийсь спосіб селективного посилення наших думок. Пошуки мотивів цього явища і є антропоморфізм. Там, де нема людей, нема й доступних для людини мотивів. Щоб провадити далі дослідження, треба знищити або власні думки, або їхню матеріальну реалізацію. Перше не в нашій владі, а друге надто вже нагадує вбивство».

Я дослухавсь у темряві до цього розміреного, далекого голосу, який упізнав відразу ж: говорив Гібарян. Я простяг руки. Ліжко було порожнє.

«Прокинувся, щоб знову заснути»,— подумав я і покликав:

— Гібарян?..

Голос мій урвався на півслові. Щось тихенько клацнуло, і я

відчув на обличчі легенький подих.

— Ну що це ти, Гібарян,— пробуркотів я, позіхаючи.— Так переслідувати із сну в сон — це вже, знаєш…

Біля мене щось зашелестіло.

— Гібарян!— повторив я вже трохи гучніше.

Пружини ліжка гойднулися.

— Крісе… це я…— почувся шепіт поряд мене.

— Це ти, Гері… а Гібарян?

— Крісе… Крісе… його ж не… ти сам казав, що він помер…

— Уві сні все можливе,— сказав я спроквола. Тепер у мене вже не було цілковитої певності, що я бачив сон.— Він був тут. Щось говорив,— додав я.

Мені страшенно хотілося спати. «Якщо мене так хилить на сон, значить, я сплю»,— майнула нісенітна думка. Я торкнувся губами холодного плеча Гері і влігся зручніше. Вона щось відповіла мені, але я вже поринув у забуття.

Уранці в залитій червоним світлом кімнаті я пригадав події, які сталися минулої ночі. Розмова з Гібаряном мені приснилась. Але те, що було потім? Я чув його голос, міг у цьому навіть заприсягтись, однак добре не пам'ятав, що саме він говорив.

Точніше, він не говорив, а читав лекцію. Лекцію…

Гері купалася. З душової долинав хлюпіт води. Я зазирнув під ліжко, куди кілька днів тому засунув магнітофон. Його там не було.

— Гері!— покликав я.

Її мокре обличчя вихилилося з-за шафи.

— Ти часом не бачила під ліжком магнітофона? Маленького, кишенькового…

— Там лежало багато різних речей. Я все склала туди.— Вона кивнула на поличку біля аптечки й зникла в душовій.

Я підхопився з ліжка, але мої пошуки не дали ніяких наслідків.

— Ти не могла його не помітити,— сказав я, коли Гері повернулася до кімнати.

Гері нічого не відповіла й почала розчісуватися перед дзеркалом. Тільки тепер я помітив, яка вона бліда, в її очах, коли вони зустрілися в дзеркалі з моїми, була якась настороженість.

— Гері,— знову почав я вперто, як осел,— магнітофона на полиці немає.

— Ти що, не можеш знайти іншої теми для розмови зі мною?..

— Даруй,— промимрив я.— Твоя правда, я бовкнув дурницю.

Не вистачало ще, щоб ми почали сваритися!

Потім ми пішли снідати. Гері сьогодні робила все не так, як завжди, проте я не міг уловити, в чому різниця. Вона весь час

роззиралась і ніби не чула, коли я їй щось казав, наче раптово впадала в задуму. А один раз, коли вона підвела голову, я помітив, що очі в неї блищать.

— Що з тобою?— пошепки запитав я.— Ти плачеш?

— Ох, дай мені спокій. Це не справжні сльози,— схлипнула вона.

Можливо, я не повинен був задовольнятися цією відповіддю, але я нічого в світі так не боявся, як «відвертих розмов». Зрештою, мене турбувало щось зовсім інше. Хоч я й знав, що інтриги Снаута і Сарторіуса мені тільки приснились, усе-таки почав розмірковувати, чи є взагалі на станції якась підходяща зброя. Про те, навіщо вона мені, я не думав — просто хотілося її мати. Я сказав Гері, що повинен піти на склади. Вона мовчки пішла зі мною. Я перерив усі ящики, обшукав контейнери, а коли спустився на самісінький низ, то не міг здолати бажання зазирнути до холодильної камери. Проте мені не хотілося, щоб Гері заходила туди, тому я тільки прохилив двері і обвів очима все приміщення. Під темним саваном вимальовувався видовжений предмет, однак звідти, де я стояв, не видно було, чи лежить там іще та, чорношкіра. Мені здалося, що те місце тепер порожнє.

Я не знайшов нічого підходящого, і настрій у мене ще більше зіпсувався. Несподівано я помітив, що Гері поруч зі мною нема. А втім, вона відразу ж прийшла — затрималася в коридорі,— але вже сама її спроба покинути мене, бодай на секунду, хоч зробити це їй було дуже важко, мала насторожити мене. Та й я далі поводився, наче йолоп, чи просто вдавав ображеного хтозна й на кого. У мене розболілася голова, я не міг знайти в аптечці ніяких порошків і злий, як сто чортів, перевернув усе в ній догори дном. Іти знову до операційної не хотілося. Рідко якого дня мені так не щастило, як сьогодні. Гері тінню снувала по кімнаті, час від часу ненадовго кудись зникаючи. Пополудні, коли ми вже пообідали (втім, Гері взагалі нічого не їла, а я навіть не пробував її вмовити щось з'їсти, бо в мене розколювалася від болю голова, тож і сам пожував щось без усякого апетиту), вона раптом сіла поруч і смикнула мене за рукав.

— Ну, чого тобі?— неохоче буркнув я.

Мені здалося, що по трубах долинає ледь чутний стукіт,— мабуть, Сарторіус длубався в апаратурі високої напруги. Мені хотілося піти нагору. Та від думки, що доведеться взяти з собою й Гері, відразу ж відхотілось. Якщо в бібліотеці її присутність іще можна було якось витлумачити, то там, серед машин, вона може дати Снаутові привід для якогось ущипливого зауваження.

— Кріссе,— прошепотіла Гері,— а як у нас із тобою?..

Я мимохіть зітхнув. Ні, сьогоднішній день я аж ніяк не міг назвати щасливим.

— Краще й бути не може. А про що, власне, ти?

— Я хотіла б поговорити з тобою.

— Будь ласка. Я слухаю.

— Тільки не так.

— А як? Я ж тобі сказав, що в мене болить голова, і взагалі роботи по самісіньку зав'язку…

— Головне, аби було бажання, Крісе…

Я силувано всміхнувся. Мабуть, моя усмішка була жалюгідна.

— Маєш рацію, люба. Говори.

— А ти скажеш мені правду?

Я звів брови. Такий початок розмови мені зовсім не подобався.

— Навіщо ж мені тебе обманювати?

— У тебе можуть бути на те причини. Серйозні. Та якщо ти хочеш, щоб… ну, одне слово… то не обманюй мене.

Я промовчав.

— Я тобі щось скажу, і ти мені скажи. Гаразд? Тільки щиру правду. Незважаючи ні на що.

Я не дивився їй у вічі, і хоч вона ловила мій погляд, удав, що не помічаю цього.

— Я тобі вже казала, що не знаю, звідки тут узялася. Але, може, ти знаєш? Почекай, я ще не закінчила. Може, й ти теж цього не знаєш. А якщо знаєш, тільки не можеш мені сказати зараз, то, можливо, згодом, колись? Це не найстрашніше. Принаймні даси мені шанс.

Я відчув себе так, немовби мене облили крижаною водою.

— Маленька моя, що ти кажеш? Який шанс?— промимрив я.

— Крісе, хоч би хто я була, я не маленька. Ти мені обіцяв. Скажи.

Від цього її «хоч би хто я була» мені перехопило подих, і я міг тільки дивитися на неї, дурнувато хитаючи головою, ніби захищаючись від того, що мав іще почути.

— Я ж тобі вже пояснила — не обов'язково казати це саме зараз. Скажи просто, що не можеш…

— Я нічого від тебе не приховую…— відповів я хрипким голосом.

— От і добре,— відповіла вона й підвелася.

Я хотів щось сказати. Відчував, що не можу так облишити цю розмову, але слова застрягали мені в горлі.

— Гері…

Вона стояла біля ілюмінатора, одвернувшись від мене. Темно-синій, порожній Океан розпростерся під голим небом.

— Гері, якщо ти думаєш… Гері, адже ти знаєш — я люблю тебе.

— Мене?

Я підійшов до неї. Хотів її обняти. Вона випручалась, відштовхнувши мою руку.

— Ти такий добрий… Любиш мене? А я воліла б, щоб ти мене бив!

— Ну що ти, Гері, люба!

— Ні! Ні! Замовкни, будь ласка.

Гері підійшла до столу й почала збирати тарілки. Я дивився в темно-синю порожнечу. Сонце сідало, й величезна тінь станції розмірено погойдувалася на хвилях. Тарілка вислизнула з рук Гері і впала на підлогу. В раковині булькала вода. Рудий колір переходив по краях небосхилу у брудно-червоне-золото. Якби я знав, що робити! Якби я тільки знав! Запала раптова тиша. Гері стояла поруч, у мене за спиною.

— Ні. Не обертайся,— сказала вона, знизивши голос до шепоту.— Ти ні в чому не винен, Крісе. Я знаю. І не картай себе.

Я простиг до неї руки. Гері відскочила й, піднявши цілий стіс тарілок, промовила:

— Шкода. Якби вони могли розбитись, я розтрощила б їх на друзки, всі до одної!!!

Якусь мить мені здавалося, що Гері й справді жбурне їх на підлогу, але вона мигцем глянула на мене й усміхнулась:

— Не бійся — я не влаштовуватиму тобі сцен.

Я прокинувся серед ночі й відразу ж насторожено сів на ліжку. В кімнаті було темно, тільки з коридора крізь прочинені двері падала тонка смужка світла. Звідкись долинали пронизливе, дедалі гучніше сичання і приглушені, тупі удари, наче щось велике відчайдушно билося за стіною. «Метеор! — майнуло мені в голові.— Пошкодив обшивку. Там хтось є!»

Протяжне хрипіння.

Я остаточно прочумався від сну. Я ж на станції, не в ракеті, а цей жахливий звук…

Я вискочив у коридор. Двері маленької лабораторії були відчинені навстіж, там горіло світло. Я вбіг досередини.

Мене обдало хвилею крижаного холоду. В кабіні клубочилася пара, від якої замерзав подих. Хмара білих сніжинок кружляла над загорненим у купальний халат тілом, яке кволо билося на підлозі. У цьому крижаному тумані я ледве розгледів, що це Гері, кинувся до неї й підняв на руки; халат обпікав мені долоні, Гері хрипіла. Я вискочив у коридор і побіг мимо нескінченної низки дверей, уже не відчуваючи холоду, тільки дихання Гері, яке вихоплювалося з її розтулених уст хмарками пари, що вогнем

обпікала мені плече.

Я поклав Гері на стіл, розірвав на грудях халат, мить дивився на її заледеніле, перекривлене судомою обличчя; кров замерзла в кутиках розтулених уст, укрила їх чорною смагою, на язиці блищали кристалики льоду…

Рідкий кисень! У лабораторії в посудинах Дьюара зберігався рідкий кисень; підіймаючи Гері, я відчув, як під руками в мене тріщало скло. Скільки вона могла випити? Все одно. Спалені трахея, горлянка, легені — рідкий кисень ядучіший, ніж концентровані кислоти. Її скреготливе, сухе, мов звук шматованого паперу, дихання завмирало. Очі заплющились. Агонія.

Я глянув на великі засклені шафи з інструментами й ліками. Трахеотомія? Інтубація? Але ж у неї вже нема легенів! Вони спалені. Ліки? Стільки ліків! Полиці були заставлені рядами кольорових бутлів і коробок. Хрипіння виповнило все приміщення, з розтуленого рота Гері все ще йшла пара.

Грілки…

Я кинувся шукати їх, метнувся до однієї шафи, до другої, рвонув дверцята й почав викидати коробки з ампулами. Тепер шприц. Де він?… У стерилізаторах. Я не міг скласти його закляклими руками, пальці задеревіли й не хотіли згинатися. Почав шалено гатити кулаком по кришці стерилізатора, але нічого, крім слабкого поколювання, не відчував.

Хрипіння, яке вихоплювалося з грудей Гері, ще подужчало. Я підскочив до неї. Очі її були розплющені.

— Гері!

Це був навіть не шепіт. Я не міг видобути з себе ні звуку. Обличчя в мене було якесь чуже, неслухняне, немовби виліплене з гіпсу. Ребра в Гері ходили ходором під білою шкірою, мокре від розталого снігу волосся розсипалося по столу. Вона дивилася на мене.

— Гері!

Я більше нічого не міг видушити з себе. Стояв стовпом, звісивши неслухняні, задерев'яніли руки; ступні ніг, губи, повіки пекли дедалі дужче, але я майже не відчував цього. Крапля розталої в теплі крові скотилася по щоці Гері, прокресливши скісну риску. Язик затремтів і зник у горлянці; вона й досі хрипіла.

Я взяв її за зап'ястя — пульсу не було; тоді я відкинув поли халата й проклав вухо до страхітлово холодного тіла під грудьми. Крізь шум, який нагадував тріск вогню, я почув стукіт, шалені удари серця, такі швидкі, що їх не можна було полічити. Я стояв, низько нахилившись над нею, заплющивши очі; і раптом щось

торкнулося моєї голови. То пальці Гері перебирали моє волосся. Я зазирнув їй у вічі.

— Крісе,— прохрипіла вона.

Я схопив її руку, вона відповіла потиском, який трохи не розчавив мою долоню. Обличчя Гері спотворила жахлива гримаса, з-під повік блиснули білки очей, у горлі захрипіло, і все тіло звела блювота. Я насилу зміг її вдержати, вона сповзала зі столу, билася головою об край фарфорового зливника. Я підтримував її й притискав до столу, але з кожним новим спазмом вона вириалася з моїх рук. Я геть укрився потом, ноги стали ватяні. Коли напади блювання ослабли, я спробував покласти Гері. Вона стогнала, хапаючи ротом повітря. Несподівано на цьому страшному, закривавленому обличчі засвітилися очі.

— Крісе…— прохрипіла Гері,— чи… довго, Крісе?

Вона почала задихатися, на губах у неї виступила піна, знову почалася блювота. Я тримав її з останніх сил. Потім Гері так раптово впала навзнак, аж у неї клацнули зуби, і часто задихала.

— Ні, ні, ні,— виштовхувала вона з кожним видихом, і кожен видих здавався останнім.

Але блювота вернулася знову, і Гері знову забилася в моїх обіймах, втягуючи повітря в короткі перерви між її нападами з такими зусиллями, що крізь шкіру проступали ребра. Нарешті повіки напівзатулили її невидющі очі. Вона знерухоміла. Я подумав, що це кінець, і вже навіть не витирав рожеву піну з її губів; стояв, схилившись над нею, чув десь далеко удари величезного дзвона й чекав останнього зітхання, щоб потім безтямно упасти на підлогу, та Гері все ще дихала, причому вже майже без хрипів, дедалі спокійніше, а горбик груді, що був, здавалося, майже зовсім непорушний, раптом почав здригатись у такт швидкому биттю серця. Я стояв згорбившись; обличчя Гері починало рожевіти. Я ще нічого не розумів. Обидві мої долоні спітніли, і мені здалося, ніби я глухну — щось м’яке, еластичне виповнило вуха, та я однаково чув той дзвін — тільки тепер він був глухий, неначе в нього тріснуло било. Гері підвела повіки, і наші очі зустрілися.

«Гері»,— хотів я сказати, але губи мої не поворухнулись, обличчя мовби обернулося на мертву, важку маску, і я міг тільки дивитися на неї.

Гері обвела очима приміщення, поворухнула головою. В лабораторії запала глибока тиша. За спиною в мене, в якомусь іншому, далекому світі, розмірено капала з погано закрученого крана вода. Гері звелася на ліктях. Сіла. Я позадкував. Вона спостерігала за мною.

— Що?— запитала.— Що? Не… вдалося? Чому?.. Чому ти так

дивишся?..— І раптом страшно закричала:— Чому ти так дивишся?!!

Знову запала тиша. Гері глянула на свої руки. Здивовано поворушила пальцями.

— Це я?..

— Гері,— вимовив я беззвучно, самими лише губами.

Вона підвела голову.

— Гері?..— повторила трохи здивовано, повільно зсунулася на підлогу, встала, похитнулась, але тут же відновила рівновагу й пройшлася кілька кроків. Усе це вона робила, наче загіпнотизована, дивилася на мене й мовби не бачила.

— Гері?— спроквола мовила вона ще раз.— Але ж.. я… не Гері. А хто я?.. А ти, ти?!

Раптом очі її розширилися, заблищали, і тінь усмішки й радісного подиву освітила її обличчя.

— Може, ти теж? Крісе! Може, ти теж?!

Я мовчав, притиснувшись зі страху спиною до шафи.

Руки в Гері опали.

— Ні,— сказала вона.— Ні, бо ти боїшся. Послухай — я більше не можу. Так не можна. Я нічого не знала. Я й тепер… я й досі нічого не розумію. Адже це неможливо! Я,— вона притиснула до грудей побілілі руки,— нічого не знаю, крім… крім того, що я — Гері! Може, ти гадаєш, що я прикидаюсь? Ні, не прикидаюсь, святе слово правди, не прикидаюсь.

Останні її слова пролунали як стогін. Вона заридала і впала на підлогу. Її крик немовби в мені щось розбив, і я підскочив до неї, схопив за плечі; вона пручалася, відштовхувала мене, ридаючи без сліз, кричала:

— Пусти! Пусти! Ти мною гидуєш! Я знаю! Я так не хочу! Не хочу! Ти ж бачиш, сам бачиш, що це не я, не я, не я…

— Замовкни!— кричав я, термосячи її.

Ми обоє кричали, мов навіжені, стоячи одне перед одним навколішках. Голова Гері безживно хиталася й билася об моє плече, а я щосили притискав її до себе. Раптом ми завмерли, важко дихаючи. З крана розмірено капала вода.

— Крісе…— насилу видушила з себе Гері, уткнувшись обличчям у моє плече.— Скажи, що я повинна зробити, щоб мене не стало, Крісе…

— Перестань!— гримнув я на неї.

Вона підвела голову й пильно подивилася на мене.

— Як?.. Ти теж не знаєш? Нічого не можна придумати? Геть нічого?

— Гері… зглянься…

— Я хотіла… ти ж сам бачив. Ні. Ні. Пусти, я не хочу, щоб ти

мене торкався! Тобі гидко.

— Неправда!

— Правда. Тобі гидко. Мені… мені самій… теж. Якби я могла… Якби я тільки могла…

— Ти наклала б на себе руки?

— Так.

— А я не хочу, розумієш? Не хочу, щоб ти себе вбила. Я хочу, щоб ти була тут, зі мною, і більше нічого мені не треба!

Величезні сірі очі Гері вп'ялися в мене.

— Як гарно ти брешеш… — зовсім тихо сказала вона.

Я відпустив її й підвівся з колін. Гері сіла на підлозі.

— Скажи, що я повинен зробити, аби ти мені повірила? Я кажу те, що думаю! Це правда. Іншої правди нема.

— Ти не можеш сказати правду. Я не Гері.

— А хто ж ти?

Вона довго мовчала. У неї затремтіло підборіддя, і, опустивши голову, вона прошепотіла?

— Гері… але я знаю, що це неправда. Ти не мене… любив там, колись давно…

— Так,— сказав я.— Те, що було, вже минуло. Воно померло. Але тут я люблю тебе. Розумієш?

Вона похитала головою.

— Ти добрий. Не думай, що я не можу оцінити все те, що ти робив. Ти намагався робити якнайкраще. Але марно. Коли три дні тому я вранці сиділа біля тебе й чекала, поки ти проснешся, я ще нічого не знала. У мене таке відчуття, ніби то було давно, дуже давно. Я поводилась, мов божевільна. В голові все ніби повив якийсь туман. Я не пам'ятала, що було раніше, а що пізніше, і нічому не дивувалася, наче після наркозу чи тяжкої недуги. І я навіть думала, що, може, я хворіла, але ти не хочеш мені цього сказати. Та потім деякі факти примусили мене замислитися. Ти знаєш, які саме. Дещо прояснилося у мене в голові вже після твоєї розмови там, у бібліотеці, з тим, як його, зі Снаутом. Але ти не хотів мені нічого сказати, тож я встала вночі і ввімкнула магнітофон. Я збрехала тобі тільки раз, один-однісінький раз, Крісе, бо справді потім сховала його. Той, хто говорив… як його звали?

— Гібарян.

— Так, Гібарян. Тоді я довідалася про все, хоча, щиро кажучи, й досі нічого не можу збагнути. Я не знала одного: що я не можу… що я не є… що це так скінчиться… що цьому не буде краю. Про це він нічого не казав. А втім, може, й казав, та ти раптом прокинувсь, і я вимкнула магнітофон. Одначе я й так почула достатньо, щоб зрозуміти: я не людина, а тільки знаряддя.

— Що ти кажеш, Гері?!

— Так, знаряддя для вивчення твоїх реакцій чи щось подібне. У кожного з вас є такий… така, як я. Все ґрунтується на підсвідомих спогинах чи уяві… А втім, ти знаєш це краще, ніж я. Він говорив про страшні, неймовірні речі, і якби все це так не збігалося, я б, мабуть, не повірила!

— Що збігалося?

— Ну, що мені непотрібний сон і що я весь час повинна бути коло тебе. Ще вчора вранці я думала, що ти мене ненавидиш, і через те була нещасна. Боже, яка я була дурна! Але скажи, сам скажи, хіба я могла собі уявити?! Хіба ж Гібарян ненавидів ту свою… А як він про неї говорив! Тільки тоді я зрозуміла: хоч би я що робила, це нічого не змінює, бо, хочу того чи ні, для тебе це однаково буде тортурою. Ба ні, ще гірше, бо знаряддя тортур мертві і ні в чому не винні, як камінь, що може впасти і вбити. А щоб знаряддя здатне було бажати добра й любити, цього я не могла собі уявити. Мені б хотілося розповісти тобі принаймні те, що коїлося зі мною тоді, коли я все зрозуміла, коли слухала магнітофонну стрічку. Може, це стане тобі в пригоді. Я навіть пробувала записати…

— Через те ти й увімкнула світло?— запитав я здушеним голосом.

— Так. Але з цього нічого не вийшло. Бо я шукала в собі, знаєш… їх — те щось зовсім інше, я наче збожеволіла, повір мені! Якийсь час мені здавалося, що під моєю шкірою зовсім немає тіла, що всередині у мене щось інше, що я тільки… тільки оболонка. Щоб ошукати тебе. Розумієш?

— Розумію.

— Коли лежиш уночі отак годинами без сну, то думкою можна залинути дуже далеко, та ти й сам це добре знаєш…

— Знаю…

— Але я відчувала своє серце і, зрештою, пам'ятала, що ти брав на аналіз мою кров. Яка в мене кров? Скажи, скажи правду. Адже тепер уже можна.

— Така сама, як і в мене.

— Справді?

— Присягаюсь тобі.

— Що це означає? Знаєш, я потім думала, що, може, це заховане десь у мені, що воно… може, дуже маленьке. Однак я не знала, де саме. Тепер я думаю, що просто викручувалась, бо дуже боялася того, що хотіла зробити, й шукала якогось іншого виходу. Але, Крісе, якщо в мене така ж сама кров… якщо все так, як ти кажеш, то… Ні, це неможливо. Адже тоді я б умерла, правда? Виходить, щось усе-таки є, тільки де? Може, в голові? Але ж я

думаю цілком нормально… і нічого не знаю… Якби я думала цим, то повинна була б одразу все знати й не любити тебе, а тільки вдавати і розуміти вдало… Крісе, благаю тебе, скажи мені все, що ти знаєш, може, вдасться щось зробити?

— Що саме?

Вона мовчала.

— Ти хочеш умерти?

— Мабуть.

Знову запала тиша. Я стояв над зніченою Гері, дивлячись на порожній зал, на біле емальоване обладнання, на блискучі розсипані інструменти, немовби шукав щось конче мені потрібне, проте ніяк не міг знайти.

— Гері, можна й мені щось сказати?

Вона очікувала.

— Так, це правда, що ти не зовсім така, як я. Та це зовсім не означає, що ти гірша за мене. Навпаки. Зрештою, можеш думати, що хочеш, але завдяки цьому… ти не вмерла.

Якась дитяча, жалісна усмішка з'явилася на її обличчі.

— Невже це означає, що я… безсмертна?

— Не знаю. В усякому разі, ти не така смертна, як я.

— Це страшно,— прошепотіла Гері.

— Може, не так страшно, як тобі здається.

— Але ж ти мені не заздриш…

— Гері, це скоріше питання твого… призначення — я б так назвав це. Знаєш, тут, на станції, твоє призначення, по суті, таке ж невиразне, як і моє, як і кожного з нас. Ті двоє продовжуватимуть експеримент Гібаряна, і може статися все, що завгодно…

— Або й нічого.

— Або й нічого. І скажу тобі, я волів би, щоб таки справді нічого не сталося, навіть не тому, що боюся (хоча страх теж, мабуть, відіграє тут якусь роль), а тому, що все те нічого не дасть. Це єдине, в чому я абсолютно певен.

— Нічого не дасть? А чому? Через цей… Океан? Гері здригнулася.

— Так. Через контакт. Я думаю, що все тут, по суті, дуже просто. Контакт означає обмін досвідом, поняттями, зрештою результатами, якимись рівнями… А якщо нічим обмінятися? Якщо слон — не велетенська бактерія, то Океан не може бути велетенським мозком. Кожна з обох сторін може, звичайно, вдаватися до якихось дій. Внаслідок однієї з них я зараз дивлюся на тебе й намагаюсь утовкмачити тобі, що ти мені дорожча, ніж ті дванадцять років життя, які я присвятив планеті Соляріс, і що я хочу бути з тобою завжди. Може, твоя поява мала стати для мене карою, може, ласкою, а може, тільки мікроскопічним

дослідженням. Свідченням дружби, підступним ударом чи знущанням? Може, всім водночас або,— що мені здається найімовірнішим,— чимось зовсім іншим. Та, врешті-решт, хіба нас повинні цікавити задуми наших батьків, хоч би як вони різнилися між собою? Ти можеш сказати, що від цих задумів залежить наше майбутнє, і я з цим погоджуюсь. Я не можу передбачити того, що буде. Так само, як і ти. Не можу навіть обіцяти, що кохатиму тебе довіку. Після того, що сталося, можна сподіватись чого завгодно. Може, завтра я обернусь на зелену медузу? Це від нас не залежить. Але в тому, що залежить від нас, ми будемо разом. Хіба цього мало?

— Знаєш,— сказала Гері,— я хочу запитати тебе ще… Я… дуже на неї… схожа?

— Була дуже схожа,— відповів я,— а тепер уже не знаю.

— Тобто як?..

Гері підвелася з підлоги і втупилась у мене широко розплющеними очима.

— Ти її вже заступила,

— І ти певен, що ти не її, а мене?.. Мене?..

— Так. Тебе. Не знаю. Боюся, що якби ти й справді була нею, то я не зміг би тебе кохати.

— Чому?

— Бо я скоїв щось жахливе.

— Щодо неї?

— Так. Коли ми були…

— Не треба.

— Чому?

— Бо я хочу, щоб ти знав: я — це не вона.

РОЗМОВА

На другий день, повернувшись з обіду, я знайшов на столі під ілюмінатором записку від Снаута. Він повідомляв, що Сарторіус тимчасово припинив роботу над анігілятором, щоб ще раз і востаннє дослідити, як на Океан вплине пучок жорсткого випромінювання.

— Люба,— сказав я Гері,— мені треба піти до Снаута.

Червона заграва палала в ілюмінаторі й поділяла кімнату на дві частини. Ми з Гері були в блакитній тіні. Здавалося, що все поза нею мідяне, навіть книжки, тож досить якійсь із них упасти з полиці, і вона забрязкотить.

— Ідеться про той експеримент. Тільки не знаю, як це краще зробити. Я волів би, розумієш…

— Не виправдовуйся, Крісе. Я б і сама хотіла… Якби тільки ненадовго…

— Ну, якийсь час доведеться згаяти,— відповів я.— Послухай, а може, ти підеш зі мною й почекаєш у коридорі?

— Гаразд. А якщо я не витримаю?

— А як це, до речі, з тобою відбувається?— запитав я й квапливо додав:— Я питаю не з цікавості, розумієш, але, може, розібравшись у цьому, ти могла б сама усе те перебороти.

— Я боюся,— відповіла Гері, і обличчя її вкрилось ледь помітною блідістю.— Я навіть не можу сказати, чого боюся, власне, не боюся, а тільки… наче кудись щезаю. До того ж в останню мить я відчуваю ще такий сором… Як тобі все це пояснити… А потім уже нічого нема. Через те я й думала, що це якась хвороба…— тихо закінчила вона й здригнулася.

— Певно, таке відбувається тільки тут, на цій клятій станції,— мовив я.— Щодо мене, то я постараюсь зробити все, щоб ми її якнайшвидше залишили.

— Ти думаєш, що це можливо?— Гері широко розплющила очі.

— А чому б ні? Кінець кінцем, я до неї не прикутий… А втім, це залежатиме також від того, що́ ми вирішимо із Снаутом. Як ти гадаєш, скільки ти зможеш пробути сама?

— Це залежить…— неквапливо почала Гері І опустила голову.— Якщо я чутиму твій голос, то, мабуть, справлюся з собою.

— Тобі краще не слухати нашу розмову. Ні, в мене від тебе немає ніяких таємниць, але я не знаю, не можу знати, що скаже Снаут.

— Нічого більше не говори, Крісе. Я розумію. Гаразд. Я стану

так, щоб чути тільки звук твого голосу,— цього з мене цілком вистачить.

— Тоді я зараз подзвоню йому з лабораторії. Двері залишу відчиненими.

Гері мовчки кивнула головою. Я пройшов крізь стіну червоного сонячного проміння і опинився в коридорі — через контраст він видався мені майже чорним, хоч там горіли лампи. Двері до маленької лабораторії були відчинені. Блискучі скалки посудини Дьюара, які лежали на підлозі під величезними резервуарами з рідким киснем, ураз нагадали мені про нічну пригоду. Коли я зняв трубку й набрав номер радіостанції, маленький екран заяснів. Синювата плівка світла, яка немовби вкривала зсередини матове скло, тріснула, і Снаут, перехилившись через підлокітник високого крісла, зазирнув мені просто в очі.

— Вітаю,— сказав він.

— Я прочитав записку й хотів би поговорити з тобою. Можна прийти?

— Можна. Зараз?

— Так.

— Будь ласка. Ти прийдеш… не сам?

— Ні, сам.

Його бронзове від засмаги худе обличчя з глибокими поперечними зморшками на чолі, схилене набік у випуклому склі, що надавало йому схожості з якоюсь дивовижною рибиною в акваріумі, набрало багатозначного виразу.

— Ну, ну,— закивав він головою.— Чекаю.

— Ходімо, люба,— мовив я удавано бадьоро, заходячи до кімнати, перетканої червоними пасмами світла, за якими бачив тільки силует Гері, але голос у мене зірвався.

Гері сиділа, забившись у куток крісла й просунувши руки під підлокітники. Або вона надто пізно почула мою ходу, або не змогла враз прибрати нормальну позу — не знаю, тільки цієї миті мені було цілком досить, щоб побачити, як вона бореться з незбагненною, прихованою в ній силою, і серце моє захлюпнув сліпий, лютий гнів, змішаний з жалем.

Ми мовчки попростували довгим коридором, поминаючи його секції, вкриті різнобарвною емаллю, яка, за задумом архітекторів, мала скрашати перебування людей у цій броньованій шкаралупі. Ще здалеку я побачив прохилені двері радіостанції. З них у коридор падала довга червона смуга — сонце досягало й сюди. Я глянув на Гері — вона навіть не пробувала усміхнутись; я бачив, як вона всю дорогу зосереджено готувалася до боротьби з собою. Напруження вже й зараз змінило

її обличчя — воно блідло й аж наче здрібніло. За кілька кроків від дверей вона зупинилась; я обернувся до неї, вона легенько, самими лиш кінчиками пальців підштовхнула мене, мовби кажучи: «Іди». І в цю мить усі мої плани, Снаут, експеримент, станція видалися мені такими нікчемними в порівнянні з тією мукою, яку вона прийшла сюди перебороти. Я відчув себе катом і хотів уже повернути назад, як раптом широку сонячну смугу, заломлену на стіні коридора, заслонила людська тінь. Я наддав ходи і ввійшов до кабіни. Снаут стояв зразу ж за дверима, немовби чекав на мене. Червоне сонце палало прямо за ним, і здавалося, що Снаутове сиве волосся випромінює пурпурове сяйво. Ми якусь мить мовчки дивились один на одного. Він мовби вивчав моє обличчя. Його лиця я не бачив, засліплений блиском ілюмінатора. Я обійшов Снаута й зупинився біля високого пульта, з якого стирчали гнучкі стебла мікрофонів. Він поволі обернувся, незворушно стежачи за мною, і звично скривив рота в легкій гримасі, яка здавалася то усміхом, то виразом утоми. Не спускаючи з мене очей, Снаут підійшов до металевої шафи, яка займала всю стіну і обабіч якої громадились ніби поспіхом звалені в купи радіодеталі, термічні акумулятори й різні інструменти, підсунув туди табуретку й сів, опершись спиною на емальовані дверцята.

Наша мовчанка, яку ми й досі зберігали, ставала вже принаймні дивною. Я зосереджено вслухався в тишу, що панувала в коридорі, де залишилась Гері, але звідти не долинало ані найменшого шереху.

— Коли ви будете готові?— поцікавився я.

— Можна було б розпочати навіть сьогодні, однак запис займе ще трохи часу.

— Запис? Ти маєш на увазі енцефалограму?— Ну звичайно, ти ж погодився. А що?

— Та нічого.

— Кажи, я слухаю,— озвався Снаут, коли мовчанка знову стала гнітючою.

— Вона вже знає… про себе.— Я знизив голос майже до шепоту.

Снаутові брови стрельнули вгору.

— Та невже?

Мені здалося, ніби він тільки вдає, що здивувався. Чого ж він прикидається? Мені одразу ж відхотілося говорити, але я все-таки переборов себе. «Треба бути хоча б лояльним,— подумав я,— якщо вже більше нічого не лишилося».

— Вона почала здогадуватися, мабуть, після нашої розмови в бібліотеці, спостерігала за мною, співставляла факти, потім

знайшла Гібарянів магнітофон і прослухала стрічку…

Снаут не змінив пози, як і до цього, сидів, опершись на шафу, але в його очах спалахнули іскорки. Я стояв біля пульта навпроти дверей, прочинених у коридор, і ще більше стишив голос:

— Цієї ночі, коли я спав, вона пробувала покінчити з собою. Рідкий кисень…

Щось зашелестіло, наче папір на протязі. Я завмер, дослухаючись до того, що діялося в коридорі, адже джерело звуку було десь ближче. Щось зашкряботіло, наче миша… Миша? Дурниці! Звідки тут могли взятися миші? Я спідлоба стежив за Снаутом.

— Я тебе слухаю,— сказав він спокійним тоном.

— Їй, звичайно, це не вдалося… в усякому разі, вона знає, хто вона.

— Навіщо ти мені про це розповідаєш?— несподівано запитав Снаут.

Я не відразу зметикував, що́ йому відповісти.

— Тому, щоб ти орієнтувався… щоб знав справжній стан речей,— промовив я.

— Я тебе застерігав.

— Ти хочеш сказати, що знав…— Я мимохіть підвищив голос.

— Ні. Звичайно ж, ні. Але я вже пояснював тобі, як усе відбувається. Кожен «гість», який тут з'являється — насправді тільки фантом, напакований безладною мішаниною почерпнутих у свого… Адама… спогадів і образів, поза якими він просто… порожній. Чим довше він з тобою, тим більше олюднюється. І набуває самостійності, до певних меж, звичайно. І через те, чим довше це триває, тим важче…

Снаут не докінчив, глянув на мене спідлоба й недбало кинув:

— Вона вже все знає?

— Так, я ж тобі сказав.

— Геть усе? І те, що вона вже раз була тут, а ти…

— Ні!

Снаут усміхнувся.

— Кельвін, послухай, якщо це настільки… Що ти, власне, збираєшся робити? Залишати станцію?

— Так.

— З нею?

— Так.

Снаут мовчав, немовби розмірковуючи над моєю відповіддю, проте в його мовчанні було ще щось… Що? Знову цей ледве чутний шерех тут, зразу ж за тонкою перегородкою. Снаут засовався на стільці.

— Чудово,— мовив він.— Чого ти так на мене дивишся?

Думаєш я стану тобі на заваді? Роби, як хочеш, любий мій. Гарні були б ми з тобою, якби до всього ще й силували один одного? Я не збираюся тебе переконувати, скажу лишень: ти намагаєшся в нелюдській ситуації залишатися людиною. Може, це й благородно, але марно. А втім, чи благородно, я теж не певен. Хіба глупота може бути благородною? Та справа не в цьому. Ти відмовляєшся від подальших експериментів, хочеш полетіти звідси геть і забрати її з собою. Так?

— Так.

— Але ж це також… експеримент. Ти подумав про це?

— Що ти маєш на увазі? Хіба вона… зможе?.. Якщо разом зі мною, то не бачу…

Я говорив дедалі повільніше й нарешті зовсім замовк. Снаут з полегкістю зітхнув.

— Ми всі тут дотримуємося страусової політики, Кельвін, але принаймні знаємо про це й не демонструємо свого благородства.

— Я нічого не демонструю.

— Гаразд. Я не хотів тебе образити. Свої слова про благородство забираю назад, але страусова політика лишається в силі. Ти ведеш її в особливо небезпечній формі: обманюєш себе, і її, і знову себе. Ти знаєш умови стабілізації системи, збудованої з нейтринної матерії?

— Ні. І ти теж їх не знаєш. Цього не знає ніхто.

— Твоя правда. Зате нам відомо інше: така система нестійка й може існувати тільки завдяки безперервному припливові енергії. Мені все пояснив Сарторіус. Ця енергія створює вихрове поле стабілізації. Так от: чи є це поле зовнішнім щодо «гостя». Чи, може, воно виникає в його організмі? Вловлюєш різницю?

— Так,— неквапливо відповів я.— Якщо воно зовнішнє, тоді… вона… тоді… така…

— Тоді, віддалившись від Соляріса, така система розпадеться, — докінчив Снаут замість мене.— Ми не можемо цього з певністю стверджувати, але ти вже здійснив експеримент. Та ракета, яку ти запустив… і досі кружляє довкола планети. Вибравши час, я навіть обчислив параметри її руху. Можеш полетіти, вийти на орбіту, зблизитися, стикуватись з нею й перевірити, що сталося з… пасажиркою…

— Ти збожеволів!— вигукнув я.

— Ти так гадаєш? Ну… а якщо… повернути її сюди, ту твою ракету, га? Це можна зробити. У неї дистанційне керування. Ми знімемо її з орбіти і…

— Перестань!

— І це теж тобі не підходить? Ну, тоді є ще один спосіб, дуже простий. Не треба навіть повертати її на станцію. Нехай собі там

кружляє. Ми тільки зв'яжемось з нею по радіо; якщо вона жива, то обізветься і…

— Але ж… але ж там уже давно скінчився кисень!— насилу видушив я з себе.

— А може, вона обходиться без кисню. Ну що, спробуємо?

— Снаут… Снаут…

— Кельвін… Кельвін…— перекривив він мене сердито.— Ну що ти за людина! Кого ти хочеш ощасливити? Врятувати? Себе? Її? Котру? Цю чи ту? На обох сміливості в тебе вже не вистачає? Сам бачиш, до чого це призводить! Кажу тобі востаннє: тут ситуація — поза всякою мораллю.

Раптом я знову почув той самий шерех, немовби хтось нігтями дряпнув стіну, і мене тієї ж миті охопила цілковита байдужість. Я почував себе так, ніби всю цю ситуацію, нас обох, розглядав з величезної відстані в перевернутий бінокль — усе було маленьке, трохи смішне, неістотне.

— Ну гаразд,— сказав я.— І що ж, по-твоєму, я повинен зробити? Позбутися її? Але ж завтра з'явиться така сама, хіба ні? Тоді що, знов? І так щодень? Доки? Навіщо? Що це мені дасть? А тобі? Сарторіусові? Станції?

— Ні, спершу ти дай мені відповідь. Ти полетиш разом з нею і, припустімо, сам будеш свідком, що з нею станеться. Через кілька хвилин побачиш перед собою…

— Ну що?— запитав я ущипливо.— Страховисько? Демона, га?

— Ні. Звичайну, найзвичайнісіньку агонію. Ти й справді повірив у її безсмертя? Запевняю тебе — вони всі вмирають… Що ти тоді зробиш? Повернешся по… наступну?

— Перестань!!!— закричав я, стискаючи кулаки.

Снаут дивився на мене з поблажливою усмішкою в примружених очах.

— Ах, це я маю перестати? Знаєш, на твоєму місці я облишив би цю розмову. Краще вже зроби щось інше, наприклад, відшмагай різками Океан, помщаючись на ньому. Що тебе мучить? Отже, якщо…— він театрально помахав рукою і звів очі до стелі, немовби проводжаючи когось поглядом,— то будеш мерзотником? А так хіба ні? Якщо усміхаєшся, коли тобі хочеться вити, вдаєш веселого й спокійного, коли ладен рвати на собі волосся,— тоді, виходить, ти не мерзотник? А що, як тут не можна не бути мерзотником? Що тоді? Битися в істериці перед Снаутом, який в усьому винен, так? Ну, тоді ти, до всього, ще й дурень, любий мій…

— Може, це ти…— сказав я, похнюпивши голову,— Я… люблю її.

— Кого? Свій спомин?

— Ні. її. Я розповів тобі, що́ вона намагалася зробити. На таке здатна далеко не кожна… жива людина.

— Отже, ти сам визнаєш, що…

— Не лови мене на слові.

— Ну гаразд. Хай так — вона любить тебе. А ти хочеш її любити. Це різні речі.

— Помиляєшся.

— Кельвін, мені дуже прикро, але ти сам утаємничив мене в свої інтимні справи. Не любиш. Любиш. Вона ладна пожертвувати своїм життям. Ти також. Це дуже зворушливо, красиво й благородно — все, що завгодно. Але тут усе це ні до чого. Ні до чого. Розумієш? Ні, ти не хочеш цього зрозуміти. Сили, над якими ми не владні, втягнули тебе в круговерть, і вона — її часточка. Фаза. Повторюваний ритм. Якби вона була… якби тебе переслідувало страховище, ладне заради тебе на все, ти б не вагався й хвилини, щоб спекатися його. Правда ж?

— Правда.

— А може… може, саме тому в неї вигляд не страховища? Це зв'язує тобі руки? Так про це ж і йдеться, щоб вони в тебе були зв'язані!

— Ще одна гіпотеза на додаток до мільйона тих, що в бібліотеці. Снаут, годі, вона… Ні. Я не хочу більше про це з тобою говорити.

— Гаразд. Ти ж сам почав. І все-таки подумай над тим, що вона, зрештою, тільки дзеркало, в якому відбивається частина твого мозку. Якщо вона й справді чарівна, то тільки тому, що чарівним був твій спомин про неї. Ти дав рецепт. Круговерть не забувай!

— Ну й чого ти хочеш від мене? Щоб я… щоб я спекався її? Я вже питав тебе: навіщо це робити? Але ти не відповів.

— Зараз відповім. Я не запрошував тебе сюди на цю розмову. Не втручався у твої справи. Нічого тобі не наказував і не забороняв — і не зробив би цього, навіть якби й міг… Ти… ти сам прийшов сюди й виклав мені все… знаєш навіщо? Ні? Щоб скинути з себе весь цей тягар. Я знаю, який він важкий, любий мій! Так, так, знаю, і не перебивай мене! Я ні в чому тобі не перешкоджаю, але ти — ти сам хочеш, щоб я тобі перешкодив. Якби я став тобі на заваді, ти, може, розчерепив би мені голову, мені, зліпленому з такого ж тіста що й ти, і сам відчув би себе людиною. А так… ти не можеш дати всьому цьому ради й через те сперечаєшся зі мною… а, по суті, з самим собою! Скажи мені ще, що ти тяжко побиватимешся, якщо вона раптом щезне… А втім, не кажи нічого.

— Ну знаєш! Я прийшов, щоб розповісти тобі просто з почуття лояльності, що збираюся залишити разом з нею станцію, — спробував я відбиватись від нього, але мої слова прозвучали непереконливо навіть для мене самого.

Снаут знизав плечима.

— Цілком можливо, що ти зостанешся при своїй думці. Якщо я й заговорив з тобою про це, то тільки тому, що ти зайшов уже надто далеко, а вертатися назад, сам розумієш… Приходь завтра вранці години о дев'ятій нагору, до Сарторіуса… Прийдеш?

— До Сарторіуса?— здивувався я.— Але ж він нікого не впускає до себе. Ти казав, що йому не можна навіть подзвонити.

— Він уже все якось уладнав. Ми з ним про це не розмовляємо, розумієш… Ти — зовсім інша річ. Але зараз це не так важливо. Ну то як, прийдеш завтра вранці?

— Прийду,— буркнув я й пильно подивився на Снаута.

Його ліва рука ніби ненароком опинилася за дверцятами шафи. Коли вони прочинилися? Мабуть, уже давно, але, збуджений цією неприємною для мене розмовою, я не звернув уваги. Це було якось неприродно… Наче, він там щось ховав. Або хтось тримав його за руку. Я облизав губи.

— Снаут, що з тобою?

— Вийди,— сказав він тихо й напрочуд спокійно.— Вийди.

Я вийшов і зачинив за собою двері, осяяні променями багряної заграви. Гері сиділа на підлозі, кроків за десять від дверей, під самісінькою стіною; помітивши мене, підхопилася.

— Бачиш?— запитала вона з якимсь гарячковим блиском в очах.— Удалося, Крісе… Я така рада. Може, може, відтепер усе буде краще й краще…

— О, звичайно,— неуважно відповів я.

Ми поверталися до своєї кімнати, а я все думав про ту ідіотську шафу… Невже, невже він ховав там?.. А вся наша розмова? В мене враз спаленіли щоки, і я мимохіть потер їх. Боже, яке навіженство! І до чого ж ми власне, домовилися? Ні до чого. Щоправда, завтра вранці…

І раптом мене пойняв страх, майже такий самий, як і минулої ночі. Моя енцефалограма! Повний запис усіх мозкових процесів, перекладений на коливання пучка променів, буде послано вниз. У глиб цього неосяжного, безмежного чудовиська. Як це сказав Снаут: «…Ти тяжко побиватимешся, якщо вона раптом щезне…» Енцефалограма — це повний запис. І підсвідомих процесів теж. А якщо я хочу, щоб вона зникла, загинула? Бо інакше хіба я здивувався б так, коли вона залишилася жива після тієї жахливої спроби покінчити з собою? Чи можна відповідати за власну підсвідомість? Але якщо я за неї не відповідаю, то хто? Що за

ідіотизм! Якого біса я погодився, щоб саме мій, мій… Звичайно, я можу попередньо ознайомитися з цим записом, однак розшифрувати його не зумію. Та й ніхто цього не зуміє. Хіба що фахівці, але й вони тільки в загальних рисах зможуть визначити, про що думав піддослідний, наприклад, що він розв'язував математичну задачу, проте з'ясувати, яку саме, вже не здатні. Вони твердять, що зробити це неможливо, бо енцефалограма — лише випадкова суміш безлічі процесів, які відбуваються одночасно, і тільки частина з них має психологічну «підкладку». А підсвідомі… про них ніхто навіть говорити не хоче, то де вже там розшифровувати чиїсь спомини — і ті, які ще жевріють у пам'яті, і ті, які вже зовсім забуто… Але чому я так боюся? Сам же казав уранці Гері, що цей експеримент нічого не дасть. Бо якщо вже наші нейрофізіологи неспроможні розшифрувати запис, то як це може зробити зовсім чужий, чорний, рідинний велетень…

Але ж він увійшов у мене невідомо як, щоб перевернути все в моїй пам'яті й відшукати в ній найболючіший атом! То хіба ж я можу в цьому сумніватися? Без нічиєї допомоги, без будь-якої «променевої передачі» промкнувся він крізь подвійну герметичну обшивку, крізь товсту оболонку станції, відшукав у ній моє тіло й забрався геть зі здобиччю…

— Крісе..,— тихо покликала мене Гері.

Я стояв біля ілюмінатора, втупившись невидющими очима в густіючі сутінки. Легка, ніжна на цій географічній широті пелена повивала зорі. Суцільний, хоч і тонкий шар хмар висів так високо, що сонце з глибини, з-за обрію вибарвлювало його ледь помітним сріблясто-рожевим сяйвом.

Якщо вона потім щезне, то це означатиме, що я цього хотів. Що я її вбив. А що, як не піти туди? Вони не можуть мене присилувати. Але що я їм скажу? Про це — ані словечка. Не можу. Так, треба прикидатися, треба брехати, весь час і скрізь. І все це тому, що в мені, мабуть, криються думки, заміри, надії — жорстокі, злочинні, безжалісні, а я про них нічого не знаю. Людина вирушила на зустріч з іншими світами, іншими цивілізаціями, не пізнавши до кінця закамарків глухих кутів, глибоких колодязів, міцно забарикадованих дверей власної душі. Видати їм Гері… із сорому? Видати її тільки тому, що мені бракує відваги?

— Крісе…— ще тихше прошепотіла Гері.

Я швидше відчув, ніж почув, як вона безшелесно підійшла до мене, але вдав, що не помічаю її. В цю хвилину мені хотілося побувати на самоті. Мені просто конче треба було побути на самоті. Я ще ні на що не відважився, нічого не вирішив. Стояв непорушно, вдивляючись у потемніле небо, в зорі, які були тільки

примарною тінню земних зірок, і в порожнечі, яка прийшла на зміну шаленому вихору думок, зростала мертвуща, байдужа впевненість, що десь там, у недосяжних для мене глибинах, я вже зробив вибір і тільки вдаю, мовби нічого не сталося. У мене не було сили навіть зневажати себе.

— Крісе, це ти через той експеримент?

Я зіщулився від голосу Гері. Вже кілька годин я лежав без сну, втупившись у темряву, зовсім самотній. Я не чув навіть дихання Гері, бо, заплутавшись у лабіринті нічних думок, примарних, напівбезглуздих, які через це набували нового значення, зовсім забув про неї,

— Що? Звідки ти знаєш, що я не сплю?— запитав я, і в моєму голосі забринів страх.

— Бо чую, як ти дихаєш,— відповіла Гері тихо й аж якось наче провинно.— Я не хотіла тобі заважати… Якщо не можеш, не кажи нічого…

— Ні, чому ж. Так, це через той експеримент. Ти вгадала.

— Чого вони від нього сподіваються?

— Вони й самі не знають. Але чогось таки сподіваються. Чого-небудь. Цю операцію треба було б назвати не «Думка», а «Відчай». Зараз потрібне тільки одне — людина, в якої вистачило б сміливості взяти на себе відповідальність за рішення. Але таку сміливість більшість вважають звичайнісіньким боягузством, бо це — відступ, розумієш, відмова, втеча, негідна людини. Так ніби в'язнути, тонути й захлинатися в тому, чого не розумієш і ніколи не зрозумієш — гідно людини.

Я змовк, але не встиг заспокоїтися, як мене захлюпнув новий напад гніву:

— Звісно, ніколи не бракує людей з практичним поглядом на світ. Вони кажуть: якщо навіть не вдасться встановити контакт, то, вивчаючи плазму, всі ці маревні живі утворення, які виникають з неї, щоб проіснувати добу і потім знову щезнути,— ми пізнаємо таємницю матерії, наче не розуміють, що все це така ж самоомана, як, наприклад, відвідини бібліотеки, заповненої книжками, написаними невідомою мовою, і нам нічого іншого не лишається, тільки розглядати кольорові корінці… Аякже!

— А більше таких планет немає?

— Хтозна. Може, й є, але ми знаємо тільки одну. В усякому разі це щось дуже рідкісне, не таке, як Земля. Ми звичайні, ми — трава Всесвіту й пишаємося цією своєю звичайністю, тим, що вона така поширена; ми думали, ніби в неї все можна убгати. З такою схемою ми сміливо й радісно вирушили вдалечінь — в інші світи! Але що це таке — ті інші світи? Ми підкоримо їх або вони підкорять нас — ото й усе, про що думали наші нікчемні голови… Та годі вже про це. Годі!

Я встав і навпомацки знайшов в аптечці плаский слоїчок із

снотворним.

— Я спатиму, люба,— мовив я, відвертаючись; у темряві, десь високо наді мною, гув вентилятор.— Мені треба спати. Інакше… сам не знаю…

Я сів на ліжку. Гері торкнулася моєї руки. Я обняв її, невидиму, й тримав у своїх обіймах, не ворушачись, аж поки мене здолав сон.

Уранці, коли я прокинувся свіжий і відпочилий, експеримент видався мені дрібницею; я не розумів, як міг надавати йому такої ваги. Те, що Гері доведеться піти зі мною до лабораторії, теж мало хвилювало мене. Всі її зусилля перебороти себе зводилися нанівець, коли я на кілька хвилин виходив з кімнати, отож я відмовився від подальших спроб залишати її одну, хоч вона й наполягала (пропонувала навіть, щоб я її десь замкнув). Я порадив їй узяти з собою якусь книжку.

Більше, ніж сама процедура, мене цікавило, що я побачу в лабораторії. Крім досить великих прогалин на стелажах і в шафах з лабораторним посудом (у деяких з них бракувало скла, а скляна плита одних дверцят була в зірчастих тріщинах, немов тут нещодавно точилася боротьба, і її сліди поквапливо, хоч і старанно, ліквідували), у цьому великому біло-голубому залі не було нічого прикметного. Снаут, вовтузячись з апаратурою, поводився на диво стримано; появу Гері він сприйняв як щось цілком нормальне й ледь вклонився їй здалеку.

Коли він протирав мені скроні й чоло фізіологічним розчином, прийшов Сарторіус. Він промкнувсь у маленькі двері звідкись із темряви. На ньому був білий халат і чорний антирадіаційний фартух, який сягав йому майже до кісток. Діловитий, енергійний, Сарторіус привітався зі мною так, немовби ми були співробітники великого земного інституту й розсталися тільки вчора. Лише тепер я помітив, що мертвого виразу його обличчю надають контактні лінзи, які він носив замість окулярів.

Схрестивши руки на грудях, він дивився, як Снаут прибинтовує до моєї голови електроди, формуючи на ній щось на зразок чалми. Кілька разів він обвів очима весь зал, ніби не помічаючи Гері, яка сиділа на маленькому табуреті під стіною скулена і вдавала, що читає книжку. Коли Снаут відійшов від мого крісла, я повернув голову, обтяжену металом і проводами, щоб побачити, як він умикатиме апаратуру, але Сарторіус несподівано підняв руку й уривчасто заявив:

— Докторе Кельвін! Прошу хвилинку вашої уваги й зосередженості! Я не збираюся вам щось нав'язувати, бо це нічого не дало б, але ви не повинні думати про себе, про мене, про

колегу Снаута, взагалі про будь-що, щоб виключити випадковість окремих індивідуальностей, і зосередитися на ділі, заради якого ми сюди прибули. Земля і Соляріс, покоління дослідників, які становлять одне ціле, хоч життя кожної людини має свій початок і кінець, наша наполегливість у прагненні налагодити інтелектуальний контакт, історичний шлях, пройдений людством, упевненість у тому, що його буде продовжено в майбутньому, готовність піти на будь-які жертви й здолати будь-які труднощі, готовність підпорядкувати всі особисті почуття нашій місії — ось теми, які повинні цілком заполонити вашу свідомість. Щоправда, виникнення асоціацій не залежить повністю від вашої волі, але те, що ви перебуваєте тут, усе-таки підтверджує слушність послідовності, яку я визначив. Якщо у вас не буде певності, що ви впоралися з завданням, прошу повідомити нас про це, і колега Снаут повторить запис. Часу у нас досить…

Останні слова він вимовив з блідою, холодною усмішкою на устах, не спускаючи, однак, з мене пильного погляду.

У мені все перевернулося від потоку цих фраз, виголошених з такою серйозністю й значущістю. На щастя, Снаут перервав паузу, яка надто затяглася.

— Можна, Крісе?— недбало й трохи фамільярно запитав він, спершись ліктем на високий пульт електроенцефалографа, неначе то була спинка звичайнісінького стільця.

Я був вдячний йому за те, що він назвав мене на ім’я.

— Можна, — відповів я, заплющуючи очі. Хвилювання, від якого в моєму мозку не лишилося жодної думки, щезло, тільки-но Снаут, закріпивши електроди, поклав пальці на кнопки; крізь вії я побачив рожевувате світло контрольних лампочок на чорній панелі апарата. Неприємне відчуття від вологих і холодних, неначе монети, металевих електродів, які оперізували мою голову, зникло. Мені здалося, що я — сіра, неосвітлена арена. Натовп невидимих глядачів амфітеатром оточував порожнечу і в мовчанні їхньому танула моя іронічна зневага до Сарторіуса й до Місії. Напруження внутрішніх спостерігачів, які прагнули зіграти імпровізовану роль, потроху спадало. «Гері?» — подумав я з огидним страхом, випробовуючи себе, ладен одразу ж відступити. Якусь мить я був сама ніжність, щирий жаль, саме терпіння й готовність до незліченних жертв. Гері, без силуету, без форм, без обличчя, заповнила мене до решти. Нараз крізь її безликий, болюче-сентиментальний образ у всій своїй професорській величі з сірої пітьми проступив Гізе, батько соляристики і соляристів. Але я думав не про те грязьове виверження, не про ту смердючу безодню, яка поглинула його золоті окуляри й акуратно підстрижені сиві вуса — я бачив тільки гравюру на титульній

сторінці монографії, густо заштрихований фон навколо його голови, від чого вона була ніби в ореолі; його обличчя не рисами, а виразом добропорядності, старосвітської розважливості так скидалося на обличчя мого батька, що я, зрештою, вже не знав, хто з них дивиться на мене. І в одного, і в другого не було могили — в наш час таке трапляється досить часто й не викликає особливих переживань.

Образ почав уже зникати, і я на мить (не знаю, скільки вона тривала) забув про станцію, про експеримент, про Гері, про чорний Океан — геть про все; в мені раптово спалахнула впевненість, що ці двоє, вже неживих, безмежно маленьких, обернених на жменьку праху людей здолали все, що випало на їхню долю, і відчуття спокою, вщерть виповнивши мене після цього відкриття, розвіяло безформний натовп, який оточував сіру арену в німому очікуванні моєї поразки. Тієї ж миті клацнула вимкнена апаратура, і штучне світло вдарило мені в очі. Я зажмурився. Сарторіус стояв у тій самій позі, пильно дивлячись на мене; Снаут, повернувшись до нього спиною, вовтузився біля апарата, ніби навмисне човгаючи сандалями, які спадали йому з ніг.

— Як ви вважаєте, докторе Кельвін, експеримент удався?— пролунав гугнявий, неприємний Сарторіусів голос.

— Так,— відповів я.

— Ви цього певні?— з відтінком подиву, ба навіть підозри запитав Сарторіус.

— Так.

Від мого рішучого й різкого тону він на хвилину втратив свою поважність.

— Це… добре, — буркнув він і озирнувся, мовби не знаючи, чим йому тепер зайнятися.

Снаут підійшов до мене й почав знімати з моєї голови пов'язку.

Я встав і пройшовся по залу, а тим часом Сарторіус, який зник був у темряві, повернувся з проявленою вже й висушеною плівкою. На десятьох з лишком метрах плівки тяглися тремтячі зубчасті лінії, схожі на білясту плісняву або павутиння на чорній слизькій целулоїдній стрічці.

Мені більше нічого було тут робити, але я все ще не йшов. Мої колеги вставили в оксидовану головку модулятора плівку, кінець якої Сарторіус, недовірливо насупившись, проглянув ще раз, немовби намагаючись розшифрувати сенс, що крився в цих тремтливих лініях.

Далі експеримент провадився за межами лабораторії. Я бачив, як Снаут і Сарторіус підійшли до пультів управління під

стіною і привели в рух апаратуру. Струм басовито загув в обмотках котушок під сталевою підлогою. А потім тільки вогники на вертикальних засклених трубках індикаторів побігли вниз, показуючи, що великий тубус рентгенівської установки опускається у вертикальну шахту, щоб зупинитися в її відкритій горловині. Вогники застигли на найнижчих поділках шкали, й Снаут почав збільшувати напругу, поки стрілки, а точніше, білі смужки, що правили за них, зробили, хитнувшись, півоберта праворуч. Гудіння струму стало ледве чутним, нічого більше не відбувалося, бобіни з плівкою оберталися під кожухом, так що їх теж не було видно, лічильник метражу тихенько цокав, наче годинниковий механізм.

Гері дивилася понад книжкою то на мене, то на Снаута й Сарторіуса. Я підійшов до неї. Вона запитально глянула на мене. Експеримент уже закінчувався, Сарторіус повільно підійшов до невеликої конусної головки апарата.

— Ходімо?..— самими лише губами запитала Гері.

Я кивнув. Вона підвелася. Ні з ким не прощаючись — мені здавалося, що прощатись недоречно — я пройшов повз Сарторіуса.

За ілюмінаторами верхнього коридора, що були високо вгорі, палала напрочуд гарна заграва. Це була не звичайна, похмура, криваво-червона заграва, а всі відтінки оповитого серпанком, усипаного срібним пилом рожевого кольору. Важка, безладно збрижена чорнота безмежної рівнини Океану, здавалося, відповідала на це ніжне сяяння брунатно-фіолетовим, м'яким полиском. Тільки в самісінькому зеніті небо все ще залишалося яро-рудим.

Я раптом зупинився посередині нижнього коридора. Мені страшно було навіть подумати про те, що ми знову, наче в тюремній камері, замкнемося в своїй кімнаті, з якої видно тільки Океан.

— Гері,— сказав я,— мені… мені треба зазирнути до бібліотеки… Ти не заперечуєш?

— Ну що ти, я охоче пошукаю собі там щось почитати,— відповіла вона з трохи вдаваною жвавістю.

Я відчував, що з учорашнього дня між нами виникла якась тріщина, і розумів, що повинен бути бодай трохи чуйнішим до Гері, але мене раптом пойняла цілковита апатія. Не знаю, що могло б мене з неї вивести. Ми поверталися назад коридором, який похило спускався до маленького тамбура з трьома дверима; між ними, наче у вітринах за кришталево чистими шибками, росли квіти.

Середні двері, що вели до бібліотеки, були з обох боків оббиті

тисненою штучною шкірою; відчиняючи їх, я щоразу хтозна-чому намагався не торкатися її. У великому круглому залі з блідо-сріблястою стелею, розмальованою стилізованими сонцями, було трохи прохолодніше.

Я провів рукою вздовж корінців зібрання класичних праць із соляристики і вже хотів був узяти перший том Гізе, той, з гравюрою на фронтиспісі під цигарковим папером, як раптом побачив непомічений минулого разу грубий, формату ін-октаво том Гравінського.

Я сів на м'який стілець. У залі панувала глибока тиша. За моєю спиною Гері гортала якусь книжку — я чув легкий шелест сторінок під її пальцями.

Посібник Гравінського, який студенти найчастіше просто зазубрювали, являв собою збірник усіх — від «Абіологічної» до «Ядерної» — соляристичних гіпотез, розташованих за алфавітом. Компілятор, який ні разу не бачив Соляріса, перерив усі монографії, протоколи експедицій, записи й донесення тих часів, ретельно вивчив навіть уривки з праць планетологів, котрі досліджували інші планети. Він склав каталог, що іноді вражав своєю лаконічністю формулювань, часом і тривіальних, бо вони спрощували витончену складність думок, що породили ці гіпотези; а втім, ця праця, задумана як енциклопедична, тепер мала скоріше цінність курйозу; том було видано двадцять років тому, а за цей час виросла ціла гора нових гіпотез, які не вмістилися б у жодній книжці. Я пробіг очима алфавітний покажчик авторів, наче список полеглих — мало хто з-поміж них лишився живий, та й ті вже активно в соляристиці, мабуть, не працювали. Усе це багатство думок, яке охоплювало найрізноманітніші напрямки, створювало враження, що хоча б одна із цих гіпотез неодмінно має бути істинною, бо неможливо уявити собі, щоб дійсність не відповідала жодному з міріадів викладених тут здогадів. У передмові до тому Гравінський поділив відомі йому шістдесят років соляристики на періоди. Під час першого, початкового періоду дослідження планети Соляріс ніхто, власне, не висував гіпотез свідомо. Тоді просто інтуїтивно, як підказував «здоровий глузд», вирішили, що Океан — мертвий, хімічний конгломерат, потворна драглиста маса, яка, омиваючи планету, завдяки своїй «квазівулканічній» діяльності володіє здатністю формувати химерні утворення і внаслідок спонтанного автоматизму процесів стабілізує непостійну орбіту планети, так само як маятник утримується в раз заданій площині свого коливання. Щоправда, вже через три роки Маженон висловив припущення, що «драглиста машина» — не що інше, як щось живе від природи, але Гравінський період біологічних гіпотез датував

тільки через дев'ять років, коли здогад Маженона, який спочатку ніхто не підтримував, почав завойовувати дедалі більше прихильників. У наступні роки було створено дуже багато досить складних, підпертих біоматематичним аналізом, детальних теоретичних моделей живого Океану. Відтак настав третій період, період розпаду монолітної досі думки вчених і появи багатьох шкіл, які змагалися й завзято боролися між собою. Це була доба діяльності Панмаллера, Штробля, Фрейгауза, Ле-Грея, Осиповича. Всю спадщину Гізе було піддано нищівній критиці. З'явилися перші атласи, каталоги, стереофотографії асиметріад, що доти вважалися утвореннями, які не піддаються вивченню; злам стався завдяки новій апаратурі з дистанційним керуванням, яку спрямовували в клекотливі безодні велетів, хоч вони щомиті загрожували вибухнути. Тоді ж під час бурхливих суперечок почали лунати окремі несміливі голоси мінімалістів, які твердили: коли навіть не вдасться встановити горезвісного «контакту» з «розумною потворою», то й тоді вивчення мімоїдів — застиглих міст та кулястих гір, що їх Океан викидає, щоб знову поглинути, принесе вельми цінні хімічні й фізично-хімічні пізнання, нові відомості про структуру молекул-гігантів. Але з проповідниками таких ідей ніхто не вважав за потрібне навіть полемізувати. Бо саме в цей період з'явилися актуальні й сьогодні каталоги типових метаморфоз та біоплазматична теорія мімоїдів Франка, хоч і відкинута як хибна, а проте визнана чудовим зразком широти мислення й логіки.

Ці «періоди Гравінського», які налічували загалом понад три десятиліття, були роками наївної молодості, стихійно оптимістичного романтизму, нарешті, зрілої соляристики, позначеної першими скептичними голосами. Вже наприкінці двадцятип'ятиріччя знову відродились колоїдно-механістичні гіпотези про апсихічність соляріанського Океану. Будь-які пошуки свідомої волі, цілеспрямованості процесів, дій, мотивованих внутрішніми потребами Океану, було проголошено хибою цілого покоління дослідників. Запал, з яким спростовувались їхні твердження, підготував основу для тверезих, аналітично обґрунтованих, базованих на ретельній фактографії досліджень групи Голдена, Еонідеса, Століви; це був час стрімкого розбухання й розростання архівів, картотек мікрофільмів, час спорядження численних експедицій, оснащених найрізноманітнішою технікою, самофіксуючими реєстраторами, оптиметрами, зондами — всім, що тільки могла дати Земля. У деякі роки в дослідженнях брали участь понад тисячу чоловік. Однак уже тоді, коли темп невпинного накопичення матеріалів усе ще наростав, натхнення вчених поволі почало згасати. Так

уже в оптимістичний період, межі якого важко точно визначити, розпочався занепад експериментальної соляристики.

Його характеризували передусім такі яскраві й сміливі — хто в своїх ствердженнях, а хто в запереченнях — індивідуальності, як Гізе, Штробль, Севада; Севада — останній з великих соляристів — загинув за випадкових обставив: у районі південного полюса планети, припустившись такої безглуздої помилки, якої не припустився б навіть новачок. На очах у сотні спостерігачів він спрямував свій апарат, що летів низько над Океаном, у глиб «швидкуна», який явно поступався йому дорогою. Говорили про якусь раптову слабість, непритомність пілота чи несправність керування; насправді ж, як на мене, це було перше самогубство, перший раптовий вибух відчаю.

Перший, але не останній. Однак Гравінський про це не згадував жодним словом, я сам доповнював дати, факти й подробиці, дивлячись на пожовклі, вкриті дрібним бісером літер сторінки.

Зрештою, таких патетичних спроб покінчити життя самогубством опісля вже не було. Зникли й яскраві індивідуальності. Ніхто не досліджує, чому з'являються вчені, які присвячують себе саме цій, а не іншій галузі планетології. Люди виняткових здібностей і величезної сили волі народжуються досить часто, важко тільки передбачити, яку сферу діяльності вони оберуть. Їхня участь або неучасть у певній галузі досліджень залежить, мабуть, лише від перспектив, які вона відкриває. По-різному оцінюючи класиків соляристики, ніхто не може відмовити їм у таланті, а іноді й у геніальності. Найкращих математиків, фізиків, визначних фахівців у галузі біофізики, теорії інформації, електрофізіології мовчазний гігант приваблював до себе протягом десятиліть. І раптом армія дослідників з року в рік почала втрачати своїх вождів. Залишилася сіра, безіменна маса терпеливих збирачів фактів, компіляторів, оригінальних експериментаторів, але вже не було численних, задуманих у масштабі планети експедицій, сміливих, узагальнюючих гіпотез.

Соляристика явно починала розвалюватись, і ніби акомпанементом, паралеллю до її дедалі нижчого лету була поява сили-силенної гіпотез про дегенерацію, регрес, інволюцію соляріанських морів, гіпотез, які відрізнялись одна від одної тільки другорядними деталями. Час від часу народжувалися сміливіші, цікавіші думки, але всі вони були одностайні в тому, що Океан, визнаний кінцевим продуктом розвитку, давно, тисячоліття тому, пережив період найвищої організації, а тепер, цілісний тільки фізично, уже розпадався на численні, непотрібні,

безглузді, агонізуючі утворення. Отже, всепоглинаюча агонія протягом цілих століть,— так дослідники сприймали Соляріс, шукаючи в процесах, що відбувалися в рідинному тілі, проявів хаосу й анархії і водночас убачаючи в «довгунах» чи мімоїдах ознаки нових утворень; зрештою цей напрямок став маніакальним, і вся наукова література в наступні сім-вісім років перетворилась на зібрання образ,— хоч, певна річ, жоден автор відверто не висловлював своїх почуттів,— ніби помщаючись на сірій масі соляристів за те, що вона втратила своїх проводирів; тим часом об'єкт їхнього вивчення і далі залишався байдужим, ніби ігнорував своїх дослідників.

Я був знайомий з оригінальними працями, що не ввійшли до цього каталогу соляристичної класики (як на мене, зовсім несправедливо), кільканадцятьох європейських психологів, які протягом довгого часу вивчали громадську думку, збираючи дуже пересічні, іноді навіть некомпетентні висловлювання, і встановили таким чином дивовижну залежність ставлення нефахівців до цієї проблеми від процесів, які паралельно відбувалися в колі науковців.

У сфері координаційної групи Інституту планетології, там, де порушувалося питання про матеріальну підтримку досліджень, теж відбувалися зміни, які знаходили свій відбиток у постійному, хоч і поступовому скороченні бюджету соляристичних інститутів та баз, а також у фінансуванні експедицій, що вирушали на планету.

Голоси, які наполягали на потребі згортання досліджень, чергувалися з вимогами застосувати енергійніші засоби, але ніхто, мабуть, не пішов далі адміністративного директора Всеземного космологічного інституту, котрий наполегливо твердив, що живий Океан зовсім не ігнорує людей, а просто не помічає їх, як слон мураху, що повзає в нього по спині, і для того, щоб привернути його увагу й сконцентрувати її на нас, треба застосувати могутніші подразники й використати машини-гіганти в масштабах усієї планети. Цікавою деталлю тут було те, що, як іронічно підкреслювала преса, на таких дорогих заходах наполягав директор Космологічного інституту, а не Інституту планетології, котрий фінансував дослідження Соляріса. Це була щедрість за рахунок чужої кишені.

А потім вир нових гіпотез, власне, відродження з деякими, несуттєвими змінами старих, одні з яких було забуто, а інші навпаки, користувалися перебільшеною увагою — все це заводило соляристику, досі таку ясну, незважаючи на численні відгалуження, в дедалі складніший, повний глухих кутів лабіринт. В атмосфері загальної збайдужілості, застою та

розчарування другий, безплідний, паперовий океан товаришив Океану соляріанському.

Років за два до того, як я, випускник Інституту, почав працювати в лабораторії Гібаряна, було засновано фонд Метта-Ірвінга, призначений для заохочення тих, хто знайде спосіб використати для потреб людини енергію океанічного глею. Це спокушало й раніше, і не раз космічні кораблі привозили на Землю вантаж плазматичних драглів. Довго й терпляче вивчали методи їх консервування, застосовуючи високі або низькі температури, штучні, схожі на соляріанські, мікроатмосферу та мікроклімат, фіксували випромінювання, використовували тисячі хімічних реактивів — і все це лише для того, щоб спостерігати більш чи менш млявий процес розпаду, втім, як і всі інші перетворення, звичайно, не раз щонайсумлінніше описувані на різних стадіях — самознищення, висихання., розрідження первинного і вторинного, раннього чи пізнього. Аналогічні наслідки давали також усі проби, взяті з різних частин і утворень плазми. Різнилися тільки шляхи, які вели до кінцевого результату — легкої, мов попіл, стоншеної аутоферментацією речовини з металевим полиском. Її склад, співвідношення елементів і хімічні формули міг назвати навіть уві сні перший-ліпший солярист.

Невдача, якої зазнала спроба зберегти життя — чи хоча б тимчасову вегетацію в стані гіпотермії — меншої чи більшої частини потвори поза її планетарним організмом, породила теорію, розроблену школою Меньє та Пророха: треба розгадати, по суті, лише одну-єдину таємницю, а коли ключ до неї буде підібрано, все враз стане ясним…

До пошуків такого ключа — цього філософського каменя Соляріса — часто бралися, марнуючи час і сили, люди, котрі не мали ніякісінького відношення до науки. Тож коли соляристика відлічувала вже своє четверте десятиріччя, комбінаторів-маньяків, які не мали нічого спільного з наукою, проте були одержимі цією пристрастю дужче, ніж їхні попередники, цих так званих пророків «перпетуум-мобіле» чи «квадратури кола», з'явилося стільки, що це вже починало набирати характеру епідемії, викликаючи занепокоєння в деяких психологів. Однак минуло ще кілька років, і пристрасть ця згасла, а коли я готувався до польоту на Соляріс, про неї вже більше не писали в газетах та й взагалі не говорили; як, зрештою, й про загадку Океану.

Ставлячи на місце том Гравінського,— а книжки на полиці були розташовані в алфавітному порядку,— я побачив маленьку брошурку Граттенстрома, ледве помітну серед товстенних фоліантів. Це був один з курйозів соляристики, праця, спрямована — в боротьбі за розуміння надлюдського — проти

самих людей, проти людини, злісний пасквіль на рід людський, по-математичному суха розвідка самоука, який, опублікувавши спершу низку незвичайних додатків до деяких досить специфічних і скоріше другорядних розділів квантової фізики, в цій своїй головній обсягом усього на кільканадцять сторінок неординарній праці намагався довести, що наука, навіть на перший погляд дуже абстрактна, гранично теоретична і математично обґрунтована, насправді досягла небагато — всього на крок чи на два віддалилася від доісторичіного, грубо-чуттєвого, антропоморфічного розуміння довколишнього світу. Шукаючи в рівняннях теорії відносності, в теоремах силових полів, у парастатиці, в гіпотезах єдиного космічного поля сліди плоті, все те, що є похідним від наших органів чуття, будови нашого організму, обмеженості й убозтва тваринної фізіології, Граттенстром зробив остаточний висновок: ні про який «контакт» людини з нелюдиноподібною, агумаїдальною цивілізацією не може бути й ніколи не буде навіть мови. В цьому пасквілі на весь рід людський жодного разу не згадувався мислячий Океан, але його присутність, ніби втілена у зневажливо тріумфуюче мовчання, відчувалася майже в кожній фразі. Принаймні я так сприймав її, уперше знайомлячись з брошурою Граттенстрома. Це була якась курйозна праця, що не мала нічого спільного з соляристикою в звичному розумінні,— в класичне зібрання вона потрапила тільки завдяки тому, що туди її поставив сам Гібарян; зрештою він перший і дав мені її почитати.

З дивним, схожим на повагу почуттям я обережно поставив на полицю тонкий, навіть неоправлений друкарський відбиток. Кінчиками пальців я торкнувся зелено-бронзового «Соляристичного альманаху». При всьому хаосі й при всій безнадії, що оточувала нас, пережите протягом кільканадцятьох днів, безперечно, допомогло нам розібратися в низці головних проблем, які роками викликали безплідні суперечки й на спроби розв'язання яких було змарновано море чорнила.

У тому, чи жива істота Океан, тепер міг сумніватися хіба що хтось упертий і схильний до парадоксів. Але заперечувати наявність у нього психіки,— байдуже, що розумілося під цим словом,— було вже неможливо. Те, що Океан дуже добре помічає нашу присутність над собою, стало очевидним… Вже саме це твердження перекреслювало цілий напрям у соляристиці, прихильники якого проголошували Океан «світом у собі», «життям у собі», вважаючи, що внаслідок повторного відмирання він позбувся властивих йому колись органів чуття й через те нічого не знає про існування зовнішніх явищ та об'єктів; що він зосереджений лише на круговерті гігантських течій мислення,

творцем яких є безодня, котра вирує під двома сонцями. Крім того, ми довідалися, що Океан уміє те, чого ми самі не вміємо,— він штучно синтезує людські тіла, ба навіть удосконалює їх, вносячи в їхню субатомну структуру незбагненні зміни, відповідно, мабуть, до мети, якою він при цьому керувався.

Отже, Океан існував, жив, думав, діяв; шанс звести «проблему Соляріса» до нонсенсу або до нуля, ідея, що Океан — ніяка не Істота, а тому ми нічого чи майже нічого не програємо,— втратили під собою ґрунт раз і назавжди. Тепер люди, хотіли вони того чи ні, мали зважати на такого сусіда, і хоч їх відділяли від нього більйони кілометрів порожнечі, простір багатьох світлових років, він усе ж таки стояв на дорозі їхньої експансії, до того ж збагнути його було куди важче, ніж решту Всесвіту.

Можливо, ми досягли поворотного етапу історії, думав я. Тож намір відступити, відійти тепер або в недалекому майбутньому міг бути слушним, навіть ліквідацію самої станції я вважав цілком можливою і реальною. Однак я не вірив, що це може щось зарадити. Саме існування мислячого колоса ніколи вже не дасть людям спокою. Хай вони облітають усі галактики і встановлять контакт з іншими цивілізаціями схожих на нас створінь — Соляріс завжди буде викликом, кинутим людині.

І ще один невеликий том у шкіряній оправі загубився серед випусків «Альманаху». Якусь мить я роздивлявся корінець, потемнілий від дотику людських пальців, а тоді розгорнув стару книжку. Це був «Вступ до соляристики» Мунціуса. Мені пригадалася ніч, яку я провів над нею, усмішка Гібаряна, коли він давав мені цей свій примірник, і земний світанок, що спалахнув у вікні, тільки-но я дочитав до слова «кінець», «Соляристика,— писав Мунціус,— своєрідна релігія космічного віку, віра в шатах науки; контакт, мета, яких ми прагнемо, такі ж туманні й малоймовірні, як житія святих чи прихід месії. Наші дослідження — це літургія в методологічних формулах, а смиренна праця вчених — очікування здійснення наших мрій, благовіщення, бо немає й не може бути ніяких мостів між Солярісом і Землею. Ці очевидні факти, як і багато інших,— брак спільного досвіду, єдиних понять, що ними можна було б обмінюватися,— соляристи відкидають, як віруючі відкидають аргументи, котрі спростовують їхню віру. А втім, чого люди можуть чекати, чого сподіватися, «встановивши інформаційний зв'язок» з мислячими морями? Переліку переживань, пов'язаних з безмежним у часі існуванням, таким давнім, що самі моря не пам'ятають, мабуть, коли вони постали? Опису бажань, пристрастей, надій і страждань, породжених твореннями живих гір, утіленням математики в буття, самостійності й смирення — в сутність? Але ж усе це знання, які

неможливо передати; навіть переклавши їх на якусь земну мову, марно шукати в них цінностей і значення — вони залишаться по той бік. А втім, «прихильники» контакту, навіть самі собі в цьому не признаючись, очікують скоріше поетичного, ніж наукового пізнання, більше того — одкровення, яке розкрило б їм сенс самої людини! Соляристика — це відродження давно померлих міфів, плід містичної туги, про яку відкрито, на повен голос, люди вже не наважуються говорити, а її наріжний камінь, глибоко захований у фундаменті цієї споруди,— надія на порятунок…

Але нездатні визнати цю правду, соляристи старанно обходять будь-які тлумачення контакту, тож він у їхніх працях набуває характеру чогось остаточного, і якщо попервах, при тверезому ще підході, його вважали початком, вступом, виходом на новий шлях, один із багатьох, то з роками він стає для них вічністю і небом…

Простий і гіркий аналіз Мунціуса, цього «єретика» планетології, блискуче заперечує, розвінчує соляристичний міф чи точніше міф про Місію Людини. Цей перший голос, який відважився пролунати ще в часи цілковитої довіри до соляристики, у період її романтичного розвитку, було проігноровано, зустрінуто мовчанням. І це зрозуміло, бо визнати твердження Мунціуса означало перекреслити всю тодішню соляристику. А фундаторів нової, тверезої, безпристрасної, марно було сподіватися. Через п’ять років після смерті Мунціуса, коли його праця стала бібліографічною рідкістю, коли її вже не можна було знайти ні в соляристичних, ні в філософських зібраннях бібліотек, виникла школа, названа його іменем, утворилося коло норвезьких учених, серед яких було кілька яскравих індивідуальностей, що перейняли його спадщину; замість спокійного викладу Мунціуса з’явилася дошкульна іронія Ерла Еннессона і якась звульгаризована, споживацька соляристика, або краще сказати «утилітаристика» Фаеланги; цей останній, відкинувши всі фантастичні надії на цивілізований контакт, на інтелектуальний зв’язок двох цивілізацій, прагнув зосередити всю свою увагу на конкретній користі, яку можуть дати самі дослідження. Проте поряд з безкомпромісним, чітким аналізом Мунціуса праці всіх його духовних учнів здаються другорядними, якщо не просто популяризаторськими, за винятком хіба що праць Еннессона та ще, може, Такати. Власне, Мунціус сам довів усе до кінця, назвавши перший період соляристики періодом «пророків», до яких зарахував Гізе, Голдена, Севаду, другий — «великим розколом», розпадом єдиної соляристичної віри на безліч вірувань, які боролися між собою; передбачив він і третій період — період догматизму й схоластичного закостеніння, який

настане, коли буде вивчено все, що тільки можна вивчити. Однак цього не сталося, «Гібарян,— думав я,— таки мав рацію, вважаючи категоричний висновок Мунціуса надзвичайним спрощенням, яке залишало осторонь усе те, що в соляристиці контрастувало з елементами віри; в соляристиці, казав Гібарян, усе вирішує не віра, а наполеглива, щоденна праця, невтомне дослідження конкретної, матеріальної планети, яка обертається довкола двох сонць».

У книжці Мунціуса лежав складений удвоє, зовсім пожовклий відбиток із щоквартальника «Додаток до соляристики», однієї з перших праць, яку написав Гібарян ще до того, як очолив Інститут. Після назви «Чому я став соляристом» стисло, майже конспективно перелічувалися конкретні явища, які доводили реальну можливість контакту. Гібарян належав до того, мабуть, останнього покоління дослідників, яким вистачило відваги ще в юні роки приторкнутися до святої таємниці і, не переступаючи визначених наукою меж віри, сповнитись оптимізму в матеріальну силу науки, котра мала увінчатись успіхом, якщо зусилля будуть наполегливі і тривалі.

Він виходив з добре відомих класичних досліджень біоелектроніків Євразії: Хо Ен Міна, Нг'ялі та Кавакадзе. Вони довели, що є певна подібність між електричними імпульсами в людському мозку і певними розрядами енергії, які відбуваються в плазмі Океану й передують виникненню таких її утворень, як поліморфи (в зародкових стадіях) та близнюки-соляриди. Гібарян відкидав надто антропоморфічні інтерпретації, всі ті містифікації тези психоаналітичних, психіатричних, нейрофізіологічних шкіл, що намагалися перенести на драглистий Океан поняття людських захворювань, наприклад, епілепсії (аналогію до якої вони вбачали в конвульсивних виверженнях асиметріад), бо він був серед прихильників контакту одним з найобережніших і найтверезіших і зовсім не терпів сенсацій, що їх, правда, дедалі рідше викликало те чи інше відкриття. Хвилю такої дешевої сенсації здійняла, зрештою, і моя дипломна праця. Вона теж була десь тут, у бібліотеці, не надрукована, звісно, а просто знята на плівку й захована в якомусь контейнері з мікрофільмами. У ній я опирався на новаторські дослідження Бергмана та Рейнольдса, яким удалося з мозаїки процесів кори людського мозку виділити й «відфільтрувати» компоненти, що супроводжують найсильніші емоції — відчай, тугу, радість. Я по черзі порівняв ці дані з розрядами океанічних струмів, відкрив коливання та профілі кривих (на певних ділянках чаш симетріад, біля основи незрілих мімоїдів тощо), і виявив між ними варту уваги аналогію. Цього було цілком досить, щоб у бульварній пресі незабаром з'явилося

моє прізвище під блазенськими назвами на зразок «Драглі в розпачі» або «Планета в оргазмі». Та все це тільки посприяло мені (так принаймні я вважав ще донедавна): Гібарян, як і будь-який інший солярист, не читав усіх праць з соляристики (їх виходили тисячі) і тим паче праць новачків, а тут раптом звернув на мене увагу, і я отримав від нього листа. Цей лист завершив попередній і розпочав новий період мого життя.

СНИ

Оскільки Океан ніяк не реагував на наш експеримент, ми змушені були його повторити через шість днів, причому станція, яка досі непорушно висіла на перетині сорок третьої паралелі зі сто шістнадцятим меридіаном, попливла, зберігаючи чотирьохсотметрову висоту над Океаном, у південному напрямку, де, як показували радарні датчики та радіограми сателоїда, активність плазми значно зросла.

Дві доби змодульований моєю енцефалограмою пучок рентгенівських променів завдавав з інтервалами в кілька годин невидимі удари по майже зовсім гладенькій поверхні Океану.

Наприкінці другої доби ми були вже так близько від полюса, що коли майже весь диск голубого сонця сховався за обрієм, хмари на протилежному боці налилися пурпуром, провіщаючи схід червоного. На чорному огромі Океану й порожньому небі над ним заграли тоді сліпучо-яскраві барви: різкі, ядуче зелені промені, виблискуючи розплавленим металом, стикалися з приглушеними рожевими сполохами, а сам Океан перетинали відблиски двох дисків, розташованих один навпроти одного, двох палаючих вогнищ — ртутного і багряного; досить було у зеніті з'явитися бодай маленькій хмарці, щоб зайчики на важкій піні, яка стікала з гребенів хвиль, замерехтіли всіма кольорами веселки. Відразу ж після заходу голубого сонця на північному заході з'явилася симетріада, про яку негайно попередили сигналізатори; вона майже повністю зливалася з рудуватою імлою і вирізнялася на її тлі хіба поодинокими дзеркальними зблисками, ніби там, на межі неба, і плазми, виростала велетенська скляна квітка. Станція, однак, не змінювала курсу і через якусь чверть години колос, що мерехтів червоним світлом, мов згасаюча рубінова лампа, сховався за обрієм. Минуло ще кілька хвилин, і високий тонкий стовп, підніжжя якого вже ховалося від наших очей, беззвучно зметнувся в атмосферу на кілька кілометрів. Це була явна ознака загибелі симетріади. Одна половина стовпа палала кривавo, а друга вилискувала ртуттю; він розрісся в двобарвне дерево, потім кінчики його віття, яке дедалі дужче бучавіло, злилося в одну грибоподібну хмару, верхня частина якої; осяяна палахкотінням двох сонць, пливла, підхоплена вітром, а нижня, розгорнувшись гронами на третину обрію, надзвичайно повільно опадала. Через годину від цього видовища не лишилося й сліду.

Минуло ще дві доби, й експеримент було повторено востаннє, рентгенівські уколи охопили вже доволі велику частину

драглистого Океану, на півдні забовваніли, чітко видні нам з висоти, хоч вони були на відстані трьохсот кілометрів, Арреніди — кряж із шести скелястих, ніби вкритих льодовиками верховин; та насправді це був наліт органічного походження, який свідчив про те, що утворення було колись дном Океану.

Тоді ми змінили курс на південний схід і якийсь час рухалися вздовж гірського кряжу, оповитого хмарами, характерними для червоного дня; потім усе зникло. Від початку першого експерименту минуло десять днів.

За весь цей час на станції, по суті, нічого не сталось; автоматична апаратура повторювала експеримент згідно з програмою, і я навіть не певен, чи хто-небудь контролював її роботу. І все-таки на станції відбувалося значно більше подій, ніж можна було сподіватися. Щоправда, люди тут були ні при чому. Я потерпав, що Сарторіус зажадає відновити роботу над анігілятором; крім того, я чекав, як прореагує Снаут, коли довідається від Сарторіуса, що я його до певної міри обдурив, перебільшивши небезпеку, яку могло спричинити знищення нейтринної матерії. Однак нічого такого не сталося з причин, які спершу були для мене цілком загадковими; звісна річ, я очікував якогось підступу з їхнього боку; думав, що вони таємно ведуть якісь роботи, і через те щодня заходив до приміщення без ілюмінаторів під головною лабораторією, де знаходився анігілятор. Проте жодного разу нікого з них там не застав, а тонкий шар пороху, який покривав захисний кожух і кабелі апаратури, свідчив, що до неї багато тижнів ніхто навіть не доторкався.

Снаут, як і Сарторіус, раптом кудись зник, і я ніяк не міг з ним зв'язатися,— його відеофон на радіостанції не відповідав на жоден мій, виклик. Звичайно, рухом станції хтось керував, але я не можу сказати, хто саме, бо мене те, хоч як це дивно, просто не цікавило. Байдуже було мені й до того, що Океан зовсім не реагував на експеримент; тож через два чи три дні я майже перестав очікувати чи боятись якоїсь його реакції та й взагалі забув і про Океан, і про експеримент. Цілими днями я просиджував або в бібліотеці, або в кімнаті разом з Гері, яка снувала за мною, наче тінь. Я бачив, що наші справи кепські й що такий стан апатичної непевності не може тривати вічно. Треба було якось подолати його, щось змінити в наших взаєминах, але я відкидав навіть саму думку про це й не здатен був на щось відважитись. Я не можу пояснити цього точніше, однак мені здавалося, що все на станції, а особливо наші з Гері стосунки, перебуває в стані надзвичайно нестійкої рівноваги й може враз розпастися, досить тільки його торкнути. Чому? Не знаю.

Найдивніше було те, що й Гері відчувала щось подібне, принаймні в якійсь мірі. Коли я думаю про це тепер, мені здається, що враження непевності, хиткості, передчуття потрясіння були викликані присутністю, яка виповнювала геть усі приміщення станції, але в ніякий інший спосіб себе не проявляла. Втім, можливо, була ще одна її розгадка — сни. Оскільки ніколи — ні раніше, ні згодом — мені не ввижалися такі видива, я вирішив записувати їх і тільки завдяки цьому можу тепер про них бодай щось розповісти. Хай і уривчасто й без розмаїття, яке важко передати.

Якимсь незбагненним способом, у просторі, позбавленому неба, землі, підлоги, стелі, стін, я, чи то скорчений, чи то зв'язаний, опинився в чужій мені субстанції, немовби тіло моє вростало в напівмертву, незграбну, безформну брилу або, ще точніше, ніби само ставало нею; мене, безплотного, оточували невиразні з першого погляду блідо-рожеві плями, які зависали в просторі, що мав інші, ніж повітря, оптичні властивості, отож тільки на дуже близькій відстані предмети ставали чіткими, навіть надміру, неприродно чіткими, бо в тих снах усе, що мене безпосередньо оточувало, переважало своєю конкретністю й матеріальністю яву. Я прокидався з парадоксальним відчуттям, що реальністю, справжньою реальністю був, власне, сон, а те, що я бачу, розплющивши очі,— тільки його бліда тінь.

Такий був перший образ, початок, з якого висновувався сон. Довкола мене щось чекало мого дозволу, моєї внутрішньої згоди, а я відчував,— скоріше щось відчувало в мені,— що я не повинен піддаватися незрозумілій спокусі, бо, як відомо, чим більша спокуса, тим страшніший кінець. Та саме цього я й не знав; якби знав, то боявся б, а я страху не відчував. Я чекав. З рожевої імли довкола мене народжувався перший дотик, а я, безвладний, мов колода, застрягши десь глибоко в масі, яка неначе поглинала мене, не міг ні відступити, ні поворухнутись, а те щось обмацувало мою в'язницю незрячими й водночас видющими дотиками і оберталось ніби на долоню, яка створювала мене; до цієї хвилини я був зовсім сліпий і ось тепер починав бачити; під пальцями, які обмацували моє обличчя, з нічого народжувалися мої губи, щоки, і в міру того, як цей розкладений на нескінченно малі часточки дотик сягав усе ширше, в мене з'являлися вже обличчя і груди, що глибоко дихали, викликані до життя тим,— взаємним,— актом творення, бо і я, той, кого створювали, у свою чергу теж творив, і виникало обличчя, якого я ще ніколи не бачив, чуже й знайоме, водночас, я намагався зазирнути в нього, проте не міг, бо всі його пропозиції були спотворені, бо тут не було ніяких напрямів, просто в якомусь молитовному мовчанні ми

відкривали одне одного й ставали одне одним; і ось я вже був самим собою, але немовби піднесеним до степеня нескінченності, а та друга істота — жінка?— непорушно застигла разом зі мною. В нас бився один пульс, ми були одним цілим, та раптом у цю сповільнену сцену, поза якою нічого не існувало й не могло існувати, закрадалося щось неймовірно жорстоке, неможливе, протиприродне. Той самий дотик, який створив нас і невидимим, золотим покривом огорнув наші тіла, обернувся на рій жал. Наші тіла голі й білі, починали розпливатися, чорніти у тьмі-тьменній хробаків, які звивалися, виходячи з нас, наче повітря; і ось уже я ставав — ми ставали — я ставав блискучою драглистою масою, яка то гарячково спліталася, то розпліталася, і їй не було кінця, бо вона нескінченна; і в цій нескінченності — ні!— я, сам нескінченний, вив мовчки, благаючи кінця, але саме в цей час, ширячись на всі боки, мене пронизував раптовий біль, стократ сильніший, ніж наяву, зосереджений десь у чорних і багряних далечах, біль, який був то твердий, мов скеля, то сягав свого піка в спалахах іншого сонця чи іншого світу.

Це був найпростіший із снів, інші я негоден розповісти, бо жах, який я пережив у них, не можна ні з чим порівняти, йому просто нема аналогів у моїй свідомості. У снах я нічого не знав про існування Гері, так саме в них не відбивався жоден спомин чи враження прожитого дня.

Були й інші сни, коли в мертвій, застиглій темряві я відчував себе об'єктом ретельних, неквапливих досліджень, без будь-яких інструментів; це було проникання, роздрібнювання, руйнація аж до цілковитого зникнення; межею, краєм усього цього мовчазного знищування був страх, на саму згадку про який моє серце враз починало прискорено калатати.

А дні — однакові, якісь немовби збляклі й сповнені нудної нехоті до всього — тяглися мляво, викликаючи безмежну байдужість; я боявся тільки ночей, однак не знав, як від них урятуватись. Я намагався не спати, як Гері, котра взагалі не відчувала потреби в сні, цілував і пестив її, розуміючи, що справа тут зараз зовсім не в ній і не в мені, що просто все це я роблю із страху заснути. Хоч я й не прохопився перед нею про свої жахні кошмари жодним словом, вона, мабуть, про щось здогадувалася, бо в її покірності я відчував глибоку образу, але нічого не міг удіяти. Я вже казав, що за весь цей час не бачився ні зі Снаутом, ні з Сарторіусом. Щоправда, Снаут раз у кілька днів давав про себе знати — іноді запискою, а частіше викликом по телефону. Цікавився, чи не помітив я якогось нового явища, якоїсь зміни, чогось такого, що можна було б витлумачити як реакцію на стільки разів повторений експеримент. Я відповідав, що не

помітив, і сам ставив йому таке саме запитання. Снаут тільки заперечливо хитав головою у глибині екрана.

На п'ятнадцятий день після припинення експериментів я прокинувся раніше, ніж звичайно, такий змучений кошмарами, неначе щойно прийшов до тями після глибокої непритомності, викликаної наркозом. Крізь відслонений ілюмінатор падали перші промені червоного сонця. Смуга пурпурового вогню перетинала гладінь Океану, і його мертва досі поверхня почала поступово каламутніти, її чорнота враз поблякла, ніби її повив легкий туман, хоч насправді він був досить густий. Подекуди в ньому виникали осереддя хвилювання, і поступово невиразний рух охопив весь видимий простір. Чорнота зникла зовсім, заслонена яснорожевими на гребенях хвиль і перлово-брунатними в западинах плівками. Спочатку барви чергувалися, створюючи з цього дивного океанського покриву довгі лави хвиль, немовби застиглих під час свого коливання, потім усе перемішалось, й Океан укрився пухирчатою піною, величезні клапті якої здіймалися вгору і під самою станцією, і довкола неї. З усіх боків у руде, порожнє небо одночасно злітали перетинчастокрилі брили піни, зовсім не схожі на хмари, з кулястими наростами на краях. Ті, які горизонтальними смугами заслоняли сонячний диск, що низько палав над обрієм, видавалися чорними, мов смола, інші, ті, що були ближче до сонця, залежно від кута, під яким їх освітлювало проміння сходу, руділи, спалахували вишневими, малиновими відблисками. Процес цей тривав, і здавалося, що Океан лущиться, скидаючи з себе криваві шари, то оголюючи свою чорну поверхню, то ховаючи її під новим нальотом стужавілої піни. Деякі з цих утворень злітали вгору зовсім близько, зразу ж за ілюмінаторами, всього за кілька метрів від них, а одне навіть ковзнуло своєю шовковистою поверхнею по склу, тимчасом як інші рої, ті, що злетіли першими, вже ледве виднілися далеко в небі, мов зграйка розпорошених птахів, і прозорою хмаркою танули в зеніті.

Станція непорушно застигла на одному місці й провисіла так близько трьох годин, а це незвичайне видовище усе ще тривало. Нарешті, коли сонце сіло вже за обрій, а Океан під нами огорнула пітьма, міріади тонких рожевуватих силуетів нескінченними низками почали щораз вище підійматися в небо, наче ковзали по невидимих струнах, непорушні, невагомі, і це величне вознесіння пошарпаних крил тривало доти, аж поки все оповила цілковита темрява.

Це вражаюче своїм спокійним розмахом явище приголомшило Гері, але я не міг їй його пояснити, для мене, соляриста, воно було таке ж нове й незрозуміле, як і для неї. А

втім, не зареєстровані ще в жодному каталозі форми й утворення можна спостерігати на Солярісі двічі-тричі на рік, а як пощастить, то навіть і частіше.

На другу ніч приблизно за годину до сходу голубого сонця, ми стали свідками ще одного феномена — Океан фосфорував. Спершу подекуди на його невидимій у темряві поверхні з'явилися плями світла, а точніше, тьмяне, білясте, розпливчасте світіння. Ці плями рухалися в ритмі з хвилями. Вони зливалися й розширювались, і нарешті примарне сяйво досягло лінії обрію. Інтенсивність світіння наростала протягом приблизно п'ятнадцяти хвилин; потім це явище припинилося, причому в досить дивний спосіб: Океан почав згасати, з заходу насувався фронт темряви завширшки, мабуть, у кілька сотень миль; коли вій досяг станції й поминув її, стало видно ту частину Океану, яка ще фосфорувала, наче заграва, що весь час віддалялася на схід і підіймалася аж до хмар. Досягши самісінького обрію, заграва стала схожою на велетенське полярне сяйво й за хвилину зникла. Коли незабаром зійшло сонце, навсібіч знову простягалася порожня, мертва пустеля, ледь позначена зморшками хвиль, які метали ртутні відблиски в ілюмінатори станції. Фосфорування Океану описувалося вже не раз; здебільшого його спостерігали перед виникненням асиметріад, а взагалі це було типовою ознакою локального посилення активності плазми. Однак протягом наступних двох тижнів ні на станції, ні поза її межами нічого не сталося. Тільки якось серед ночі я почув далекий крик, незвичайно високий, різкий і протяжний, наче посилений нелюдський плач, що долинав нізвідки й водночас з усіх боків, і вихоплений зненацька з кошмару, я довго лежав, дослухаючись, не зовсім певен, чи все це мені не сниться. Напередодні з лабораторії, частково розташованої над нашою кімнатою, доносилися приглушені звуки, немовби там пересували щось важке, якусь апаратуру, чи що; мені здалося, що крик теж долинав згори, тільки незрозуміло було, як він проходить через звуконепроникне перекриття, яке відокремлювало обидва яруси. Цей крик агонії не стихав майже півгодини. Мокрий від поту, я хотів уже кинутись у нестямі нагору — нерви мої не витримували. Та крик нарешті урвався, і знову почулось, як у лабораторії пересували щось важке.

Через два дні, ввечері, коли ми з Гері сиділи в маленькій кухні, несподівано увійшов Снаут. На ньому був костюм, справжній земний костюм, який невпізнанно його змінив —Снаут немовби став вищим і старшим. Майже не звертаючи на нас уваги, він підійшов до столу, нахилився над ним і стоячи, просто з бляшанки почав їсти холодні м'ясні консерви з хлібом. При

цьому рукав його піджака кілька разів зачепив бляшанку, й на ньому лишилися масні плями.

— Обережно — вимажешся,— застеріг я його,

— Гм?— промимрив Снаут.

Він їв так, наче кілька днів і крихти в роті не мав. Потім налив собі півсклянки вина, вихилив одним духом, витер губи й, передихнувши, повів довкола запаленими очима.

— Бороду запустив?.. Ну-ну…— буркнув він, глянувши на мене.

Гері бряжчала в раковині посудом. Снаут погойдувався на каблуках, кривився й гучно цмакав, очищаючи язиком зуби. Мені здалося, що він робить це навмисне.

— Голитись ліньки, га?— запитав Снаут, прискіпливо роздивляючись мене.

Я не відповів.

— Гляди!— кинув він, трохи перегодя.— Не раджу тобі. Бо Гібарян теж спершу перестав голитися.

— Іди спати,— буркнув я.

— Що? Нема дурних! Чому б нам з тобою не погомоніти? Послухай, Кельвін, а може, він добра нам бажає? Може, хоче нас ощасливити, тільки ще не знає як? Він читає в наших, мозках бажання, а відомо ж, що тільки два проценти нервових процесів перебувають під контролем свідомості. Отже, він знає нас краще, ніж ми самі себе. Через те його треба слухатись. Погоджуватися з ним. Чуєш? Тобі не хочеться? Чому?— Голос його затремтів.— Чому ти не голишся?

— Та годі вже тобі,— буркнув я.— Ти п'яний.

— Що? П'яний? Я? Ну то й що? Хіба людина, яка таскає своє лайно з одного кінця Галактики в інший, щоб довідатися, чого вона варта, не може напитися? Чому? Ти віриш у місію людини, га, Кельвін? Гібарян розповідав мені про тебе ще до того, як запустив бороду… Ти точнісінько такий, як він мені розповідав… Тільки не ходи до лабораторії, бо, чого доброго, ще втратиш віру… Там творить Сарторіус, наш Фауст au rebours, шукає засіб бід безсмертя. Це останній рицар святого Контакту, такий, якого ми заслужили… його попередній задум був теж незгірший — тривала агонія. Непогано, га? Agonia perpetua… соломка… солом'яні брилі… як ти можеш не пити, Кельвін?

Його майже невидющі в щілинах запухлих повік очі вп'ялися в Гері, яка заціпеніла під стіною.

— О ясна Афродіто, Океаном із піни народжена. Божественністю позначена ніжна долоня твоя…— почав він декламувати й похлинувся сміхом;— Майже… точно… та, Кель… він?— прохрипів, зайшовшись кашлем.

Я все ще зберігав спокій, але цей спокій поступово переходив у холодну лють.

— Перестань!— просичав я.— Перестань і забирайся геть!

— Виганяєш мене? Ти теж? Запускаєш бороду й виганяєш мене? Вже не хочеш, щоб я застерігав тебе, щоб радив, як один справжній зоряний товариш другому? Кельвін, давай відчинимо донні люки й гукатимемо йому туди, вниз, може, він почує? Але як його звати? Уявляєш, ми попридумували назви всім зіркам і планетам, а в них, можливо, вже були свої імена, га? Яка узурпація! Послухай, ходімо туди. Крикнемо… скажемо йому, що́ він з нас зробив, хай жахнеться… збудує нам срібні симетріади, і помолиться за нас своєю математикою, і оточить нас закривавленими янголами, і його мука стане нашою мукою, а його страх — нашим страхом, і він нас благатиме про кінець, а не ми його. Адже все це,— і він сам, і те, що коїть з нами не що інше, як благання про кінець. Чому ти не смієшся? Це ж тільки жарт. Може, якби в нашої людської породи було більше почуття гумору, то до цього не дійшлося б. Знаєш, що хоче зробити Сарторіус? Він хоче покарати його, цей Океан, хоче примусити його закричати всіма горами зразу… Ти думаєш, він не наважиться запропонувати цей план на затвердження ареопагові склеротиків, який послав нас сюди спокутувати не свою провину? Твоя правда, він сплохує… але тільки через капелюшок. Про капелюшок він не прохопиться нікому: не такий він сміливий — наш Фауст…

Я мовчав. Снаут хитався дедалі дужче. Сльози котилися по його щоках і капали на костюм.

— Хто це зробив? Хто це з нами зробив? Гібарян? Гізе? Ейнштейн? Платон? Усі вони були злочинці! Подумайбо сам: у ракеті людина може лопнути, як бульбашка, або задубнути, або спектися, або так швидко зійти кров'ю, що навіть і зойкнути не встигне, а потім тільки її кісточки стукотітимуть об метал, обертаючись на ньютонівських орбітах з поправкою Ейнштейна у цих наших брязкальцях прогресу! І ми — охоче вперед, бо це славний шлях! І ось ми прийшли й сидимо в цих клітках, над цими тарілками, серед безсмертних посудомийок, з почтом вірних шаф і відданих клозетів, ми здійснили наші мрії… поглянь, Кельвін. Якби я не був п'яний, то не варнякав би такого, але, зрештою, хтось повинен це сказати. Хтось, зрештою, повинен, правда ж? Ти, наївне дитя, сидиш тут, на цій бойні, й заростаєш щетиною… З чиєї вини? Шукай сам відповідь…

Він поволі повернувся і вийшов, схопившись на порозі за двері, щоб не впасти; а потім його кроки ще довго відлунювали у коридорі. Я уникав погляду Гері, але зненацька наші очі зустрілися. Я хотів підійти до неї, обняти, погладити її волосся,

проте не зміг. Не зміг…

УСПІХ

Дні наступних трьох тижнів скидалися один на один; кожен з них, здавалося, повторювався, був точнісінько такий, як попередній — заслінки ілюмінаторів опускалися й піднімались, уночі один кошмар змінювався іншим, уранці ми з Гері вставали, й починалася гра. Та чи була це гра? Я вдавав із себе спокійного, Гері теж. Ця мовчазна домовленість, усвідомлення взаємного обману стали, по суті, нашим останнім захистом. Ми багато розмовляли про те, як житимемо на Землі, як поселимося десь поблизу великого міста й більше ніколи не покинемо блакитного неба і зелених дерев; ми разом придумували обставу нашого майбутнього дому, розпланувували сад і навіть сперечалися про деталі — про живопліт, про лавки… Чи вірив я в це хоча б одну мить? Ні. Я знав, що це неможливо. Аж надто добре звав. Бо якби навіть Гері залишила станцію — жива,— це ще нічого не означало б. Адже на Землю може повернутися тільки людина, а людина — це її документ. Наша подорож скінчилася б на першому ж контрольному пункті. Почали б з'ясовувати її особу, розлучили б нас, і це відразу ж виказало б Гері. Станція була єдиним місцем, де ми могли жити разом. Чи здогадувалася про це Гері? Напевне. Чи сказав їй хтось про це? Після всього того, що сталося,— мабуть, так.

Якось уночі я почув крізь сон, що Гері тихенько встає. Я хотів обняти її. Тепер уже тільки мовчки, тільки в темряві ми могли ще на хвилину відчути себе вільними; у безвиході, яка обступила нас з усіх боків, це було лише короткочасною відстрочкою нових тортур. Гері, мабуть, не помітила, що я прокинувсь, і перш ніж я встиг простягти руку, встала з ліжка. Напівсонний, я почув човгання її босих ніг. Мене пойняв якийсь невиразний страх,

— Гері,— прошепотів я.

Хотів крикнути, але не відважився і сів на ліжку. Двері, що вели в коридор, були прочинені. Тоненька смужка світла перетинала навскоси кімнату. Мені здалося, що я чую якісь приглушені голоси. Невже Гері з кимось розмовляє? З ким?

Я підхопився з постелі, але мене раптом скував такий моторошний страх, що ноги піді мною підломились. Я хвилину наслухав,— довкола панувала тиша. Я поволі знову ліг у постіль. У скронях гупало. Я почав лічити. Коли дійшов до тисячі, двері безшумно відчинилися, Гері прослизнула до кімнати й застигла, мовби прислухаючиись до мого дихання. Я старався дихати якомога спокійніше.

— Кріс!..— тихенько покликала вона.

Я не відгукнувся. Гері хутенько лягла в постіль. Я відчув, як вона завмерла, випроставшись, і лежав поруч неї, зовсім безвладний. Не знаю, скільки це тривало. Я намагався придумати, про що б її запитати, але чим більше минало часу, тим ясніше я усвідомлював, що перший не забалакаю. По якомусь часі, може, через годину, я заснув.

Ранок був такий, як завжди. Я підозріливо придивлявся до Гері, але тільки тоді, коли вона не могла цього помітити. Після обіду ми сиділи поряд навпроти опуклого ілюмінатора, за яким повзли низькі руді хмари. Станція пливла між ними, наче корабель. Гері читала якусь книжку, а я весь віддався спогляданню Океану, яке тепер так часто було для мене єдиним перепочинком. Я завважив, що, коли відповідно нахилити голову, то можна розгледіти у склі наше відображення, прозоре, але чітке. Я зняв руку з підлокітника крісла. Гері — я бачив це у склі — метнула на мене швидкий погляд і, переконавшись, що я споглядаю Океан, нагнулася до підлокітника й торкнулася губами того місця, де щойно лежала моя рука. Я й далі сидів, неприродно випростаний, а вона знову схилила голову над книжкою.

— Гері,— тихо мовив я,— куди ти виходила сьогодні вночі?

— Вночі?

— Так.

— Тобі… мабуть, приснилося, Крісе. Я нікуди не виходила…

— Не виходила?

— Ні. Мабуть, тобі приснилося,

— Можливо, — сказав я. — Так, можливо, мені й справді приснилось…

Увечері, коли ми лягали спати, я знову заговорив про нашу подорож, про повернення на Землю.

— Ах, я не хочу про це навіть чути,— сказала Гері.— Не треба, Крісе. Ти ж знаєш…

— Що?

— Та ні, нічого.

Коли ми вже лежали, вона сказала, що їй хочеться пити.

— Там на столі стоїть склянка соку, подай її мені, будь ласка.

Вона випила половину, а решту простягла мені. Мені пити не хотілося.

— За моє здоров'я,— усміхнулася Гері.

Я випив сік. Він видався мені трохи солоним, та я не надав цьому значення.

— Якщо ти не хочеш і чути про Землю, то про що ж тоді най говорити?— запитав я, коли вона погасила світло.

— Скажи: ти одружився б, якби мене не було?

— Ні.

— Ніколи?

— Ніколи.

— Чому?

— Не знаю. Десять років я прожив сам і не одружився. Не треба про це, люба…

В голові мені шуміло, немовби я випив щонайменше пляшку вина.

— Ні, треба, обов'яково треба. А якби я тебе попросила про це?

— Щоб я одружився? Що за дурниця, Гері? Мені не потрібен ніхто, крім тебе.

Гері схилилася наді мною. Я відчував її дихання на своїх губах, вона так міцно обняла мене, що мою сонливість враз наче рукою зняло.

— Скажи про це інакше.

— Я люблю тебе.

Вона уткнулась обличчям у моє плече, і я відчув, як затремтіли її повіки, а з очей ринули сльози.

— Що з тобою, Гері?

— Нічого. Нічого. Нічого,— повторювала вона дедалі тихше.

Я намагався розплющити очі, але вони знову заплющувались. Незчувсь, як і заснув.

Розбудив мене червоний світанок. Голова, здавалось, була налита свинцем, шия не згиналася, немовби всі хребці зрослись. Я не міг поворушити шорстким язиком. «Може, я чимось отруївся», — подумав я, насилу підводячи голову, і простяг руку до Гері. Рука намацала холодне простирало.

Я підхопився.

Ліжко було порожнє, в кімнаті — нікого. Сонце червоними дисками відбивалося в ілюмінаторі. Я скочив на підлогу. Мабуть, у мене був кумедний вигляд, бо я хитався, наче п'яний. Хапаючись за меблі, я добрався до шафи — в душовій не було нікого. В коридорі теж. У лабораторії — нікого.

— Гері!!!— закричав я посеред коридора, безладно розмахуючи руками.— Гері…— прохрипів я ще раз, про все вже здогадавшись.

Не пам'ятаю точно, що було потому. Мабуть, я бігав напівголий по всій станції, пригадую, кинувся навіть до холодильника, а потім до нижнього складу й гамселив кулаками в замкнені двері. Може, я був там навіть кілька разів. Трапи гули, я падав, підхоплювався, знову кудись мчав, аж поки нарешті дістався до прозорого щита, за яким був вихід назовні — подвійні броньовані двері. Я натискав на них щосили й кричав, благав, щоб усе це виявилося лише сном. Хтось уже якийсь час був поряд

зі мною, стримував мене, кудись тягнув. Потім я опинився в маленькій лабораторії; моя сорочка була мокра від крижаної води, волосся злиплося, ніздрі і язик обпікав спирт; задихаючись, я напівлежав на чомусь холодному, металевому, а Снаут у своїх брудних полотняних штанях вовтузився біля шафки з ліками, щось там шукаючи; інструменти й скло страшенно бряжчали.

І раптом я побачив його перед собою; нахилившись, він пильно дивився мені в очі.

— Де вона?

— Її нема.

— Але… але ж Гері…

— Гері більше нема,— проказав він повільно, виразно, ще дужче наблизивши до мене своє обличчя, немовби хвилину тому завдав мені удару, а тепер хотів пересвідчитись, як це на мене вплинуло.

— Вона повернеться…— прошепотів я, заплющуючи очі.

І я вперше справді не боявся цього. Не боявся примарного повернення Гері. Не розумію, як міг його колись боятися!

— На, випий.

Снаут подав мені склянку з теплою рідиною. Я глянув на неї й раптом виплеснув рідину йому в обличчя. Він позадкував, протираючи очі, а коли розплющив їх, я вже стояв над ним. Він був такий маленький…

— Це ти?!

— Ти про що?

— Не прикидайся, сам знаєш, про що. Це ти розмовляв з нею тоді, вночі? І звелів їй дати мені снотворне, щоб… Що ви з нею зробили?! Кажи!!!

Снаут сягнув рукою в нагрудну кишеню і вийняв з неї зім'ятий конверт. Я вихопив його. Конверт був заклеєний, але не надписаний. Я розірвав папір. З конверта випав складений учетверо аркуш. Крупний, трохи дитячий почерк, нерівні рядки. Я впізнав руку Гері.

«Любий, я сама попросила про це. Він добрий. Це жахливо, що мені довелося вдатися до обману, але іншого виходу не було. Тепер ти зможеш зробити для мене тільки одне — слухайся його й бережи себе. Ти був дуже добрий».

Внизу стояло одне закреслене слово, проте мені вдалося його прочитати. «Гері» — написала вона, потім закреслила; була там іще одна літера, схожа чи то на «Г», чи то на «К», але теж закреслена. Я прочитав раз, удруге, потім іще раз. Я вже зовсім протверезів для того, щоб упадати в істерику, не міг ні кричати, ні навіть стогнати.

— Як?— прошепотів я.— Як?

— Потім, Кельвін. Заспокойся.

— Я вже заспокоївся. Кажи! Як?

— Анігіляція.

— Що? Але ж апарат?!— Мене аж підкинуло.

— Апарат Роше не годився. Сарторіус змонтував інший, спеціальний дестабілізатор. Маленький. Радіус дії — всього кілька метрів.

— Що з нею?..

— Вона щезла. Спалах і повів вітру. Легкий повів вітру — і по всьому.

— Малий радіус дії, кажеш?

— Так. На великий забракло матеріалів.

На мене зненацька почали валитися стіни. Я заплющив очі.

— Боже… вона… повернеться, неодмінно повернеться…

— Ні.

— Ти цього певен?

— Так, Кельвін. Ти пам'ятаєш те шумовиння піни? Після цього вони вже не вертаються.

— Ніколи?

— Ніколи.

— Ти вбив її,— тихо сказав я.

— Так. А ти хіба не зробив би цього? На моєму місці?

Я підхопився й швидко заходив від стіни в куток і назад. Дев'ять кроків. Поворот. Знову дев'ять кроків…

Я зупинився перед Снаутом.

— Слухай, Снаут, давай подамо рапорт. Зажадаємо прямого зв'язку з Радою. Це неважко зробити. Вони погодяться. Мусять. Планету буде виключено з Конвенції Чотирьох. Усі засоби тут дозволені. Застосуємо генератори антиматерії. Думаєш, є щось таке, що може вистояти проти антиматерії? Нема нічого! Нічого! Нічого! — кричав я переможно, засліплений власними слізьми.

— Ти хочеш його знищити? — запитав Снаут.— Навіщо?

— Забирайся геть. Залиш мене!

— Не піду.

— Снаут!

Я дивився йому в очі. Він заперечливо похитав головою.

— Чого ти хочеш? Чого ти від мене хочеш?

Снаут підійшов до столу.

— Гаразд. Ми подамо рапорт.

Я відвернувся й знову почав ходити з кутка в куток.

— Сідай.

— Дай мені спокій.

— Є два аспекти справи. Перший — це факти. Другий — наші вимоги.

— І про це неодмінно треба говорити саме зараз?

— Атож, саме зараз.

— Не хочу. Розумієш? Мене це не обходить.

— Останній раз ми послали повідомлення перед смертю Гібаряна. Це було понад два місяці тому. Ми повинні докладно описати обставини появи…

Я схопив Снаута за руку:

— Ти перестанеш нарешті?

— Удар мене, якщо хочеш,— сказав він,— але я все одно не перестану.

Я відпустив його руку.

— Роби, як знаєш.

— Річ у тому, що Сарторіус спробує приховати деякі факти. Я в цьому майже повен.

— А ти ні?

— Ні. Тепер уже ні. Це не тільки наша справа. Адже ти розумієш, про що йдеться. Океан виявив здатність до розумних дій. Здатність до органічного синтезу найвищого порядку, який нам невідомий. Він обізнаний з будовою, мікроструктурою, обміном речовин нашого організму…

— Чудово,— сказав я.— Чому ж ти замовк? Він провів над нами серію… серію… дослідів. Психічну вівісекцію. Спираючись на знання, викрадені з наших голів, не рахуючись із тим, до чого ми прагнемо.

— Це вже не факти й навіть не висновки, Кельвін: Це гіпотези. В певному розумінні він зважав на те, чого хотіла якась замкнена, захована частина нашої свідомості. Це міг бути… дарунок.

— Дарунок? О Боже!

Я зареготав.

— Перестань! — крикнув Снаут, схопивши мене за руку.

Я стиснув його пальці. І стискав їх дедалі дужче, аж поки хруснули кісточки. Снаут спокійно, примруживши очі, дивився на мене. Я відпустив його пальці й відійшов у куток. Сказав, не повертаючи голови:

— Постараюся без істерики.

— Пусте. Чого ми зажадаємо?

— Кажи ти. Я зараз не можу. Вона сказала що-не-будь перед тим, як…

— Ні. Нічого. Я вважаю, що тепер з'явився шанс…

— Шанс? Який шанс? На що? А-а…— промовив я вже тихіше, дивлячись йому в вічі, і раптом усе зрозумів: — Контакт? Знову контакт? Ми ще мало… і ти, ти сам, і вся ця божевільня… Контакт? Ні, ні, ні. Це вже без мене.

— Чому? — запитав Снаут цілком спокійно.— Кельвін, ти й досі, а особливо тепер, підсвідомо ставишся до нього, як до людини. Ненавидиш його.

— А ти хіба ні? — кинув я.

— Ні, Кельвін, адже він сліпий…

— Сліпий? — повторив я, певен що не розчув.

— Ясна річ, у нашому розумінні. Він не сприймає нас так, як ми сприймаємо один одного. Риси обличчя, постать, яку ми бачимо, дають нам змогу розрізняти окремих індивідів. А для нього все це — прозоре скло. Адже він проникав у глиб наших мозків.

— Ну гаразд. І що ж із цього випливає? До чого ти ведеш? Якщо він зумів оживити, створити людину, яка існує лише в моїй пам'яті, і зробив це так, що її очі, рухи, її голос… голос…

— Кажи далі! Кажи, чуєш!!!

— Та кажу… кажу… Ага. Отже… голос… звідси випливає, що він може читати нас, як книгу. Ти розумієш, що́ я маю на увазі?

— Атож. Виходить, якби він захотів, то міг би з нами порозумітися, так?

— Звичайно. Хіба це не очевидна істина?

— Ні. Зовсім ні. Адже він міг узяти лише рецепт виробництва, який складається не із слів. Це збережений у пам'яті запис, його білкова структура, як голівка сперматозоїда чи яйцеклітина. Адже там, у мозку, нема ніяких слів і почуттів; спогад людини — це образ, записаний мовою нуклеїнових кислот на макромолекулярних асинхронних кристалах. Отже, він узяв у нас те, що найглибше закарбувалося, що найміцніше замкнено, що лишило найповніший, найглибший слід, розумієш? Але він міг зовсім не знати, що це для нас означає, який має сенс. Це все одно, якби ми зуміли створити симетріаду й кинули її в Океан, знаючи архітектуру, технологію і будівельні матеріали, але не розуміючи, навіщо вона, для чого служить, чим вона є для нього…

— Це можливо,— сказав я.— Так, це можливо. У такому разі він… може, взагалі не хотів розтоптати й принизити нас. Мабуть, що так. І тільки ненароком…— У мене затремтіли губи.

— Кельвін!

— Так, так. Гаразд. Уже все нормально. Ти добрий. Він теж. Усі добрі. Але навіщо? Поясни мені. Навіщо ти це зробив? Що ти їй сказав?

— Правду.

— Правду, правду! Що саме?

— Ти й сам добре знаєш. А зараз ходімо краще до мене. Будемо складати рапорт. Ходімо.

— Зачекай. Чого ти, власне, хочеш? Невже ти збираєшся залишитись на станції?

— Та вгадав. Я справді хочу тут залишитися.

СТАРИЙ МІМОЇД

Я сидів біля великого ілюмінатора й споглядав Океан. Роботи в мене не було ніякої. Рапорт, складений за п'ять днів, тепер обернувся в пучок хвиль, що мчав у порожнечі десь поза сузір'ям Оріона. Досягши темної пилової туманності, яка розпростерлася на обширі у вісім трильйонів кубічних миль і поглинає промені світла та будь-які інші сигнали, він потрапить на перший із низки ретрансляторів. Звідти, від одного радіобуя до іншого, стрибками завдовжки мільярди кілометрів він линутиме по кривій величезної дуги, аж поки останній ретранслятор, металева брила, щільно напакована точними приладами, з видовженим писком напрямленої антени, сконцентрує його ще раз і скерує далі в простір, до Землі. Потім минуть місяці, і точнісінько такий самий пучок енергії, посланий із Землі, протягши за собою борозну імпульсних спотворень у гравітаційному полі Галактики, досягне краю космічної хмари, прослизне, посилений, уздовж ланцюга буїв, що вільно дрейфують, і, не зменшуючи швидкості, помчить до подвійного сонця планети Соляріс.

Океан під високим червоним сонцем був чорніший, ніж звичайно. Рудий туман сплавляв його стики з обрієм. День був надзвичайно душний, ніби провіщав шалену бурю, яка кілька разів на рік лютує на планеті. Були всі підстави припускати, що її єдиний житель контролює клімат і сам спричиняє ці бурі.

Ще пару місяців мені доведеться визирати з цих ілюмінаторів, з висоти спостерігати за розкутим білим золотом і стомленим багрянцем, які час від часу відбивалися в якомусь рідинному виверженні, в сріблястому пухирі симетріади, стежити за пересуванням нахилених проти вітру струнких «швидкунів», подибувати напіввивітрілі, зруйновані мімоїди.

Одного чудового дня екрани всіх відеофонів спалахнуть світлом, оживе вся давно змовкла електронна система сигналізації, приведена в дію імпульсом, посланим з відстані сотень тисяч кілометрів, сповіщаючи про наближення металевого колоса, який, протяжно гуркочучи гравітаторами, знизиться над Океаном. Це буде «Улісс», або «Прометей», або якийсь інший величезний крейсер далекого плавання. Коли я спущусь трапом з плаского даху станції, то побачу на палубах шеренги масивних броньованих роботів, які не поділяють з людиною первородного гріха й такі невинні, що виконують кожен наш наказ, аж до повного знищення себе чи перепони, котра постане їм на шляху, якщо таку програму закладено в кристалах їхньої пам'яті. А потім корабель легко підніметься, випереджаючи звук і залишаючи за

собою конус розбитого на басові октави гуркоту, який сягне Океану, і обличчя всіх людей на мить засяють від думки про повернення додому.

Але в мене дому не було. Земля? Я думав про її величезні, багатолюдні, гомінкі міста, де загублюся, щезну майже так, як щез би, коли б зробив те, що хотів зробити другої чи третьої ночі — кинутися в Океан, хвилі якого важко перекочувалися внизу. Я потону в юрбі. Буду мовчазним й уважним, і за це мене цінуватимуть товариші. У мене з'явиться багато знайомих, навіть друзів, будуть жінки, а може, навіть одна жінка. Якийсь час я примушуватиму себе усміхатись, уклонятися, вставати, виконувати тисячу дрібних дій, з яких складається земне життя, аж поки знову звикну. З'являться нові захоплення, нові заняття, проте я вже не зможу їм віддатися цілком. Нікому й нічому, і ніколи більше. А вночі може дивитимусь туди, де на небі скупчення космічного пилу чорною запоною затуляє сяяння двох сонць, і в моїй пам'яті постане все, навіть те, про що думаю зараз, і з поблажливою усмішкою, в якій буде трохи жалю й власної вищості водночас, згадуватиму свої шаленства й надії. Я зовсім не вважаю себе, того, яким буду, гіршим за того Кельвіна, який був готовий на все заради справи, ім'я якій — Контакт. І ніхто не матиме права мене осудити.

До кімнати ввійшов Снаут, роззирнувся довкола, відтак глянув на мене. Я встав і підійшов до столу.

— Чого тобі?

— Мені здається, ти нудьгуєш без роботи? — запитав він, підморгуючи.— Я міг би запропонувати тобі зробити деякі обчислення. Щоправда, це не дуже спішно…

— Дякую,— усміхнувся.— Але це вже ні до чого.

— Ти цього певен? — запитав він, дивлячись в ілюмінатор.

— Так. Я саме думав про різні речі і…

— Я волів би, щоб ти думав тепер якомога менше.

— Ах, ти зовсім не уявляєш собі, що́ я маю на увазі. Скажи: ви віруєш у бога?

Снаут пильно глянув на мене.

— Та що ти? Хто тепер вірить…

У його очах світилася тривога.

— Усе це не так просто,— почав я вдавано безтурботним тоном.— Мене цікавить не традиційний бог із земних вірувань. Я не знавець релігії і, можливо, нічого нового тут не придумав, але ти часом не знаєш, чи існувала коли-небудь віра в бога… недолугого?

— Недолугого? — здивувався Снаут і звів брови.— Як це розуміти? В певному розумінні бог усякої релігії має вразливі

місця, бо він наділений людськими рисами, тільки перебільшеними. Бог Старого Завіту, наприклад, жадав схиляння й жертв, заздрив іншим богам… Грецькі боги через свою сварливість і родинні чвари теж були по-людському недосконалі…

— Ні, — урвав я його,— я маю на увазі бога, чия недосконаліcть не пов'язана з простодушністю людей, які створили його, а є його найістотнішою, іманентною рисою. Це бог, обмежений у своєму всезнанні й всесиллі, він помиляється в передбаченні майбутнього своїх починань, подальша доля яких залежить від обставин і може вкинути в жах. Це бог… каліка, який завжди прагне більше, ніж може, не одразу це усвідомлює. Бог, що винайшов годинник, а не час, який той годинник відлічує. Винайшов прилади чи механізми, які служать певним цілям, але які вже переросли ті цілі й зрадили їх. Він створив також нескінченність, покликану засвідчити його всемогутність, а тим часом вона стала свідченням його цілковитої поразки.

— Колись маніхеїзм…— невпевнено почав Снаут, Підозріла стриманість, з якою він звертався до мене останнім часом зникла.

— Та це не має нічого спільного з поняттям добра і зла,— відразу ж урвав я його.— Цей бог не існує поза матерією й не може від неї звільнитися, хоч і жадає цього…

— Такої релігії я не знаю,— сказав Снаут, трохи помовчавши. — Така релігія ніколи не була потрібна. Якщо я правильно тебе зрозумів, а боюся, що це саме так, то ти думаєш про якогось еволюціонізуючого бога, котрий розвивається в часі й росте, підіймаючись на чимраз вищий рівень могутності, сягаючи, зрештою, усвідомлення свого безсилля? Цей твій бог — істота, для якої її божественність стала безвихіддю, і, збагнувши це, бог упав у відчай. Але ж бог, який упав у відчай,— це людина, любий мій! Ти маєш на увазі людину… Це не тільки нікудишня філософія — це навіть нікудишня містика.

— Ні,— відповів я вперто,— я не маю на увазі людину. Можливо, деякі риси мого бога й справді відповідали б цьому попередньому визначенню, але тільки через те, що воно аж ніяк не повне. Людина, всупереч усталеній думці, не визначає собі цілей. Їх їй нав'язує час, у який вона народилася. Вона може служити цим цілям або повставати проти них, однак об'єкт служіння чи бунту заданий їй іззовні. Повна свобода пошуків мети можлива тоді, коли людина одна, але це не реально, бо людина, яка не виросла серед людей, не здатна стати людиною. Цей… мій бог — істота, яка не має множини, розумієш?

— Ах,— зітхнув Снаут,— як же я зразу… — І показав рукою на Океан.

— Ні,— заперечив я,— і він теж ні. Як і те, що оминуло в своєму розвитку можливість стати богом, надто рано замкнувшись у собі. Він радше анахорет, пустельник космосу, а не його бог… Він повторюється, Снаут, а той, про кого я думав, ніколи б цього не зробив. Може, він саме зараз виникає десь у якомусь куточку Галактики і незабаром у нападі молодечого запалу почне гасити одні зірки й засвічувати інші, а ми помітимо це тільки через якийсь час…

— Ми вже помітили,— кисло мовив Снаут.— Нові й супернові… чи, по-твоєму, то свічки на його вівтарі?

— Якщо ти хочеш трактувати те, що я кажу, так дослівно, то…

— А може, саме Соляріс — колиска твого божественного немовляти,— докинув Снаут. Від дедалі виразнішої усмішки довкола його очей прорізалися тонкі зморшки.— Може, саме він у твоєму розумінні початок, зародок бога відчаю, може, життєві сили його дитинства поки що переважають його розум, а те все, що міститься в наших соляристичних бібліотеках,— просто довжелезний перелік його дитинних рефлексів…

— А ми якийсь-час були його іграшками,— докінчив я.— Так, цілком імовірно. І знаєш, що тобі вдалося? Створити зовсім нову гіпотезу на тему планети Соляріс, а це й справді неабищо! Ось тобі й пояснення, чому неможливо встановити контакт, чому немає відповіді, звідки беруться деякі —назвемо їх так — екстравагантності в поводженні з нами; психіка малої дитини…

— Я відмовляюсь від авторства,— буркнув Снаут, зупинившись біля ілюмінатора.

Ми довго дивились на чорні хвилі. На сході в тумані проступала бліда довгаста пляма.

— Звідки ти взяв цю концепцію недосконалого бога?— запитав раптом Снаут, не спускаючи очей з залитої сяйвом пустелі.

— Не знаю. Вона видалася мені глибоко правдивою, розумієш? Це єдиний бог, у якого я схильний був би повірити й чия мука — не спокута, вона нікого не звільняє, нічому не служить, вона просто існує.

— Мімоїд…— зовсім тихо, зміненим голосом мовив Снаут.

— Що ти сказав? А, так, так. Я помітив його ще раніше. Він дуже старий.

Ми обидва вдивлялися в обрій, затягнений рудою імлою.

— Я полечу,— несподівано обізвався я.— Тим більше, що ще ні разу не залишав станцію, а тут така нагода. Я повернуся через півгодини…

— Що ти сказав?— Снаут широко розплющив очі.— Ти

полетиш? Куди?

— Туди.— Я показав йому на пляму тілесного кольору, яка бовваніла в тумані.— Що мені може стати на заваді? Візьму маленький вертоліт. Знаєш, буде дуже смішно, якщо на Землі мені доведеться колись признатися, що я, солярист, ні разу навіть не ступив на соляріанський ґрунт…

Я підійшов до шафи й почав вибирати собі комбінезон. Снаут мовчки стежив за мною, а потім зітхнув.

— Не подобається мені все це.

— Що?— Я обернувся до нього з комбінезоном у руках. Мене охопило збудження, якого я вже давно не переживав.— У чому справа? Ану викладай! Ти боїшся, що… Яке безглуздя! Даю тобі слово честі, що ні. В мене й на думці такого не було. Ні, далебі, ні.

— Я полечу з тобою.

— Дякую, але я хочу сам. Це все-таки щось нове, щось зовсім нове,— мовив я швидко, надягаючи комбінезон.

Снаут іще щось бубонів, проте я не дуже дослухався до нього, шукаючи потрібні мені для польоту речі.

Він вийшов за мною на ракетодром, допоміг викотити машину з боксу на середину стартового диска. Коли я надягав скафандр, Снаут раптом запитав:

— Скажи правду: дане тобою слово ще має для тебе якесь значення?

— О Боже, Снаут, ти знов за своє? Ну звичайно, має. Я ж тобі пообіцяв. Де запасні балони?

Снаут не сказав більше ні слова. Закривши прозорий купол, я подав йому знак рукою. Він увімкнув підйомник, я повільно виїхав на верх станції. Мотор прокинувся, протяжно загурчав, гвинт закрутився, й апарат напрочуд легко піднявся вгору, залишивши під собою маленький сріблястий диск станції.

Я вперше опинився сам над Океаном; тепер він справляв зовсім інше враження, ніж тоді, коли я дивився на нього з-за ілюмінатора станції. Можливо, це залежало від висоти польоту — я ковзав усього за якихось кілька десятків метрів над його хвилями. Тільки тепер я не просто знав, але й відчував, що горби і безодні, які чергувалися, жирно полискуючи, рухаються не як морський приплив чи хмари, а як тварини. Безперервні, хоч і надзвичайно повільні конвульсії мускулястого, голого тулуба — ось який це мало вигляд; сонно опадаючи, гребінь кожної хвилі полум'янів червоною піною. Коли я розвернувся, щоб вийти точно на курс мімоїда, який дрейфував надзвичайно повільно, сонце вдарило мені просто в очі, заграло кривавими відблисками в опуклому склі, а сам Океан став чорнильно-синім з цятками

темного вогню.

Я досить невправно описав коло, і воно винесло мене далеко на підвітряний бік, а мімоїд лишився позаду, обернувшись на широку, неправильних обрисів смугу, яка вирізнялася на тлі Океану. Він утратив уже рожевий колір, якого надавав йому туман, став жовтуватим, наче висохла кістка, на хвилинку я навіть згубив його з очей і замість нього побачив удалині станцію, яка висіла над самісіньким Океаном, ніби велетенський старовинний дирижабль. Я повторив маневр, напружуючи всю свою увагу: прямо за курсом виростав масив мімоїда з химерним крутим рельєфом. Мені здавалося, що я можу зачепити його найвищий бульбоподібний виступ, і я так різко набрав висоту, що вертоліт, утрачаючи швидкість, заколихався. Моя обережність виявилася зайвою, бо заокруглені вершини химерних веж пропливли далеко внизу. Зрівнявши швидкість машини з дрейфом мімоїда, я повільно, метр за метром, почав знижуватись, аж поки над кабіною замигтіли крихкі вершини. Мімоїд був невеликий — три чверті милі завдовжки й усього кількасот метрів завширшки; у деяких місцях він звужувався — це свідчило про те, що він там незабаром розламається. Напевно, це був уламок значно більшого утворення, за соляріанськими масштабами — тільки дрібний осколок, рештка, яка налічувала вже бозна-скільки тижнів та місяців.

Між жилуватими підвищеннями зсуву, над самим Океаном, я помітив щось схоже на берег, кілька десятків квадратних метрів досить похилої, але майже рівної поверхні, й спрямував туди машину. Як виявилося, сісти було набагато складніше, ніж я сподівався: гвинт мало не зачепився за стіну, яка виросла просто на очах, однак усе скінчилося щасливо. Я відразу ж вимкнув мотор і відкинув кришку купола. Стоячи на крилі, перевірив, чи не повзе вертоліт в Океан; хвилі лизали зубчастий край берега за кільканадцять кроків від місця посадки, але вертоліт твердо стояв на широко розставлених полозах. Я зіскочив на… «землю». Те, що мені видалося стіною, за яку я мало не зачепився гвинтом, було величезною, дірявою, мов решето, тонкою, наче плівка, й поросло схожими на маленькі галереї потовщеннями кістяною плиткою, яка стояла сторчма. Щілина завширшки в кілька метрів ділила навскоси всю багатоповерхову площину, відкриваючи перспективу глибини; втім, її було видно й крізь великі, безладно розкидані отвори. Я видерся на найближчий похилий виступ стіни, пересвідчившись, що підошви черевиків мого скафандра надзвичайно чіпкі, а сам скафандр нітрохи не заважає пересуватися, і, опинившись на висоті п’ятьох поверхів над Океаном, обернувся, озираючи скелетоподібний краєвид. Тільки

тепер я міг охопити його поглядом геть увесь.

Мімоїд разюче скидався на стародавнє, напівзруйноване місто, на екзотичне марокканське поселення, багато століть тому потерпіле під час землетрусу чи якогось іншого катаклізму. Я надзвичайно виразно бачив звивисті, напівзасипані й захаращені уламками ущелини вулиць, що круто спускалися до берега, який омивала густа, мов коломазь, піна, вище здіймалися уцілілі зубці мурів, бастіони, їхні овальні підніжжя, а у випуклинах і западинах стін чорніли отвори, схожі на висаджені вікна чи фортечні бійниці. Усе це місто-острів, важко перехилившись на бік, наче напівзатонулий корабель, навмання, стихійно сунуло вперед, повертаючись дуже повільно, про що свідчив позірний рух сонця на небосхилі й ліниве сковзання тіней поміж закутками руїн; іноді крізь них пробивався сонячний промінь, сягаючи того місця, де я стояв. Неабияк ризикуючи, я подерся ще вище, аж поки з виступів, навислих над моєю головою, градом посипалися дрібні уламки; падаючи, вони заповнили великими клубами пилу звивисті ущелини й вулички: мімоїд, звичайно, не скеля, і його схожість з вапняком зникає, якщо взяти уламок у руку; він набагато легший від пемзи, дрібнопористий, а через те й легкий, мов повітря.

Я піднявся вже так високо, що почав відчувати рух мімоїда: він не тільки плив уперед, підштовхуваний ударами чорних м'язів Океану, невідомо звідки й невідомо куди, але ще й дуже повільно нахилявся то в один, то в другий бік; кожне таке коливання супроводжувалося протяжним, липким чавканням бурої і жовтої піни, яка стікала з оголеного боку. Цей коливний рух було надано мімоїду дуже давно, мабуть, ще під час народження, і він зберігав його завдяки своїй велетенській масі. Оглянувши з підвітряного боку все, що можна було, я обережно спустився вниз і тільки тоді, хоч як це дивно, зрозумів, що мімоїд мене анітрохи не цікавить, що я прилетів сюди, щоб зустрітися не з ним, а з Океаном.

Я сів на шорстку, потріскану поверхню за кілька кроків від вертольота. Чорна хвиля важко вповзла на берег, розплатуючись і водночас утрачаючи колір; коли вона відступила, на березі залишилися тремтливі нитки слизу. Я зсунувся ще нижче й простяг руку до наступної хвилі. Тоді вона повторила точнісінько той феномен, з яким люди уперше зіткнулися майже сто років тому: затрималася, трохи відступила, охопила мою руку, не торкаючись її, так що між поверхнею рукавиці і серединою заглиблення, яке зразу ж змінило свою консистенцію,— з рідкого стало майже м'ясистим,— залишився тонкий шир повітря. Я повільно підняв руку, хвиля, а точніше її вузький відросток, потяглася за нею вгору, оточуючи мою долоню прозорою, брудно-

зеленою оболонкою, яка поступово світлішала. Я підвівся, щоб іще вище підняти руку; відросток драглистої речовини напружився, мов напнута струна, але не порвався; основа зовсім розплатаної хвилі, наче дивне створіння, яке терпляче очікувало закінчення цього експерименту, припала до берега довкола моїх ніг, теж не торкаючись їх. Здавалося, з Океану виросла тягуча квітка, чашечка якої оточила мої пальці, ставши їхнім точним негативом, однак не доторкнулася до них. Я відступив. Стеблина затремтіла й, здавалось, неохоче повернулася вниз, еластична, хитка, непевна; хвиля піднялася, вбираючи її в себе, і зникла за крайкою берега. Я повторював цю гру доти, аж поки знов, як і сто років тому, одна з чергових хвиль байдуже відринула, немовби наситившись новими враженнями. Я знав, що чергового пробудження її «цікавості» мені довелося б чекати кілька годин. Я знову сів, але вже немовби перероджений цим явищем, яке мені було так добре відоме з книжок; жодна теорія не могла передати цього реального відчуття.

В брунькуванні, рості й поширенні цього живоутворення в його рухах — кожному окремо й у всіх разом — проявлялася якась, так би мовити, обережна, але не ляклива наївність, коли воно намагалося самовіддано й квапливо пізнати, оглянути нову форму, що несподівано зустрілася йому, й на півдорозі змушене було відступити, щоб не перейти меж, установлених таємничим законом. Ця жвава цікавість разюче контрастувала з байдужістю велета, який, виблискуючи, простягався від обрію й до обрію. Ніколи ще не відчував я так повно його незмірної реальності, могутнього, невблаганного мовчання. Поринулий у споглядання, приголомшений, я спускався в недосяжні, здавалося б, глибини його непорушності й, відчуваючи, що втрачаю самого себе, зливався з цим рідинним, сліпим колосом, без найменших зусиль, без слів, без жодної думки пробачаючи йому все.

Весь останній тиждень я поводився так розсудливо, що недовірливий погляд Снаута, зрештою перестав мене переслідувати. Зовні я був спокійний, але в душі чогось підсвідомо чекав. Чого? Повернення Гері? Як я міг? Кожен із нас знає, що він — створіння матеріальне, підвладне законам фізіології і фізики, й, навіть об'єднавши сили всіх наших почуттів ми не здатні протистояти цим законам, а можемо їх тільки ненавидіти. Споконвічна віра закоханих і поетів у всесильність любові, яка перемагає смерть, величні слова finis vitae, sed non amoris, що переслідують нас віками,— брехня. Але ця брехня — не смішна, вона всього лиш марна. А от бути годинником, який відлічує плин часу, годинником, який то розбирають, то знову складають і в механізмі якого, тільки-но конструктор торкне

коліщатко,— разом з його першим рухом починають цокати відчай і любов, знати, що ти всього лиш репетитор тортур, тим нестерпніших, чим смішнішими вони стають через їхнє багатократне повторення? Повторювати людське існування? Згоден. Але повторювати його так, як п'яниця повторює заяложену мелодію, кидаючи й кидаючи мідяки в музичну скриньку? Я ні секунди не вірив, що цей рідинний велет, який уготував у собі смерть багатьом сотням людей, до якого десятки років уся моя раса марно намагалася протягти бодай ниточку порозуміння, що він, несучи мене мов ту порошинку, й навіть не помічаючи того, перейметься трагедією двох людей. Однак його дії мали якусь іншу мету. Щоправда, я навіть у цьому не був абсолютно певен. Але відступити — означало перекреслити той, хай мізерний, шанс, який, може, існував тільки в уяві, шанс, який приховувало в собі майбутнє. Отже, роки серед меблів і речей, до яких ми разом доторкалися, в повітрі, яке ще пам'ятало її дихання? В ім'я чого? Надії на її повернення? Надії в мене не було. Зате в мені жило очікування — останнє, що мені лишилося від неї. Які звершення, знущання, які муки іще ждали мене? Я нічого не знав, але й далі непохитно вірив у те, що час жорстоких див іще не минув.

Закопане,червень 1959 — червень 1960.